

EKOLOJİK BİR TOPLUMA DOĞRU

Murray Bookchin

Toward an Ecological Society, 1988

Ayrıntı Yayınları, Birinci Basım 1996, 300 Sayfa

Murray Bookchin

Murray Bookchin, Çar döneminin Rus devrimci hareketinde faal bir rol oynamış olan göçmen bir babanın çocuğu olarak 14 Ocak 1921'de New York City'de doğdu. Daha 1930'larda Komünist gençlik hareketine katıldı, ama 1930'ların sonunda bu hareketin otoriter karakterinin farkına vardı. İspanya İç Savaşı'na ilişkin etkinliklerin örgütlenmesinde yoğun bir şekilde yer aldı. Eylül 1939 Stalin-Hitler anlaşmasına kadar komünistlerle birlikte kaldı, bu tarihte Troçkist-anarşist sapmaları nedeniyle ihraç edildi. Troçki henüz hayattayken Amerikan Troçkistlerine sempati duydu ve aktif olarak eylemlerine katıldı, ama birkaç yıl sonra, özellikle Troçki'nin ölümünden sonra, onların geleneksel Bolşevist otoritarizmden hayal kırıklığına uğradı.

Zaman içinde, özgürlükçü bir sosyalist oldu ve Yeni Sol hareketlere başlangıçlarından itibaren etkin bir şekilde katıldı ve Amerika Birleşik Devletleri'nde toplumsal ekoloji hareketine öncülük etti.

1960'ların sonlarında Bookchin, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en büyük özgür üniversitelerden biri olan, New York'taki Alternatif Üniversite'de, daha sonra Staten Island'da New York Şehir Üniversitesi'nde dersler verdi. 1974'te Plainfield Vermont'da, ekofelsefe, toplumsal teori ve alternatif teknolojiler konularında Bookchin'in düşüncelerini yansıtan dersleri nedeniyle uluslararası bir ün kazanan Toplumsal Ekoloji Enstitüsü'nün kurucularından biri oldu ve enstitüyü yönetti. 1974'te, New Jersey Rampo College'de ders vermeye başladı, 1983'te toplumsal teori profesörü oldu.

Belli başlı çalışmalar *The Limits Of The City* [Şehrin Sınırları] (1974), *The Spanish Anarchists* [İspanyol Anarşistleri] (1977) ve *Toward an Ecological Society* [Ekolojik Bir Topluma Doğru] (1981) çok iyi karşılandı ve *The Ecology Of Freedom* [Özgürlüğün Ekolojisi] (1982); 1991 Özgürlüğün Ekolojisi-Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü (1994) girişi olarak görüldü. Bu büyük yapıt yalnız *The Village Voice*'da (New York'un en büyük haftalık dergilerinden biri) değil, *American Anthropologist* gibi bilimsel dergilerde de alkışlarla karşılandı. *The Rise Of Urbanization and The Decline Of Citizenship* [Kentleşmenin Yükselişi ve Yurttaşlığın Düşüşü] (1987; Kanada'da *Urbanization Without Cities* [Şehir Olmadan Kentleşme] başlığıyla yeniden yayımlandı (1992) bu kitabı yurttaş özyönetimi ve konfederalizme ilişkin tarihsel bir araştırmadır. En son kitapları: *Remaking Society* [Toplumunu Yeniden Yapmak] (1989) ve *The Philosophy Of Social Ecology* [Toplumsal Ekoloji Felsefesi] (1990, gözden geçirilmiş basım 1994).

1930'larda geleneksel bir Marksist olan Bookchin, Peter Kropotkin'in anarşik geleneğinde bir sol-libertere dönüştü. Anarşist düşünce hakkında son dönemlerde yazan tarihçilerden birinin (Peter Marshall, *Demanding The Impossible* [Olanaksız İsteme] (1992) vurguladığı gibi, geleneğe başlıca katkısı, sol-liberter bir felsefi ve etik bakış açısından, âdemi merkezîyetçi, hiyerarşik olmayan ve popüler gelenekleri ekolojikle bütünleştirmektir. 1950'lerde ve 1960'lı yılların başlarında, büyük ölçüde orijinal olan bu görüşler, o zamandan bu yana, Fritz Schumacher'ın ve birçok eko-feministin yazıları sayesinde, zamanımızın genel bilincine girmiştir. Bookchin'in yaklaşımının radikalizmi, doğaya hâkim olma anlayışımızın, esas olarak insanın insana hâkim olmasından, tarihsel olarak ortaya çıkışını, öz gerontokrasilerde, babaerkillerde ve diğer baskıcı tabakalarda aramasında yatmaktadır. Yazıları, sınıf ve sömürü ilişkilerinin ötesinde, kökleri uzak geçmişte olan, hiyerarşik ve tahakkümcü ilişkilere ulaşmaya çalışmaktadır.

1970'lerden itibaren tüm dünyada gelişmekte olan Yeşil harekette önemli bir ses olmuş ve Yeşil politikanın doğası ve geleceği konusunda birçok yazı yazmıştır. Son yıllardaki en önemli taleplerinden biri, yeni bir politika ya da onun "özgürlükçü belediyeçilik" dediği, belediye, mahalle ve kasaba düzeyinde doğrudan demokrasiye dayalı halk meclislerinin yeniden oluşturulmasını temel alan bir politikadır. Yurttaş dar ufukluluğu tehlikesinden kaçınmak için, merkezi ulus-devlet yerine, âdemi merkezî bir yurttaş konfederasyonu öne sürmüştür. Ayrıca bugünkü kapitalist mülkiyet ve idare sistemine, sosyalistlerin savunduğu millileştirilmiş ekonomiye ve sendikalistler tarafından savunulan sanayiye işçi mülkiyeti ve özyönetime karşı olarak, yerel inisiyatiflere bağlı bir ekonomi talebini ileri sürdü. Bu düşünceler Kuzey Amerika ve Avrupa'da Yeşil hareketler içinde yoğun bir şekilde tartışılmıştır.

ARKA KAPAK

20. yüzyılın ikinci yarısı yeni düşünsel arayışların ve yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışına tanık oldu. Sınıf, cinsiyet, ırk, milliyet ve düşünce ayrımlarını sorgulayan bu hareketler arasında en büyük etkiyi ise ekoloji hareketi yarattı.

Daha önce "Özgürlüğün Ekolojisi" adlı başyapıtını yayımladığımız Bookchin bu kitabında bir eylem adamı üslubuyla ekoloji hareketinin ideolojik, politik ve toplumsal yönleri üzerinde duruyor. Salt bir çevre koruma bilinci çerçevesinde değil, bir toplum ve bilim felsefesi, anti-hiyerarşik ve anti-otoriter bir toplum projesi, bir eylem ve yaşam tarzı olarak ekolojiji ele alıyor.

Bookchin'e göre devrim yalnızca kurumları ve ekonomik ilişkileri değil, canlı ya da cansız tüm evrenle girdiğimiz ilişkileri, bilinci, yaşamı yorumlayışımızı, erotik arzularımızı da kucaklamalıdır. Bunun için sadece ataerkil aileye değil, tüm tahakküm ve hiyerarşi tarzlarına; sadece burjuva sınıfına değil, tüm toplumsal sınıflara ve mülkiyet biçimlerine karşı olan özgürlükçü bir bilinç ve eylem tarzı geliştirilmelidir.

Bookchin sanayileşme, kentleşme ve kapitalizm konularında anarşist-komünist bir yaklaşımın farklılığını ve derinliğini savunarak, kentlerin eko-cemaatlere ayrılarak eko-sistemlere uygun tasarlanmasını öneriyor. Teknolojinin "yaratım" potansiyelini "tahrip" kapasitesinden ayırıp, toplumla doğal dünyanın kucaklaşmasına katkıda bulunacak tarzda

yeniden düzenlenmesini istiyor.

Bookchin'in eleştirilerinden Marksizm de nasibini alıyor. Marksizmi sınıflar, ekonomi ve iktidar eksenine hapsolarak bir kapitalizm ideolojisi haline gelmekle suçlayan Bookchin bir bütün olarak hiyerarşi ve tahakküme imkân veren temellere inilmesi ve bunların ortadan kaldırılması gerektiğini söylüyor.

Bunun için de doğrudan eyleme, özyönetime ve eko-cemaatlere gerek vardır. Doğrudan eylem, özgür yurttaşlardan oluşan cemaatler yoluyla kamusal alanı doğrudan yönlendirebilen aktif inisiyatifleri amaçlar; aynı zamanda kendisi böyle bir sürecin sonucudur. Tahakküm ve hiyerarşi ilişkilerinin yerini özyönetimin alması yeni bir tür yurttaş öznenin, yani özgür ve kendi kaderini belirleyen yurttaşın sahneye çıkması, devlete karşı yurttaş örgütlerinin ve halk meclislerinin oluşturulması anlamına gelir.

İkinci Dünya Savaşı ve sonrası kuşağı biyosfere kendinden önceki tüm kuşakların verdiği toplam zarardan daha fazlasını vermiştir. Radyoaktif/kimyasal atıklar, zehirli katkı maddeleri, tıkanan yollar, yaşanmaz hale gelen kentler, çevresel ve kültürel kirlenme zararlı sonuçlardan sadece birkaçı. Kısacası her alanda tam bir ekolojik tahribat yaşanıyor. Ve artık, toplumsal ve doğal tarihin çığlıklarına kulak vermenin, vicdanın sesini dinlemenin zamanı geldi geçiyor.

TÜRKÇE BASIMA ÖNSÖZ

Tahakküm ve büyüme hiyerarşik toplum ve kapitalist ekonominin can evinde yatmaktadır. "Doğayı tahakküm altına alma" nosyonunu ortadan kaldırmak toplumu "düzene koyan" bir sistem olarak hiyerarşinin ortadan kaldırılmasını gerektirir ve kirlenmeye ve biyosferin basitleştirilmesine son vermek bugün bile insanlığın kurtarıcısı olarak reklâmı yapılan aynı piyasa ekonomisinin ortadan kaldırılmasını gerektirir. Doğu Avrupa ve Rusya'da yanlış olarak sosyalizm ya da komünizm olarak adlandırılan devlet kapitalizminin en az Avrupa-Amerika "serbest teşebbüs" kapitalizmi kadar anti-ekolojik ve çevreye zararlı olması bizi hiç şaşırtmamalıdır. "Sovyet" ya da Stalinist rejim dediğimiz şey, Komünist slogancılarının 1930'lardan beri körü körüne bağlandıkları gibi, ağırlıklı olarak tarıma dayalı, "Batıyı yakalamak"ta kararlı bir ülkede sermaye birikiminin vahşi bir biçiminden başka bir şey değildir.

Yakın geçmişin geleneksel insan boyutlu ve kavranabilir kentlerini yıkmakta olan kentsel yayılma bugün artık yalnızca "Kuzey" ya da "Birinci Dünya" ülkeleri için değil, çok daha tahripkâr bir oranda, "Güney" ve "Üçüncü Dünya" ülkeleri için can alıcı bir sorundur. Tarıma bağlı ve yerli halklar "gelişen dünya" denen dünyada öylesine inanılmaz boyutlarda topraklarından sökülüp atılıyorlar ki, çok geçmeden Latin Amerika, Afrika ve Asya halklarının büyük bir çoğunluğu metropoliten alanları kuşatan, sefalet ve hastalıktan kırılan gecekondualarda yaşıyor olacaklar.

Üretici güçlerin yeni bir "özgürlük alanı"na (komünizm) izin verecek düzeyde gelişmesine kadar, uzun sınıf yönetimi çağı boyunca insanın insan üzerindeki tahakkümüyle haklaştırılan "doğanın tahakküm altına alınması" düşüncesi, kendilerine sosyalist diyenlerin ağırlıklı göz ardı ettikleri büyük bir yanılgıdır.

Eğer "bilimsel sosyalizm"i sosyalist bir toplumun "kaçınılmazlığı"ni iddia ediyordusa, Marx hata yapıyordu; ancak bana göre, ister son derece yıkıcı toplumsal ayaklanmalar doğuracak iç çelişkiler isterse daha yıkıcı ekolojik altüst oluşlar doğuracak sermaye birikimi sayesinde olsun, kapitalizmin ölümünün kaçınılmazlığını saptadığında haklıydı.

Her halükarda, Marx'ın en büyük teorik başarısı, eğer insanlığı rasyonel bir toplumun yaratılması yönünde ateşlemeksizin serpilmesine izin verilirse, kapitalizmin barbarlık üreteceğini önceden görmesiydi. Ve yirminci yüzyıldan yirmi birinci yüzyıla girerken, ya rasyonel bir toplum ya da herhangi bir ileri biçimde toplumun yıkımı alternatiflerinin gelecek kuşağın gözlerinin içine baktığına ilişkin yeterince kanıt vardır. İnsanlığın böyle bir yol ayrımına yaklaşmakta olduğu, bir kuşak geçmiş olmasına rağmen, okuyacağınız makaleleri ne yazık ki çok önemli kılmaktadır.

Murray Bookchin, 6 Şubat 1994

GİRİŞ

Bana göre, çağdaş radikalizmin hedefleri orta-yaş burjuva oportünizminin, küçük kazanımlar için satışın, aynı zamanda anlamsız seçmen yığınları olan "kitleler" in saygısını kazanmanın, gitgide daralan bir tercihler dünyası üreten "ehveni şer" politikalara yozlaştırıcı bir çekilişin ve nihayet toplumsal fikirlerin, örgütsel alışkanlıkların ve ütopiyacı vizyonların kemikleşmesinin bütün özelliklerini taşıyorlar.

Bugün karşımıza çıkan şey radikalizmin evrensel bürokratikleştirilmesi ve teknokratikleştirilmesidir; hem yalnızca örgütsel bürokrasiler ve merkezi liderliğin zafer kazanması anlamında değil, en açık sözlü yandaşlarının genel bakış açıları, vizyonları ve fikirleri anlamında da. "İdareci radikal" örgütsel tekniklerin, etkili manipülasyonların ve kitlesel seferberliğin kendi içinde birer hedef olarak uygulayıcısıdır. Teknik, toplumsal idealizmin yerini almıştır.

"Radikal" teori pozu takınan çoğu şey, artık ya fikirler tarihinin dipnotlarıdır ya da politik piyasada pragmatik

obskürantizme (bilgisizlik yandaşlığı-çn) destek veren entelektüel obskürantizmdir. "Piyasa" terimi bir metafor olarak alınmamalıdır. Toplumun bir burjuva duyarlılığıyla sömürgeleştirilmesi -toplumun piyasa tarafından sömürgeleştirilmesinin bir sonucu- artık tamamlanmıştır. Çünkü piyasa yalnızca üretimin, tüketimin, cemaat yaşamının ve aile bağlarının tamamını satıcı-alıcı eksenine oturtmakla kalmamış, burjuva hileleri, uzlaşmacılığı ve kariyerizmi biçimiyle kapitalizme karşı muhalefete de sızmıştır. Bunu bizzat muhalefetin anlamını sistemin kendi eleştirisi ve söylem parametreleriyle uyum içine sokarak başarmıştır.

İfadelerim aşırı kavgacı görünüyorsa, bunun nedeni, son yıllarda boy gösteren yeni ve özünde radikal konular, en azından potansiyel olarak eskinin söylemlerinden çok daha kapsamlı kurtuluşçu içerimler taşıyan konular bütünüyle yakından ilgilenmemdir. Ekoloji, feminizm ve cemaat denetimini, yani son kuşaktan hareketlerin büyük oranda ekonomik mücadelelerinin çok ötesine uzanan bir sorunlar yumağını kastediyorum. Bu yeni sorunlar, yalnızca adalet ve maddi sömürü değil, çok daha geniş özgürlükçü nosyonların ve kurtuluşçu bir ahlaki duyarlılığın gündeme gelmesine yol açmaktadır. Bugün, özellikle ekoloji, feminizm ve cemaat denetimi etrafında biçimlenen hareket ve eğilimler içinde söz konusu olan şey, özgürlükçü güçler olarak bunların hangi oranda tam olarak gerçekleştirilebilecekleridir.

Modern radikalizmin geleneksel merkezi; yani, işçi hareketi artık ölmüştür. Bu kitaptaki sosyalizm ve Marksizm üzerine makalelerim, bu hareketin iç sınırlarını ve tarihsel olarak yaslandığı gizemleştirilmiş öncülleri ayrıntılarıyla ele almaktadır. 1970'lerde boy gösteren ekoloji, feminist ve cemaat hareketleri sosyalizmin ardından bıraktığı sessizliği bir bıçak gibi yarmıştır. Bunlar hayat dolu ve isyankardır, zengin vaatler taşımaktadırlar, ancak bu yeni hareketlerin giriştikleri mücadeleler büyük oranda yanlış yönlendirilmektedir. Ekoloji, feminizm ve cemaat hareketlerinin asıl meselesi yalnızca çevreyi kirletmek isteyenler ya da cinsiyetçiliğe arka çıkanlar ya da cemaat denetimine karşı çıkanlarla girilen bir çatışma değildir. Kirleticiler, cinsiyetçiler ve yerel yönetim bürokratları bu kimliklerini yakalarına takarlar. Onları seçip ayırabilirsiniz, eleştirebilirsiniz ve yetkili mevkilerinden uzaklaştırabilirsiniz. Ancak ekoloji, feminizm ve cemaat hareketlerinin yüz yüze kaldığı merkezi çatışma alanları esas olarak hareketlerin kendi içlerinde yatmaktadır. Burada, karşılaşılan sorun hareketlerin ortaya koydukları konuların kapsamlı içeriklerini keşfetme ihtiyacıdır: Doğa üzerinde insanın, kadın üzerinde erkeğin ve toplum üzerinde devletin tahakkümünü, teknolojik, kurumsal, kültürel olarak ve bireyin rasyonalitesi ve duyarlılığı anlamında, ortadan tamamen kaldıran bütünüyle yeni, hiyerarşik olmayan bir toplumun yaratılması.

Sosyalist hareket serpiştiği 1840 ile 1940 arası dönemde, bu konuları açık olarak hiçbir zaman gündeme getirmedir. Öncelikli ilgi alanı ekonomiydi; ücretli emek ve sermayenin, ekonomik sınıfların ve sömürünün ortadan kaldırılması hareketine dönüşmüştü. Bu sorunların günümüze aktarılmış olmasını vurgulamaya bile gerek yoktur ve çözümleri ancak özgürlüğe somut bir anlam kazandırdığında bulunacaktır. Ancak ekonomik anlamda sınıfsız, hatta sömürsüz olmakla birlikte, ister ataerkil aile, yaşlıların ve etnik grupların tahakkümü, bürokratik kurumlar, ideolojik manipülasyon biçiminde isterse işin yukarıdan aşağı bölüşümü biçiminde olsun, yine de hiyerarşik yönetimi ve toplumsal anlamda tahakkümü barındıran bir toplum olabilir. ... Ancak, sınıfsız olsun ya da olmasın, toplum tahakküm ilişkileri ağına düşecek ve tahakkümle birlikte, genel bir emir ve komuta, özgürlüksüzlük ve aşağılanma durumu ortaya çıkacak ve belki de en önemlisi, her bireyin bilinçlilik, akıl yürütme, yaratıcılık ve kendi günlük yaşamı üzerinde tam kontrol hakkı gibi potansiyel özellikleri yok olup gidecektir.

Toplumsal teorinin binyılında geçen olan elitizm ve öncücülük tarihinde, hiyerarşinin ideal toplumların yöneticilerine maddi ayrıcalıklar getirmek yerine metanet ve maddi dünyadan el etek çekmeyi teşvik etmesi hayli ironik bir durumdur. Platonun "muhafızları" öncelikle yaşamın duysal zevklerini reddediyordu. Eğitimleri meşakkatli, sorumlulukları korkutucu, ihtiyaçları şiddetle kısıtlanmış, mal varlıkları komünal ve sınırlıydı. Her ne kadar bunlar ihlal edilme şerefine nail olsalar da, kilise, toplumdaki din adamlarından aynı sert taleplerde bulunacaktı. Modern zamanlarda bile ilk Bolşeviklerden büyük zorluklara göğüs germeleri, feragat etmeyi gerektiren yaşamlar sürmeleri bekleniyordu; çoğu kendi proleter izleyicilerinden daha kısıtlı ve maddi yokluk içinde bir yaşam sürmekteydi. Hiyerarşi ideali ayrıcalık değil, hizmet nosyonuna dayanıyordu. Böyle bir nosyonun bir ideal olarak kalması, öne çıkardığı aşırı maddi hedefleri ve tarihi boyunca bu hedefleri şaşırtıcı oranda gözetmiş olmasını değiştirmez.

Ekoloji, feminist ve cemaat hareketleri bu çarpık gidişe karşı bir tavır almaktadır. Ekoloji, insanın doğa üzerindeki tahakkümünün insanın insan üzerindeki tahakkümünden kaynaklandığı sorununa vurgu yapar. Feminizm daha da ileri gider ve insanın insan üzerindeki hâkimiyetinin erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyetinden doğduğu sonucuna varır. Cemaat hareketleri örtük bir biçimde, toplumsal tahakkümün yerini özyönetimin alması için yeni tür bir yurttaş öznenin, yani, özgür, kendi kendini yöneten yurttaşın geliştirilmesi ve devletin her yere uzanan aygıtlarına meydan okuyacak halk meclisleri gibi yeni kurumsal yapılara sokulması gerektiğini savunur. Ulaştıkları mantıksal sonuçlara bakılırsa, bu hareketlerin tümü yalnızca sınıf oluşumlarına değil, hiyerarşilere ve yalnızca maddi sömürüye değil, her tür tahakküm ilişkisine kafa tutarlar. Hiyerarşik yapılar toplumsal ve kişisel yaşamın en mahrem alanlarına sızmış olsalar da ortaya çıkardıkları sınıflar-üstü sorunlar hiçbir yerde sosyalist hareketin ve işçi hareketlerinin sınırlı yörüngesine girmez. Dolayısıyla, eğer ekoloji, feminist ve cemaat hareketlerinin mantığını sonuna kadar götürecektir olursak, özgürlük nosyonumuzu onun geçmişte zihnimize yerleşmiş biçimlerinin ötesine yaymalıyız.

"Kirlenme kazançlıdır", "ev kadınlarına ücret" ve "gecekondu ağalarıyla savaşalım" gibi sloganlar, ekolojik bir toplum için çok daha kapsamlı devrimci taleplerin, tahakkümün ortadan kaldırılmasının ve cemaat denetiminin sağlanmasının incelikli bir biçimde yozlaştırılmasına yol açar. Sartre'ın ifadesini yeniden yorumlarsak, "tarihin" gerçek "çamuru", toplumsal gerçekliğin arkaik bir vizyonuna uygun olarak şimdiye biçim vermek üzere onun üzerine atılan geçmişin süprütüsüdür. Kızıl bayrakları, sıkılmış yumrukları ve sekter laf kalabalığı ile "sosyalist" bir ekoloji, "sosyalist" bir feminizm ve "sosyalist" bir cemaat hareketi terim olarak çelişkiler taşımakla kalmayıp geçmişin kavralarına musallat olan kurtçuklarıyla geleceğin yeni yeni biçimlenen, canlı hareketlerini çürütüp kokuştururlar.

Özgürlük, hiyerarşi, tahakküm, yurttaşlık ve özfaaliyet gibi kapsamlı sorunlar, politik ekonominin "ıvır-zıvır" konuları altında, bulanık, dile gelmez hatta yer yer anlaşılmaz" görünür. Ekonomik indirgemecilik yönünde her yanı saran bir eğilim tarafından belirlenen *homo collectivus* kararlı bir biçimde *homo economicus*'a indirgenmiş ve Brecht'in dile düşmüş olan vecizesi "Önce besle, sonra ahlak öğret" politik ahlaksızlığın ve sosyalist özür arayıcılığın bir stratejisi haline gelmiştir. Marx üzerine makalemde göstermeye çalıştığım gibi, bu "yaşamın maddi olguları"na dayanan "temel" sosyoloji olabilir, ama sapına kadar burjuvadır.

Teknik, ilkelerin; gazetecilik, eğitimin; gösteri, ciddi eylemin; seferber edilebilen ve susturulabilen yüzergezer oluşumlar, kalıcı örgütlenmelerin; elitler, taban hareketlerinin ve otonom hareketlerin yerini alır. Bu kendini adamış idealistin değil, toplum mühendisinin sermayesidir. Tiksindirici ve haince olmadığı zaman, bencil ve kırsırdır.

Burada önemli olan, görüntünün Amerikan zihniyetinde gerçekliğin yerini bu kadar kolay alabilmesidir. İsyân bile bilgi, teori ve bilgelik gibi temellerin yokluğunda sadece bir tiyatro oyunu haline gelebilir. Gerçekten, "yapmanın" düşünmeden, "kurucu eylemin" rasyonel eleştiriden daha önemli olduğu miti, fiilen teori, eleştiri ve rasyonalizmin gizemleştirilmiş biçimidir. "Felsefe boş laftır" geleneksel bir Amerikan düsturudur ve her zaman, spekülâtif felsefe karşısında ampirik felsefenin, entelektüel bilgi karşısında duyusal bilginin bir önermesi olarak, kendi tarzında bir felsefi yargı olmuştur. Teori ve muhakemeye karşı sert saldırı entelektüel faaliyeti geçersiz kılmaz. "Sağduyu" sadece ortak kanılardan oluşmuş bir "duyu"dur, yani, öğretilmemiş, bildirilmemiş ve edinilmiş önyargılarla kalbura çevrilmiş duyu. Bu duyu ancak öz bilinçli bilgeliliğin önvarsayımlarını bilinç dışı önyargıların önvarsayımlarıyla değiştirir. Yoksa önvarsayımlar her zaman yapılıp ve dolayısıyla şöyle ya da böyle bir teori, felsefe ve zihniyetle ilgilidir.

Ekoloji hareketi, bu son derece tartışmalı, çoğunlukla yapmacık muhalefet ortamında feminist ve cemaat hareketlerinden bile fazla serpilmiştir. "Anti-nükleer" gruplar ve ittifaklar yöntemleri ve hedefleri konusunda ciddi düşünceleri dışlayan metabolik bir oranla yükselip düşüyor. "Nükleere Hayır"ın yeterli enerji kaynakları ve radyoaktif kirlenme sorunlarını aşan uzun erimli toplumsal içerimleri vardır. Bu talep şu soruları ortaya koyar: "Nükleere Hayır" demeye nasıl girişmeliyiz? Doğrudan eylemle mi yoksa politik eylemle mi? Bu hareketi nasıl örgütleyeceğiz? Otonom ilişki gruplarının âdemi merkezi biçimleriyle mi yoksa ulusal seferberlik ya da belki merkezi partilerle mi? Nükleerin yerini ne alacak? Bildik güç kaynaklarının idaresinde yüksek teknolojiye dayanan muazzam güneş enerjisi tesisleri mi, yoksa orta ölçekli bir cemaatin kurup idare edebileceği basit, genelde el becerilerine dayanan popüler teknolojiler mi? Bırakalım komünal sahiplik ve toplumun kaynaklarının idaresi, toplumsal örgütlenmenin hiyerarşik olmayan yapıları ve insan duyarlılığındaki değişimler nosyonları etrafında dönen sayısız sorundan bahsetmeyi, tek başına bu sorular bile sınırlı nükleer enerji sorununun çok ötelere uzanır. "Nükleere Hayır" yeterli değildir; en azından öncelikle nükleer gücü üreten derinlere kök salmış toplumsal güçleri ortadan kaldırmak istiyorsak.

"İdareci radikalizm" hedeflerin tespitinden çok yöntemle oyalanmayı tercih eder. Anti-nükleer hareketin şaşılacak kadar az sayıda liderinin, onların zaten kendiliğinden bilgilenmiş olduklarını varsayarak, yandaşlarını nükleer enerjiye ciddi bir muhalefetin içerimleri konusunda eğitmeye çalışması dikkate değer. Bu liderler nükleer güç tesislerinin kurulması ve işleyişinden onları ortaya çıkaran toplumsal güçlere teorik geçişi sağlayamamışlardır. Hedef sabit olarak duruyor: "Nükleere Hayır!". Asıl ilgilendikleri bu hedefe yönelik "stratejiler" ve "taktikler"dir: Nükleer reaktör sahalarında, gösterilerde ve yakın zamanlarda sandık başlarında toplanabilen ve gönül rahatlığıyla dağılabilen uysal kitlelerin seferber edilmesi.

"İdareci radikalizm" bu kitlenin yapısı ya da eğitimi, toplumsal olarak bağlı ve aktif şahsiyetler olarak nitelikleri konusunda gerçek kaygılar içinde değildir. "Kitle eylemleri" özeyleme, sayılar ideallere, nicelik niteliğe ağır basar. Bireyler ya da birey halinde cemaatler olarak *toplumsal alanı doğrudan ellerine alabilecek* aktif şahsiyetler; yasal buyruklar yerine etik değerlendirmelerin yönlendirdiği sahibi bir *kamu* geliştirmek anlamına gelen bir kavram olan doğrudan eylem kavramı, özetkinlik, öz gelişim ve öz idare yerine çirkin bir biçimde yalnızca bir "taktik" sorununa indirgenmiştir. Gerçek anlamda özgür bir toplum için yeni özneler ve duyarlılıklara destek verecek yakın, insan ölçekli, âdemi merkezi biçimler oluşturmak anlamına gelen bir anarşist örgütlenme nosyonu olan ilişki grupları sadece çok sınırlı ve somut eylemleri yerine getirmek üzere çabucak toplanan ve dağılan "görev birlikleri" olarak görülmektedir. Kısaca, "idareci radikalizm" radikalleştirmek yerine öncelikle idare etmekle ilgilenir.

Bana öyle geliyor ki etik bir devrimci muhalefet temelinde "kitle"yi hakir gören ve zamanla kendilerini hakir görmeye varan fazlasıyla pratik "radikal"lerin toplumsal kabulünden çok daha iyi bir amaçtır.

İhtiyacı azaltma *ihtiyacı* maddi olarak ayrıcalıkta temel bulan hiyerarşi ve tahakkümün, nedenini olmasa bile, dayanağını sağlayacaktır.

Marx ihtiyaçlar sorununu, Aristo'ya kadar uzanan bir kavram olan "zorunluluğun alanı" olarak hipotez haline getirdi ve böylelikle ihtiyaçları tarihsel oluşumu karanlıkta bırakan bir biçimde mutlaklaştırdı. İhtiyaçları oldukları gibi kabul etmenin tersine, onların nasıl oluştuğu sorunu, burada irdelemesine girişmeyeceğim karmaşık bir sorundur. "Özgürlüğün alanı" ile "zorunluluğun alanı" arasındaki şiddetli bir kopuşla birlikte, "zorunluluğun alanı"nın oluşumunun türümüz var oldukça hep var olan ve gelecekte de var olması gereken doğal bir olgu olmadığına işaret şimdilik yeterlidir. "Zorunluluğun alanı" farklı bir biçimde tarihsel bir fenomendir. Bana göre, bu, ilkel toplulukların doğayı kabul ederek ya da saygı göstererek birlikte var olacakları bir fenomen gibi görmeleri yerine, Marx'ın basitleştirmeci metaforlarını kullanırsak, "öteki", son tahlilde "hükmedilmesi" gereken bir şey olarak "doğayla boğuşmak" zorunda kalmalarıyla ortaya çıkmıştır. İlk insanların doğal dünyayla karşılıklı ilişkisinin uzlaşmazlığa ve doğal dünyanın birliğinin ikiliğe dönüşmesinden yeni bir ilişki ve birlik düzeyini geliştirme süreci şüphesiz bin yıllık doğa "güçleri"ne boyun eğdirme mücadelelerinin yaralarını taşımaktadır.

Toplumsal ilişkilerin ekonomik ilişkilere, yaratıcı emeğin "yabancılaşmamış emeğe", toplumun "örgütlü üreticiler"e, bireyselliğin somutlaşmış "ihtiyaçlar"a ve özgürlüğün "çalışma süresinin kısaltılması"na indirgenmesiyle birlikte, bu teorik yaklaşımın bütün ağırlığı tüm bu gerici içeriğiyle kavranmalıdır. ... Artık özgürlük ve bilinçte temellenen bir ekolojik toplumsal felsefeyle bir ekolojik doğa felsefesini birleştirmenin zamanı gelmiştir; bu Sokrat öncesi çağdan günümüze Batı felsefesinin kapısını çalan bir hedeftir.

Şüphesiz, bu hedefin pratik içerimleri muazzam boyutlardadır. Ekolojik kıyametle başa çıkacaksak, üretimin ve yiyecek temininin biyo-bölgesel tarzlarını oluşturmalı, âdemi merkezileştirmeli, teknolojilerimizi çeşitlendirmeli, onları insani boyutlara indirmeli ve yüz yüze demokrasi biçimleri kurmalıyız. ... Ben, alternatif teknolojilerin değeriyle yalnızca daha verimli ve yenilenebilir kaynaklara dayandıklarından dolayı değil; insanın toprakla, bitkilerle, hayvan yaşamıyla, güneş ve rüzgârla bağını yeniden kurma kapasitelerinden dolayı, kısaca, biyosfere yönelik yeni bir duyarlılığa güç kattıklarından dolayı ilgileniyorum. ... Aynı biçimde, âdemi merkezileşmeyle yalnızca bu teknolojileri kullandıkları biyo-bölgelerde daha uygulanabilir ve daha elverişli kılması yüzünden değil; gücü yerel cemaatlere ve bireylere devretmenin bir aracı olarak, doğrudan bir demokrasi sistemi olması açısından liberter özgürlük vizyonuna gerçek anlamını vermek adına ilgileniyorum. Bana küçük sadece "güzel" değildir, aynı zamanda ekolojiktir, insancıldır ve hepsinden önce kurtarıcıdır.

Eskiden sadece endüstri öncesi dünyanın bir düşü olan ütopya, modern teknolojinin gelişmesiyle giderek olası bir şey haline geldi. Bugün ise, ısrar ediyorum ki, artık bir zorunluluk haline gelmiştir; tabii, eğer, bu gezegendeki yaşamın köklerini kurutan bütününü irrasyonel bir toplumun sebep olduğu yıkımdan kurtulmak istiyorsak.

Toplumun indirgenemez "sorun alanları" yalnızca fabrikadaki ücretli emek ve sermaye arasındaki çatışmalarda değil; aynı zamanda aile içindeki yaş grupları ve cinsiyetler arasında, okullardaki hiyerarşik eğitim tarzında, kent içinde gücün bürokratik gaspında ve toplum içindeki etnik bölünmelerdedir. Son tahlilde, bunlar aileyle başlayan ve en belirgin toplumsal biçimlerine fabrikada, bürokraside ve askeriyede ulaşan hiyerarşik bir emir-komuta zihniyetinin eseridir. Bu sorunları kapitalizmden çok öncelikle ortaya çıktığından fazlasıyla emin değilim. Burjuva toplumu ironik bir biçimde bu sorunları ekonomik kısve altında yüzlerce yıldır gizlemiştir. Marx, ailede, okulda, bürokraside ve yaş gruplaşmasında yatan emir-komuta ilişkilerinin altta yatan biçimlerini göz ardı ederek ya da daha kesin söylemek gerekirse, sınıf oluşumlarını öncelikle üreten hiyerarşik ilişkileri derinlemesine irdelemek yerine sınıf ilişkilerini" toplumsal sorun"la özdeşleştirerek, bu tarihsel kaçamağın kurbanı olmaktan kurtulamadı. Gerçekten de Marksizm kapitalizmin *pre-excellence* ideolojisi olabilir; çünkü yönelttiği eleştirinin temel özelliği, kapitalizmi ayakta tutan temel kültürel duyarlılıklara meydan okumadan, kapitalist üretimde odaklanmasıdır. Her devrimci hareketin toplumsal olduğu kadar kültürel de olması gerektiğine dair ısrarım kitle kültürüne duyulan aşın bir tiksintinin basit bir ürünü değildir; bunun, devrimci bir projenin genelde hiyerarşi ve tahakküm sorunlarını kavrayamadığı, kısaca hiyerarşik bir duyarlık yerine ekolojik duyarlığı geçiremediği takdirde eksik kalacağı inancında yatan daha derin kökleri vardır.

Sözde bir "fayda-risk ikilemi" etiğine dayanan bir "dengeler" toplumunda yaşıyoruz. "Dengeler" etiği bizi giderek en kötüye razı olma sınırına taşıyan daha az kötüler arasında bir seçimi gerektirir. ... Modern zamanların ürünü diyebileceğimiz "denge" ve daha az kötü" etik'imiz (bu, uyum sağlama, pragmatizm ve kariyerizmde kök salmış bir "etik" tir) kapitalizm öncesi toplumun etiğiyle tarihsel bir karşıtlık içindedir.

Modern politika ise aksine kendisini bu gelenekten tamamen koparmıştır. Birinciyi şaşmaz bir biçimde tekniklerden oluşan pragmatik bir bütün, ikinciyi de kişisel zevk ve inanışlara dayanan görelî değerlerin bir toplamı olarak ele

olarak, politikayı etikten koparmakla kalmadık, pragmatik politika tekniklerini daha az kötüler arasında bir seçime, "denge" tekniklerine döndürdük ve böylece erdemini yerini politik normların özü olarak kötü aldı.

Politika artık erdem yerine kötünün, adalet yerine adaletsizliğin dünyası, "iyi"nin, "haklı"nın ya da "adil"in "daha az" ya da "daha çok" aşılmasıyla dolaymlanan bir dünya haline gelmiştir. Genelde artık neyin "haklı", "iyi" ya da "adil" olduğundan değil, sağladığımız "fayda"ya göre, daha doğrusu, maruz kaldığımız tehlikelere ya da yoksunluklara göre, neyin daha az ya da daha çok kötü olduğundan bahsediyoruz.

Ağustos 1979

TAHRİP GÜCÜ, YARATMA GÜCÜ

Bu toplumun tahrip gücü insanlık tarihinde eşi olmayan bir düzeye erişmiştir ve bugün, neredeyse sistematik olarak tüm canlı dünya ve onun maddi temelleri üzerinde duygusuz bir yıkım aracı olarak kullanılmaktadır.

Hemen her bölgede hava ve akarsular kirletilmekte, toprak çoraklaştırılmakta ve aşındırılmakta, yabancı yaşam tahrip edilmektedir. Kıyı bölgeleri ve hatta deniz dipleri yaygın kirlenmeden kurtulamıyor. İnsan dâhil tüm canlı varlıkların yaşamını sürdürebilmek ve yenileyebilmek için bağlı olduğu karbon ve nitrojen çevrimleri gibi temel biyolojik çevrimler uzun dönemde daha da kötü sonuçlara yol açacak tersinmez bir yıkım noktasına getiriliyorlar. Birleşik Devletlerde ve tüm dünyada, nükleer reaktörlerin yerden mantar gibi bitmesi -eğer bu güçler engellenmezse 2000 yılında sayıları 1000'e ulaşacaktır- milyonlarca insanı olabilecek en kanserojen ve mutajen faktörlerin bazıları karşısında savunmasız bırakılmaktadır. Bizzat yaşamın bütünlüğü karşısındaki bu dehşet verici tehlike yüz binlerce yıl boyunca yanı başımızda olacaktır. Radyoaktif atıklara, bir de böcek ilaçlarını; kurşun atıklarını; yiyeceklerde, su ve havadaki zehirli ya da potansiyel zehirli binlerce kimyasal maddeyi; neredeyse ulus ölçülerine yükselen kent nüfuslarının belli kent kuşaklarında yoğunlaşmasını; art alanda artan gürültü yoğunluğunu; izdiham, kitlesel yaşam ve kitlesel manipülasyonun yarattığı gerilimleri; çöp, artık, atık, endüstriyel atık maddelerinin olağanüstü birikimini; taşıt trafiğine açık kent sokaklarının ve anayolların tıkanmasını; eşsiz hammadde kaynaklarının savurganca tahribatını; yeryüzünün arsa spekülâtörleri, orman ve maden sahipleri, yol yapım bürokratları tarafından tarumar edilmesini eklemeliyiz. Biyosfere karşı öldürücü aşığılamanın kanıtı bu ekolojik liste gezegenimize onun üzerinde binlerce yıldır yaşayan insanların verdiği zarardan daha fazlasını veren tek bir kuşağın eseridir. Bu tahribatın temposunu düşündüğümüzde, gelecek kuşakları nelerin beklediğini tahmin etmek bile son derece ürkütücüdür.

A. EKOLOJİK BUNALIMIN KÖKLERİ

Ekolojik bunalımın kökleri teknolojinin gelişmesinde mi yatıyor? Teknoloji, makineleri ve teknik süreçleri zararlı hale getiren derinlerdeki toplumsal koşulları göz ardı etmek için uygun bir hedef haline getirilmiştir.

Teknolojinin yalnızca çevreyi yıkmakla kalmadığını, aynı zamanda onu iyileştirdiğini de unutmak ne kadar kolaydır! Doğayla paleolitik çağ sonrası insanlık arasındaki ahenkli dönemi yaratan Neolitik Devrim her şeyden önce teknolojik bir devrimdi. İnsanlığa tarım becerilerini, dokumacılığı, çömlekçiliği, hayvanların evcilleştirilmesini, tekerleğin keşfini ve birçok diğer önemli ilerlemeleri armağan eden bu dönemdi. İnsanlıkla doğa arasındaki denge açısından son derece yıkıcı tekniklerin ve teknolojik yaklaşımların var olduğu elbette doğrudur. Görevimiz teknolojinin vaatlerini, yani yaratıcı potansiyelini, onun tahrip kapasitesinden ayırmaktır. ... İnsanlığın gerek duyduğu şey, ileri teknolojileri toptan devre dışı bırakmak yerine teknolojiyi toplum ve doğal dünyanın yeni bir ahengine katkıda bulunacak ekolojik ilkelere göre düzenlemek, hatta daha da geliştirmektir.

Ekolojik bunalımın kökleri nüfus artışında mı yatıyor? Bu tez Birleşik Devletlerdeki ekolojik eylem hareketleri tarafından ortaya atılan en huzur bozucu ve birçok bakımdan en sinsi tezdır. Burada, basmakalıp istatistikler ve kıyaslamalar zemini etrafında dönen, "nüfus artışı" denen sonuç bir nedene dönüşür. İkinci derecede önem taşıyan bir soruna öncelik verilerek ekolojik bunalımın temel nedenleri karanlıkta bırakılmaktadır. Bugünkü ekonomik, politik ve toplumsal koşullar böyle devam ettiği sürece, insanlığın zamanla gezegeni aşırı nüfusla boğacağı ve sayıların korkunç ağırlığıyla kendi küresel yerleşimi içinde böcekler ordusuna dönüşeceği doğrudur. Ancak ekolojik bunalım konusunda önceliğin, dünya nüfusunun %7'sinden azını oluşturduğu halde dünya kaynaklarının %50'den fazlasını tüketen ve son zamanlarda kendi çevreleriyle asırlardır duyarlı bir denge içinde yaşayan bir oryantal halkı yerinden etmekle meşgul bir ulus tarafından böyle bir sonuca, yani "nüfus artışı"na verilmesi edepsizlikten başka bir şey değildir.

On dokuzuncu yüzyıl başlarındaki Endüstri Devrimi sırasında insanları fabrikalara doldurmak ve ücretleri düşürmek için geniş emek rezervlerine gerek duyulurken nüfus artışı hevesle onaylanmıştı. Uzun çalışma saatleri ve tıksık tıksık kentler nedeniyle verem, kolera ve diğer hastalıkların Avrupa ve Birleşik Devletleri kırıp geçirmesine rağmen nüfus yine de arttı. O zaman doğum oranları ölüm oranlarını aşmışsa, bunun nedeni tıbbi bakım ve koşullardaki ilerlemenin ölümlerde gözlü görülür düşüşler yaratması değil, kapitalist "teşebbüsler" eliyle endüstri öncesi aile işletmelerinin, köy kurumlarının, karşılıklı yardımlaşmanın ve istikrarlı geleneksel yaşam biçimlerinin tahrip edilmesidir. Fabrika sisteminin saldırdığı dehşetle gelen toplumsal ahlakın çöküşü, geleneksel tarım halkının kabaca sömürülen proleterlere ve kent sakinlerine çevrilmesi beraberinde aileye ve çocuk doğurmaya karşı da sorumsuz bir yaklaşımı

getirmiştir. Cinsellik tıpkı ucuz cin tüketimi gibi zahmetli bir hayattan kaçış yolu haline gelmiştir; yeni proletarya akılsızca alkolizm batağına saplandıkça, çoğu erken yaşlarda ölüp gidecek çocuklar dünyaya getirmiştir. Asya, Afrika Latin Amerika köyleri emperyalizmin kutsal sunağına kurban edildiklerinde de benzer süreçler yaşanmıştır.

Bugün, burjuvazi olayları farklı gözle "görüyor". "Özgür teşebbüs" ve "özgür çalışmanın tozpembe yılları tekeller, karteller, devlet kontrollü ekonomiler, emek seferberliğinin kurumsal biçimleri (sendikalar) ve otomatik ya da siberetik makineler çağı öncesinde son günlerini yaşıyor. Sermaye artışı için gerek duyulan istihdam dışı geniş emek rezervlerine artık ihtiyaç duyulmuyor ve ücretler artık emek piyasasının serbest işleyişiyle değil uzlaşmalarla tespit ediliyor. Aylak emek gücü bir ihtiyaç olmaktan çıkıp şimdi artık burjuva ekonomisinin istikrarı açısından bir tehlike haline geldi.

Er ya da geç insanoğlunun akılsız çoğalması kontrol altına alınmak durumundadır, ancak nüfus kontrolü ya "toplumsal kontroller"le (otoriter ya da ırkçı yöntemler ve nihayetinde sistematik soykırım yoluyla) ya da özgürlükçü, ekolojik yönsemeli bir toplum (yaşama saygı temelinde doğayla yeni bir denge kuracak bir toplum) tarafından gündeme getirilecek. Modern toplum bu birbirini dışlayan alternatiflerle karşı karşıyadır ve ikiyüzlülüğe gerek duyulmadan bir seçim yapılmak zorundadır. Ekolojik eylem temelde toplumsal eylemdir. Ya ekolojik bunalımın doğrudan toplumsal temellerine ineceğiz ya da hileyle bir totalitarizm çağına sokulacağız.

Amerikan toplumunun lojistiği General Motors ve enerji endüstrisi tarafından anayollar etrafında bile bile kurulurken, çalışan insanları otomobil kullandıkları için suçlayabilir miyiz?

Bu yapı ışığında artık "büyümeyi sınırlamak", "gönüllü sadelik" ve "muhafaza etmek"ten çok sınırsız yayılmadan, servet ve sermayenin sınırsız birikiminden, hammaddelerin gereksiz, hatta zehirli mallar ve giderek genişleyen ürkütücü boyutlardaki silah yığınağı için sınırsız israfından söz edebiliriz.

Mevcut ekolojik bunalımın kökenini bulacaksak, tek başına teknik, demografi, büyüme ve marazi bolluğa bakmak yerine, bakışlarımızı yalnızca burjuva, feodal ve eski toplumda ya da genel olarak sınıflı toplumlarda değil; bizzat uygarlığın şafağında, hiyerarşi ve tahakkümü doğuran insan toplumunun derinlerinde yatan kurumsal, ahlaki ve tinsel değişimlere çevirmemiz gerekir.

B. EKOLOJİ VE TOPLUM

İnsanlığın doğayı sömürmesi ve hükmü altına alması gerektiği yolundaki temel kavrayış insanın insan üzerindeki tahakkümü ve sömürsünden kaynaklanır. Gerçekten de, bu kavrayış erkeğin ataerkil ailede kadını sömürmeye ve hükmü altına almaya başlamasına kadar dayanır. O zamandan beri, insanlar giderek yalnızca kaynak, özne yerine nesne olarak görülmektedir. Toplumsal tahakkümler ortaya çıkan hiyerarşiler, sınıflar, mülkiyet biçimleri ve devletçi kurumlar kavramsal olarak insanlığın doğayla ilişkisine taşındı. Doğa da giderek tıpkı lâtifundialardaki köleler gibi acımasızca sömürülecek bir kaynak, bir nesne, bir hammadde olarak görülmeye başlandı. Bu "dünya görüşü" yalnızca hiyerarşik toplumun resmi kültürüne sızmakla kalmadı, aynı zamanda kölelerin, serflerin, endüstri işçilerinin ve tüm toplumsal sınıflardan kadınların kendilerini görme biçimi haline geldi.

Hiyerarşik toplumun "dünya görüşü" bugün silinmeye yüz tutmuşsa, bunun ana nedeni modern teknolojinin muazzam üretkenliğinin yeni bir vizyona yolu açmasıdır: Maddi bolluk imkânı, kıtlığın sona ermesi ve en az zahmetle elde edilen bir serbest zaman ("boş zaman" denen şey) çağı.

"Maddi çokluk" derken sahte ihtiyaçlara dayanan müsrif, akılsız "bolluk"u, reklâmların incelikli zorlamasını ve sırf nesnelere -metaların- sahibi insan ilişkilerinin, özdüşünümün ve öz-gelişmenin yerini almasını kastetmiyoruz. Kastettiğimiz şey, yiyecek, konut, giyecek ve temel yaşam araçlarının toplumda, yalnızca uzmanlaşmış bir elit kesime değil, herkese doğrudan toplumsal ilişkileri yürütme fırsatı tanıyacak biçimde en az zahmetle karşılanmasıdır.

"Olan" ve "olması gereken" arasındaki gerilim, irrasyonel, insanlık dışı sömürü, doğanın ve sakinlerinin yıkımının azdirdiği bir gerilim, toplumu sarmaktadır. Bu gerilimin çözülmesinin önündeki en büyük engel hiyerarşik toplumun bugün bile bakışımızı ve eylemlerimizi biçimlendiriyor olmasıdır. Teknoloji ve nüfus artışı eleştirilerinde soluğu almak, kendi koşulları ve sınırları içinde arkaik, yıkıcı bir toplumsal sistemle meşgul olmak kolaydır. Neredeyse doğuştan itibaren, aile, dinsel kurumlar ve okula, bizzat çalışma süreci tarafından hiyerarşiyi kabullenmeye, feragate ve tüm düşüncelerin dayanması gereken öncüller olarak devlet sistemlerine alıştırılmaktayız. Bu öncülleri başımızdan savmadan, tüm ekolojik denge tartışmaları birer aldatmaca olacak ve yarım yamalak kalacaktır.

Burjuva toplumunda, insanlar nesnelere dönmekle kalmayıp, metalara, açıkça pazarda satılmak için tasarlanmış nesnelere dönerler. Meta olarak insanlar arası rekabet, tamamen gereksiz malların üretilmesiyle birlikte, kendi içinde bir amaç haline gelir. Nitelik niceliğe, bireysel kültür kitle kültürüne ve kişisel iletişim kitle iletişimine dönüşür. ... Teknoloji insanlığın bir uzantısı olmaktan çıkar; insanlık teknolojinin uzantısı haline gelir. Makine işçinin gücüne güç

katmaz; işçi makinenin gücüne güç katar, aslında, kadın ya da erkek işçi sadece makinenin bir parçası haline gelir.

Artık doğal çevreyi korumak ve güçlendirmek için yeni tekniklerden dem vurmamak yetmez; insanlığın yaşama bakışını ve doğayı kabile toplumlarından beri çarpıtan özel mülkiyet engellerini tanımayan bir insan kolektifliği gibi, komünal olarak yeryüzüyle ilgilenmeliyiz. Sadece burjuva hiyerarşisini değil, genelde hiyerarşiyi, sadece ataerkil aileyi değil, cinsel ve ailesel tüm tahakküm tarzlarını; sadece burjuva sınıfını ve mülkiyete dayalı sistemi değil, tüm toplumsal sınıfları ve mülkiyeti ortadan kaldırmalıyız. İnsanlık, bireysel ve kolektif olarak, kendine sahip olmalıdır ki bütün insanlar günlük yaşamlarında denetimi ele alsınlar. Kentlerimiz topluluklara ya da eko-topluluklara ayrılmalı, içinde yaşadıkları eko-sistemlerin kapasitesine uygun incelik ve ustalıkla tasarlanmalıdır. Teknolojilerimiz eko-teknolojilere uyarlanmalı ve geliştirilmeli, en az hatta hiç kirlenme yaratmayacak biçimde yerel enerji kaynakları ve maddelerinden yararlanmak üzere incelik ve ustalıkla düzenlenmelidir. Yeni bir ihtiyaç anlayışı geliştirmeliyiz bu, medyanın dikte ettiği "ihtiyaçlar"a değil, sağlıklı bir yaşamı destekleyen ve bireysel isteklerimizin ifadesi olan ihtiyaçlara dair bir anlayış olmalıdır. Toplumun yönetiminde doğrudan kişisel ilişkilerde dolayımı yerine çevremizde ve toplumsal ilişkilerde insan ölçeğini hayata geçirmeliyiz. Nihayet, toplumsal ya da kişisel, tüm tahakküm tarzları kendimize, içinde yaşadığımız topluluğa ve doğamıza dair düşüncelerimizden atılmalıdır. İnsanların yönetilmesinin yerini şeylerin yönetilmesi almalıdır. Gözettiğimiz devrim yalnızca politik kurumları ve ekonomik ilişkileri değil; bilinci, yaşam tarzını, erotik arzuları ve hayatın anlamını yorumlayışımızı da kucaklamalıdır.

Burada terazinin bir kefesine konulan şey, yalnızca insanı insanın karşısına dikmekle kalmayıp, insanlığı doğanın da karşısına diken asırlık tahakküm ve baskı sistemleri ve anlayışlarıdır. İnsanlıkla doğanın kavgası insanla insanın kavgasının uzantısıdır. Ekoloji hareketi, bütün yönleriyle tahakküm sorununu kucaklamadıkça, zamanımızın ekolojik bunalımının kökenindeki nedenleri ortadan kaldırma yönünde hiçbir katkıda bulunamayacaktır. Ekoloji hareketi, radikal bir biçimde kapsamlı bir devrim fikrine olan ihtiyacı göz önüne almaksızın, sadece kirlenme ve korunma ile ilgili reformlarda, yani sadece "çevrecilik" te takılıp kaldığı takdirde mevcut doğa ve insan sömürüsüne dayalı sistemin emniyet supabı olmaktan öte gitmeyecektir.

C. HEDEFLER

Ekoloji hareketi bugün bazı bakımlardan gemi azya almış çevre tahribatına karşı bir geciktirme eylemi yürütmektedir. Diğer taraftan, hareketin en bilinçli unsurları insanların birbiriyle ve insanlığın doğayla toplumsal ilişkilerini tümüyle devrimcileştirerek yaratıcı bir hareketle ilgilenmektedir.

Bu iki çaba, iç içe geçmiş olsa da birbirinden ayrılmalıdır. Doğu Ekoloji Eylemi -bu örgüt artık yoktur- çevreyi korumaya yönelik her çabayı destekliyor: Nükleer santralleri ve silahları ortadan kaldırmak, temiz hava ve suyu korumak, böcek ilaçları ve katkı maddelerini sınırlamak, sokaklardaki ve ana caddelerdeki trafik izdihamını azaltmak, kentleri fiziksel olarak daha bütünlüklü kılmak, radyoaktif atıkların doğaya geçişini engellemek, yabanıl yaşam alanlarını ve yabanıllığı korumak ve genişletmek, hayvan türlerini insan kıyımına karşı savunmak.

Bu toplumsal düzen bizimle oyun oynamaktadır. Dikkatlerimizin ve enerjimizin daha geniş çevre tahribatlarına yönelmesini engellemek için artık geç kalmış, parça parça ve son derece yetersiz reformlara giriyoruz. Bir anlamda, bize Cascades karşılığında bir parça Redwood ormanı, nötron bombası karşılığında bir nükleer tesis "teklif edilir". Geniş bir çerçeveden bakıldığında, ekolojiyi bir takas ilişkisine indirgeme girişimi hiçbir şeyi kurtarmaz; gezegenin büyük kısmını birkaç küçük yabanıl toprak parçasıyla, nefes aldırmayan bir beton dünyasındaki küçük parklarla değiştiren tokuş eden ucuz bir *modus operandi*'dir bu. Etiği daha büyük iyi yerine "daha az kötü"ün gözetilmesine indirgeyen hastalıklı "dengeler"in ortaya koyduğu "fayda-risk" stratejisidir.

Doğu Ekoloji Eylemi'nin iki temel hedefi vardır: Birincisi, yabancılaştırıcı ve sömürgeci toplumumuzdaki en yıkıcı ve acil önlem gerektiren sorunun ekolojik bunalım olduğu ve gerçek anlamda devrimci bir toplumun ancak ekolojik kurallara göre kurulması gerektiği bilincini devrimci harekette yerleştirmektir. Diğer, çevremizin tahribatından kaygı duyan milyonlarca Amerikalının zihninde, mantıksal sonuçlarını beraberinde getiren ekolojik ilkelerin toplumumuzda ve dünyaya bakış tarzımızda radikal değişiklikler talep ettiği bilincini uyandırmaktır.

Kısaca, sınırları ve nüfus bileşimi yeni bir ekolojik bilinçle tanımlanacak politik bakımdan bağımsız cemaatler yaratacak bir devrim umut ediyoruz; bunlar öyle cemaatlerdir ki sakinleri kendilerini doğa ve teknolojilerinin düzeyi, toplumsal yapıları, dünya görüşleri, yaşam tarzları, dışavurumcu sanatları, günlük yaşamlarının tüm diğer yönlerinin aldığı biçimler konusunda yeni bir bilinç çerçevesinde belirleyeceklerdir.

Ancak bu yaşam yönsemeli dünyanın ölüm yönsemeli bir toplum içinde tam olarak geliştirilebileceği ya da kısmen bile olsa yaratılabileceği yanılgısına düşmüyoruz. Bugünkü haliyle Amerikan toplumu, yalnızca zenginliklerinin ve kaynaklarının bir tüketicisi olarak değil, aynı zamanda içeride ve dışarıda tüm kendi kaderini tayin çabaları karşısında bir engel olarak da tüm dünyanın karşısına çıkmakta ve ırkçılıkla beslenmektedir. İçkin hedefleri üretim için üretim, dünya çapında hiyerarşinin ve meşakkatli çalışmanın devamı, merkezi devlet kurumları eliyle kitle manipülasyonu ve denetimidir. Bu tür bir toplum şaşmaz bir biçimde yaşam yönsemeli bir dünyanın karşısındadır.

Eğer ekoloji hareketi asıl çabalarını yaşamın bütün alanlarında -doğal olduğu kadar toplumsal, kişisel olduğu kadar politik, kültürel olduğu kadar ekonomik- bir devrim yapmaya yöneltmezse, o zaman hareket yavaş yavaş yerleşik düzenin bir emniyet supabı haline gelecektir.

Umudumuz, bizim gibi grupların bütün ülkede serpilmesi, bizim gibi özgürlükçü ve insani temelde örgütlenmesi ve karşılıklı yardıma dayalı, karşılıklı eylemle ve bir işbirliği ruhuyla çalışmasıdır. Umudumuz, bunların yalnız doğaya değil, insana karşı da yeni bir ekolojik yaklaşımı güçlendirmeye çalışacakları yönündedir: Bu, gruplar içinde ve gruplar arasında, toplum içinde ve bireyler arasında kendiliğinden ye çeşitli ilişkileri içeren bir düştüncedir.

İnsanı insandan, insanlığı doğadan, bireyi toplumdaki, kenti ülkeden, zihinsel etkinliği fiziksel etkinlikten, aklı duygudan ve kuşakları kuşaklardan ayıran büyük uçurumlar artık aşılmalıdır. Bir kıtlık dünyasında çağlar süren yaşam ve maddi güvenlik arayışının sona ermesi bir zamanlar özgürlüğün ve eksiksiz bir insan yaşamının önkoşulu olarak görülürdü. Brecht'in dediği gibi: "Önce karnını doyur, sonra ahlaki öğret".

Şimdi durum değişmeye başladı. Zamanımızın ekolojik bunalımı bu geleneksel özdeyişi tersine çeviriyor. Bugün, eğer hayatta kalacaksak, yaşamaya başlamalıyız. Çözümlerimiz sorunun çapıyla bağdaşır olmalıdır, yoksa doğa insanlıktan korkunç bir intikam alacaktır.

E. DOĞRUDAN EYLEMİN ANLAMI VE İLİŞKİ GRUPLARI

Doğrudan eylemle ilgili daha da önemli bir nokta, merkezi, zorba bürokrasiler eliyle halktan gasp edilen toplumsal yaşam üzerinde kişisel gücün yeniden etkinlik kazanması doğrultusunda belirleyici bir adım olmasıdır. Doğrudan eylemle, yalnızca toplumsal olayların seyriyi yeniden denetleyebileceğimiz duygusunu kazanmakla kalmaz, aynı zamanda onsuz özetkinlik ve özyönetime dayalı gerçek anlamda özgür bir toplumun bütününü imkânsız olduğu yeni bir benlik ve kişilik duygusunu da geliştirebiliriz. Genelde demokratikleştirilmesi gerekenin yalnızca "yönetim" ve "etkinlik" olmadığı, aynı zamanda eşsiz, yaratıcı ve yetkin bir varlık olarak her bir bireyin "benlik"inin de eksiksiz geliştirilmesi gerektiğini yeteri kadar anlamadan, gelecek bir toplumdaki ideallerimiz olarak özyönetim ve özetkinlikten bahsediyoruz. Sınıflı toplum gibi, hiyerarşinin, tahakkümün, emir-komutanın gerçek temeli olan kitle toplumu, ister Birleşik Devletlerin bürokratik toplumunda isterse sosyalist dünyanın totaliter toplumlarında olsun, yaşamları seçkinler, "yıldızlar" ve "öncüler" tarafından yönlendirilen tek bir kalıba dökülmüş izleyicilerden oluşmuş bir toplum için üreme alanıdır. Gerçek anlamda özgür bir toplum benliği inkâr etmez, aksine onu destekler, özgürleştirir ve herkesin "seçilmiş" bir uzman ve kendinden menkul bir dahi olmadan da toplumu yönetme yetisi taşıdığı inancıyla fiilileştirir. Doğrudan eylem dört bir yana duyurulmuş ve özgür bir kent mitingidir. Her bireyin kendi içindeki gizli gücü, yeni bir özgüven ve özyetkinlik duygusunu uyandırmak için bir araçtır; bireylerin, sadece gücü değil; "seçilmişler"nin gölgesinde yaşayan pasif, izleyici bir "seçmen kitle"nin kişiliğini de gasp eden "temsilciler"nin olmadığı bir toplumun denetimini doğrudan ele almaları için bir araçtır. Kısaca, doğrudan eylem, "etkinliği"ne ve "popülaritesi"ne bakılarak benimsenecek ya da bir kenara atılabilecek bir "taktik" değil; ahlaki bir ilke, bir ideal, aslında bir duyarlılıktır. Yaşamımızın, davranışlarımızın ve bakış açımızın her yönünü doldurmalıdır.

Benzer bir biçimde, ilişki grubu dendiğinde -1920'lerde İspanyol Anarşistleri (FAI) tarafından ortaya atılmış bir terim-bundan kısa süreli işler için ciddiyetsiz bir biçimde toplanıp dağılan bir "görev kuvveti" anlaşılmalıdır. İlişki grubu, sadece ortak eylemler ve hedefler değil; birbirleri arasında yeni özgürlükçü toplumsal ilişkiler geliştirme, birbirlerini eğitme, sorunlarını paylaşma ve yeni, hiyerarşik olmayan, cins ayrımı tanımayan etkinlikler kadar bağlar da yaratma ihtiyacı dolayısıyla bir araya gelen onlarca kardeşin adeta bir komün ya da aile gibi oluşturduğu sürekli, içten ve âdemi merkezi bir cemaattir. İlişki grubu ittifakın evirileceği bir hücre dokusu, onu organik bir varlığa dönüştürecek bir protoplazma oluşturmaktadır. Bir emir-komuta sistemi içinde, yapının bütün parçalarının mekanik olarak ona eklendiği, merkezi ve bürokratik iskeletiyle parti tipi örgütlenmenin aksine, ilişki grubu gerçek anlamda ekolojik bir varlık olarak sahici yerelliği içinde kurulan bir çoğalma ve bütünleşme bağıdır. Her zaman yerel cemaatinin parçası olarak kalır, onun ihtiyaçlarına ve kendine has gereklerine duyarlıdır. Buna karşın *delegelerin* ("temsilciler"den ayrı olarak) her zaman geri çağırılabilirliği ya da değiştirilebilirliği ve her grubun görüşlerini tüm ayrıntılarıyla yansıtmaya yetkisiyle donatıldığı kümeler ve eşgüdüm komiteleri biçiminde yerel ve bölgesel olarak örgütlenebilir ve ortak eyleme girebilir. Böylelikle, bir ittifakın ilişki grupları yapısı içinde, eşgüdümün düzeyi yükseldikçe güç artmaz, azalır; bu, mevcut "temsil" ve politika sisteminde çok derinlere kök salmış parti-tipi, dernek-tipi ya da gündemli toplantı-tipi örgütlenmelerle tam bir karşıtlık içindedir. Yani, doğrudan eylem gibi, ilişki grubu da sadece örgütsel bir aygıt, bir "görev kuvveti", nükleer bomba işlerini yürütmenin bir "aracı" değildir; aynı zamanda nükleer güç sorununu aşarak tinsel güç sorununa, insan eylemi kadar insan birlikteliğinin yeni, insani boyutlu, âdemi merkezi ve ekolojik biçimlerine uzanan ahlaki bir ilkeye, bir ideale ve bir duyarlılığa dayanmaktadır.

F. İKİ TERCİH ARASINDA

Anti-nükleer hareketin, özellikle onun büyük ittifaklarının geleceği yalnızca neyi reddettiğimize değil, neyi kabul ettiğimize ve belli ilkeleri, örgütlenme biçimlerini ve yöntemleri neden kabul ettiğimize de bağlıdır. Eğer kendimizi "Nükleere Hayır!" demek yeterlidir noktasında sınırlarsak, basit, naif ve trajik bir biçimde masum kalacağız ve kariyeristler bizi umursamazca ve kurnazca manipüle edebilecekler. ... Bir halk teknolojisi vizyonu ortaya atmamız;

yani, bireyin anlayabileceği, kontrol edebileceği, koruyabileceği ve hatta kurabileceği pasif, basit, âdemi merkezi güneş, rüzgâr ve gıda-üretim teknolojileri.

Herkesin karar alma süreçlerine özgürce katılabildiği ve tüm maddi yaşam araçlarının komünal olarak sahiplenilip üretildiği ve bölüştürüldüğü bir özyönetim olmaksızın "âdemi merkezileşme" talebi katıksız bir cehaletperverliktir. ... âdemi merkezileşme ve insan ölçeğine evet! Ama mülkleri, ürünleri ve çevresi komünal olarak paylaşılan ve hiyerarşik olmayan bir biçimde yönetilen bir toplumda.

"Gönüllü basitlik" çağrısına, evet! Ama yalnızca yaşam araçları gerçekten basit ve herkesin kullanımına açık olduğunda.

Kongrelerimizde ve konferanslarımızda nükleer karşıtı harekete anlamlı bir gelecek sağlamak için atmamız gereken en etkili adım, ittifaklarımızın temeli olarak ilişki gruplarının ve eylemlerimizin temeli olarak doğrudan eylemin gelişmesini gözümüzü kırpmadan desteklemektir. Doğrudan eylem sadece nükleer tesisleri işgal etmek değildir; üretmekten örgütlenmeye, eğitmekten basım işlerini yürütmeye hayatımızın her yönünü nasıl idare edebileceğimizi öğrenme anlamına da gelir.

Öte yandan, açıkça ve dürüstçe konuşarak bir azınlık olarak kalmaktan; hatta "etkisiz" kalma ya da zamanla sıfırı tüketme tehlikesine atılmaktan korkarsak, bizi bekleyen kaderi hak etmiş oluz: Teslimiyet pahasına saygınlık, ahlaksızlık pahasına "nüfuz", sinizm pahasına "güç", çürüme pahasına "başarı" elde ederiz. Seçim o ya budur ve uzlaşmak için bir "ara çözüm" yoktur. Her durumda, bir kere yapacağımız seçim yaratacağımız gelecek olacaktır. *Gözden geçirilmiş metin: Kasım, 1979*

EKOLOJİK BİR TOPLUMA DOĞRU

Çevresel bozulmanın, endüstrinin ve hükümetin hataları ya da kötü niyetlerinden çok daha derin köklerinin olduğu temel gerçeğini her nasılsa gözden kaçırmıyor muyuz? İster kirlenme, ister endüstriyel yayılma, isterse nüfus artışı nedeniyle olsun, bıkıp usanmadan çevresel bir felaket ihtimali üzerine vaaz vermek, insanlık durumunda, özellikle teknolojik ya da etik olmaktan çok ağırlıklı olarak toplumsal nitelikli daha temel bir bunalımın üstüne istemeden de olsa bir perde çekmek anlamına gelmiyor mu? Tekrar tekrar çevresel bunalımımızın boyutlarına takılmak ya da "kirletme karlıdır" mantığının kolay reddiyle meşgul olmak ya da belli bir soyut "biz" in bu kadar çok çocuk doğurduğundan ya da verili bir endüstrinin bu kadar çok meta ürettiğinden dolayı sorumlu olduklarını ileri sürmek yerine, ben şunları sormak istiyorum: Çevresel bunalımın kökleri bugün bildiğimiz haliyle bizzat toplumun yapısında yatmıyor mu? Toplumsal dünyayla doğal dünya arasında yeni bir denge yaratmak için gereken değişimler toplumun ekolojik doğrulara göre temelden, aslında devrimci bir biçimde, yeniden kurulmasını gerektirmiyor mu?

"Çevrecilik" mevcut toplumun temelinde yatan insanın doğaya hükmetmesi gerektiği anlayışını sorgulamaz; aksine, tahakkümün neden olacağı tehlikeleri azaltacak teknikler geliştirerek, bu tahakkümün önünü açmayı gözetir. Tahakküm nosyonunun kendisini sorgulamaz.

Ekoloji, bana göre, doğa ve insanlığın doğal dünyayla ilişkisi hakkında daha geniş bir kavrayış getirir; biyosferin dengesini ve bütünlüğünü kendinde bir amaç olarak görür. Doğal çeşitlilik, yalnızca ekosistemi oluşturan bileşenler ne kadar çeşitli olursa, ekosistemin o kadar istikrarlı olacağından dolayı değil; çeşitliliğin kendi başına, güçlü bir canlı evren nosyonunun parçası olarak bağımıza basmamız gereken bir değer olmasından dolayı da geliştirilmelidir. ... Nihayet, ekoloji, ekosistem düzeyinde hiyerarşi tanımaz. "Hayvanlar kralı" olmadığı gibi "en alt sınıf karıncalar" da yoktur. Bu nosyonlar doğal dünyayla ilişkilerimizin ve toplumsal tutumlarımızın yansımalarıdır. Bir ekosistemdeki bitkisel ve hayvansal çeşitliliğin parçası olarak yaşayan hemen her şey bütünü dengesini ve tamlığını sürdürmede karşılıklı eşit rol oynar.

İnsanın doğaya hükmetmeye yazgılı olduğu nosyonu insanın insan üzerindeki, daha erken bir döneme gidersek, belki erkeğin kadın üzerindeki ve yaşlinın genç üzerindeki tahakkümünden kaynaklanır. Bizzat deneyimi tüm biçimleriyle hiyerarşik piramidimsi dizilişine uygun olarak düzenleyen hiyerarşik zihniyet, hiyerarşik bir toplum tarafından içine çekildiğimiz bir algılama ve kavramsallaştırma tarzıdır. Bu zihniyet hiyerarşi tanımayan cemaatlerde anlam taşımaz ya da hiç görülmez. Basit bir cinsel işbölümüne dayanan, devlet ve hiyerarşik kurumlar barındırmayan, "ilkel" denen toplumlar gerçekliği, bizim yaptığımız gibi, olguları "üstün", "aşağı" ya da "üst", "alt" terimlerine göre sınıflandıran bir filtre yardımıyla algılamazlar. Bu gerçek anlamda organik cemaatler, eşitsizliğin yokluğunda eşitlik anlamına gelen bir sözcüğe de sahip değildiler. Dorothy Lee'nin "ilkel" akılla ilgili olağanüstü tartışmasında ortaya koyduğu gibi, "eşitlik, uygulanacak bir ilke olarak değil; şeylerin bizzat doğasında, kültürün kendisinin demokratik yapısında bir yan ürün olarak vardır. Böylesi toplumlarda, eşitlik hedefine ulaşmak gibi bir çaba yoktur ve aslında eşitlik gibi bir kavram yoktur. Çoğunlukla, kıyaslama yapmak için dilsel bir mekanizma bulunmaz. Onun yerine, yaşa ve cinsiyete bakmaksızın, insana ve tüm bireylere mutlak bir saygı vardır".

Bu kùltùrlerde baskıcı ve hùkmedici değerlerin yokluğu belki de en iyi biçimde, Lee'nin ilk elden araştırdığı bir halk olan Kaliforniya'daki Wintu Yerlilerinin sözdiziminde açığa çıkar. Örneğin, Wintu'lu bir anne bebeğini gölgeye "taşımaz", onunla gölgeye "çekilir". Bir Őef halkını "yönetmez", onların yanında "durur". Ne olursa olsun, Őef onların danışmanından öte bir varlık değildir ve görüşlerini dayatmak için baskı gücü yoktur. Bir Wintu, "bizim gibi, 'bir kocaya', 'bir oğula' ya da 'bir kız kardeşe sahibim' asla demez; aslında, diyemez. *Kabullenmek* sahip olduğumuz Őeyleri ifade etmenin bildik bir yoludur ve onlar bu terimi saygı duydukları her Şey için kullanırlar, öyle ki bir kişinin oku ve yayını kabullendiği söylenebilir.

"Kabullenmek", yalnızca derin bir karşılıklı saygı duygusu ve bireysel iradeciliğe verilen değeri ima eden bir ifade değildir, birey ile grup arasındaki derin birlik duygusunu da anlatır. Grup içinde birlik duygusu, zamanla, cemaatin doğal dünyayla ilişkisine yansıtılmıştır. Psikolojik olarak, cemaatler içindeki insanlar, doğal güçler üzerinde, görece basit teknolojilerinin yapabileceğinden daha büyük bir etki yaptıklarına inanıyor olmalıdırlar; bu, grup ritüelleri ve büyü süreçlerinde oluşan bir yanılısamadır. Bu ritüeller ve süreçler her ne kadar ayrıntılı olsa da, insanlığın doğal dünyaya, aslında, doğrudan çevrelerine bağımlılığı duygusu hiçbir zaman tümüyle yitmez. ... Bu noktada insanlar doğa güçlerini yatıştırmak ya da onları manipüle etmeye çalışmakla kalmazlar; seremonileri (onlara göre) yaratıcı bir biçimde etinden ve sütünden yararlandıkları hayvanların çoğalmasına, mevsimlerde ve iklimde değişim sağlanması ve ekinlerin verimliliğinin arttırılmasına yardımcı olur.

Bu ahenk içindeki doğa görüşünün erken dönem insan cemaatlerinde rastlanan ahenkli ilişkilerden doğduğunu görmek güç değildir. Tıpkı Ortaçağ teolojisinin Hıştıyan cenneti feodal hatlar üzerinde inşa etmesi gibi, tüm çağların insanları da toplumsal yapılarını doğal dünyaya yansıtmaktadır. Kuzey Amerika ormanlarında yaşayan Algonkian'lara göre, kunduzlar, cemaatin esenliği için akıllı bir işbirliğine girerek, klanlar halinde kendi kulübelerinde yaşarlar. Hayvanların da kendi "büyü"leri, kendi totem ataları vardır ve ruhu tüm kozmosu besleyen Manitu onlara can vermiştir. Dolayısıyla, hayvanların dostluğunu kazanmalıyız, yoksa insanlara derilerini ve etlerini vermeyi reddedebilirler. Organik cemaatin yaşamını sürdürebilmesinin önkoşulu olan işbirliği ruhu böylelikle doğa ve doğal dünyayla toplumsal dünya arasındaki etkileşim yoluyla yazı-öncesi insanların dünya görüşlerine bütününüle girmişti.

Cinsel işbölümü ve kan bağına dayanan bu birleşik organik cemaatlerin hiyerarşik ve nihayet sınıflı toplumlara parçalanması zamanla toplumun doğal dünyayla birliğini de bozdu. Klanların ve kabilelerin yaşlıların gençlere hùkmetmeye başladığı yaşlılar yönetimlerine dönüşmesi; kadınların erkeklere evrensel boyun eğişlerini getiren ataerkil ailenin ortaya çıkışı; daha kötüşü, toplumsal statülere dayalı hiyerarşilerin sistematik maddi sömürüye dayalı ekonomik sınıflarda billurlaşması; kır karşısında kentin ve kan bağlan karşısında toprağa bağlılığın artan ağırlılığının ardından, kentin ortaya çıkması ve nihayet, cemaat yaşamından arta kalanlar üzerinde baskıcı bir hâkimiyet uygulayan profesyonel bir askeri, bürokratik ve politik aygıtın, devletin ortaya çıkışı; zamanla arkaik dünyayı parçalayan ve tuzla buz eden tüm bu bölünmeler ve çelişkiler insan yaşamına ilişkin aygıtların hiyerarşik çizgide yeniden toplumsallaşması sonucunu doğurdu. Bu yeniden toplumsallaşma cemaati içeriden bölmekle kalmadı, hùkmedilen sınıfları tahakküme izin vermekten, kadınları köleliğe izin vermekten suçlu buldu. Gerçekten de, bireyin pişesi, beden üzerinde aklın, duygusal deneyimler üzerinde hiyerarşik zihniyetin üstünlüğünü sağlayarak kendisine karşı bölündü. İnsan öznesi, hiyerarşik normlara göre, toplumsalın ve nihayet özmanipülasyonun nesnesi haline geldiği oranda, doğa da nesnelleştirildi, tinden koparıldı ve birçoğ bakımdan arkaik toplumda yaygın animistik nosyonlardan daha az olmamak üzere fizyolojik bir dış gerçeklik nosyonu tarafından kavramsalsal olarak ustalıkla kurgulanan metafizik bir varlığa indirgendii. Arkaik insanlığın doğal dünyayla ilişkilerinin aınmasının ayrıntılarına inmeye burada zamanım yok. Ancak birkaç gözlemi aktarmak yerinde olur. Geçmişin mirası, tıpkı çağımızın hiçbir zaman çözümlenemediği pusuda bekleyen sorunlar gibi, birikimsel olarak Şimdiye geçer. Sadece bizi zorlayıcı bir dolaylılıkla bağlayan burjuva toplumunun engellerini değil, aynı zamanda aileyi ataerkilliğe, yaş gruplarını yaşlılar yönetimine bağlayan bin yıllık hiyerarşik toplumların oluşturduklarını ve el etek çekme ya da kendini aşağılama gibi çarpık tutumlara giren pişeyi kastediyorum.

Burjuva toplumunun ortaya çıkışından bile önce, Helenistik rasyonalizm, kadının statüsünü sanal bir meta olarak onaylamış ve İbrani ahlakı İbrahim'e İşhak'ı öldürme yetkisini vermiştir. İster köle ve kadınlar isterse çocuklar olsun, insanların nesnelere indirgenmesi hayvanlara ad veren ve onlara hùkmeden Nuh'un bu gücünde yansısını bulur. Böylelikle, Batı uygarlığının iki ana akımından, yani Helenizm ve Judaizm'den kalkarak, erkeğin Prometeci güçleri baskıcı bir rasyonalite ve hiyerarşik bir ahlak ideolojisi haline gelir. Horkheimer ve Adorno'ya göre, kadınlar "biyolojik işlevin, doğa imgesinin ete kemiğe bürünmüş haline dönüşür ki boyun eğdirilmeleri, o uygarlığın Őanındandır. ... Horkheimer ve Adorno'nun bu tespitiğini "İnsanlar ve Hayvanlar" başlığı altında toplamları tesadüf değildir; zira bu tespitler yalnızca erkeğin kadına ilişkilerine değil, hiyerarşik bir toplumda erkeğin bir bütün olarak doğal dünyayla ilişkisine de ışık tutmaktadır.

Özgürlük idealinden farklı olarak adalet nosyonu, tüm bu değerleri arkaik eşitliğin bütün içeriğini inkâr eden bir denklik kuralına bağlar. Organik toplumda, tüm insanlar, toplumsal emek fonuna katkılarında bakılmaksızın, yaşam araçları üzerinde hak sahibidirlir. Paul Radin buna "vazgeçilmez minimum" der. Arkaik eşitlik burada eşitlilik

olgusunu tanıır: Zayıfın kuvvetliye, hastalıklının sağlıklıya, yaşlı ve gençlerin olgun insana bağımlılığı. Gerçek özgürlük, aslında, eşit olmayanların eşitliğidir ki bu, güçleri ötekilerden daha az gelişmiş ya da yetersiz kalmışların yaşam hakkını inkâr etmez. İronik bir biçimde, maddi olarak gelişmemiş bu ekonomide, insanlık herkesin kıt yaşam araçları üzerindeki hakkını, artan fazlalar ve beraberinde ayrıcalıklar için çekişmeleri getiren maddi olarak gelişmiş bir ekonomiden çok daha kesin olarak ve tüm kan kardeşlerini birbirinden sorumlu kılan kabileci karşılıklık anlayışıyla, daha cömert bir biçimde tanıır.

Ancak eşit olmayanların eşitliğine dayanan bu gerçek özgürlük kendi silahıyla vurulmuştur. Maddi fazlalar arttıkça, bu fazlalar çoğun emeğinden azın ayrıcalıklarını çıkaran toplumsal sınıfları doğurdu. Bir zamanlar aralarında kan bağı olan insanların bağılaşıklığını simgeleyen armağan yavaş yavaş bir değiş tokuş aracına ve nihayet bir metaya, modern burjuva alışverişinin tohumuna dönüştü. Adalet, ister mal isterse ahlaki değerler olsun, her şeyde eşitliği temel alarak mübadele ilişkilerine kol kanat germek üzere, özgürlüğün cesedi üzerinde yükselir. Artık zayıf kuvvetliyle, zengin yoksulla ve hasta sağlıklıyla her bakımdan "eşittir"; ama zayıflıklarını, yoksulluklarını ve hastalıklarını saymazsak. Adalet özünde, özgürlüğün eşit olmayanların eşitliği kuralının yerine eşitlerin eşitsizliği kuralını koyar. Horkheimer ve Adorno'nun belirttiği gibi: "Önceleri, fetişler denklik yasasına tabiydi. Şimdi denklik kendi başına bir fetiş oldu. Adalet Tanrıçası'nın gözündeki bağ yalnızca adalete saldırılmayacağını anlatmıyor, aynı zamanda adaletin özgürlük ortamında doğamayacağı anlamına da geliyor."

Burjuva toplumu sadece denklik kuralını mantıksal ve tarihsel aşırı uçlara taşımıştır. Bütün insanlar alıcılar ve satıcılar olarak eşittir herkes serbest piyasa ortamında egemen egodur. Bir zamanlar insanlığı boyalarda, klanlarda, kabilelerde, polis kardeşliğinde ve loncanın mesleki cemaatinde birleştiren bağlar tamamen çözülmüştür. Kolektif insanın yerini monadik insan alır; geçmişin kan bağı, kardeşliği ya da meslek bağları yerlerini mübadele ilişkisine bırakır. Burjuva piyasasında insanlığı birleştiren şey rekabettir: Tek bireyin herkese karşı evrensel düşmanlığı. Rakip sermayeler, el koyan ve savaşan burjuva girişimler düzeyine erişen piyasa acımasız bir kuralı dayatır: "Büyü ya da öl"; sermayesini katlayamayan ve rakiplerini yutamayanlar yutulacaktır. Kişiliğin bile alınıp satılan bir nesneye indirildiği bu giderek daralan toplumsallık dışı ilişkiler kümesinde, toplum üretim için üretim kuralına bağlıdır. Denklik kendisini bir mübadele değeri olarak sunar; paranın dolayımıyla, bütün sanat eserleri, hatta her ahlaki kaygı değiştirilebilir bir miktara indirgenir.

Toplumun üretim için üretim kuralıyla yönetildiği ve büyümenin ölümün tek panzehiri olduğu bu nicel denklikler alanında, doğal dünya doğal kaynaklara, benzersiz bir başıboş sömürü alanına indirgenir. Kapitalizm, doğanın insan tahakkümüne sokulması doğrultusundaki kapitalizm öncesi nosyonu onaylamakla kalmaz, aynı zamanda doğanın talanını toplumun temel yasasına dönüştürür. ... Üretim için üretim ilişkisi, burjuvanın sapkınlığı sonucunda değil, hem yön verdiği hem de boyun eğdiği bizzat piyasa ağının sonucu olarak yaratılmıştır. Ona ekonomik çıkarlardan önce insan çıkarlarını gözetmesi doğrultusunda çağırda bulunmak, otoritesinin onun maddi varlığını bir işlevi olduğu gerçeğini göz ardı etmek demektir. Ekonomik çıkarlarından ancak toplumsal gerçekliğini inkâr ederek, aslında, insanlığını kurban eden otoriteyi inkâr ederek vazgeçebilir.

Yine de, bu sistemin yıkılması ve insan toplumu ile doğa arasındaki dengeyi yeniden kuracak bir topluma; işe ilk olarak Adalet Tanrıçası'nın gözündeki bağ çözmekle başlayıp eşitlerin eşitsizliği yerine eşit olmayanların eşitliğini geçirmesi gereken ekolojik bir topluma yerini bırakmak zorunda oluşu gerçeğiyle yüzleştirmelidir. ... Böylesi bir ekolojik topluma anarko-komünizm diyorum; yakında çıkacak kitabımda ise bunun adı "ekotopya"dır. Siz kendiniz bu topluma istediğiniz adı verebilirsiniz. Ancak eğer doğaya hükmetmenin insanın insan üzerindeki tahakkümünden kaynaklandığını; doğal dünya ile ahenkli bir ilişki kurma yolunun toplumsal dünyanın ahenkli kılınmasından geçtiğini görmezsek, şimdiye kadar söylediklerimin hiçbir anlamı kalmaz. Bilimsel bir disiplinin kuru iskeletinin ötesinde, zamanımızla bağlantılı olacak bir toplumsal ekoloji geliştirmesek, doğal ekolojinin, anlamı kalmayacaktır.

Üretim için üretime dayanan bir toplum içsel olarak anti-ekolojiktir ve sonuçta varacağı yer organik bütünlüğü teknoloji tarafından montaj hattının bir ucundan akan inorganik maddelere, kelimenin gerçek anlamında, klasik fiziğin metafizik önvarsayımlarını oluşturan basit maddeye indirgenen, tükenmiş bir doğal dünyadır.

Ekolojik bir toplum yaratmalıyız; yalnızca arzu edildiği için değil, doğrudan zorunlu olduğu için de. Hayatta kalmak için yaşamaya başlamalıyız. Böyle bir toplum, kapitalist teknoloji ve burjuva toplumunun tarihsel gelişiminin özellikleri olan; makineler ve emeğin en ince ayrıntılarına kadar belirlenmesi, kaynakların ve insanların devasa endüstriyel teşebbüsler ve kentsel birimlerde yoğunlaştırılması, yaşamın katmanlara bölünmesi ve bürokratikleştirilmesi, kentin kırdan ayrılması, doğanın ve insanların nesneleştirilmesi şeklindeki tüm eğilimlerin kökten tersine çevrilmesini gerektirir. Bana göre, bu kapsamlı tersine çevirme, kentlerimizi âdemi merkezileştirmeye başlamamız ve içinde yer aldıkları eko-sistemlerin kalıbına tam anlamıyla uyum sağlayan tümüyle yeni eko-cemaatler kurmamız gerektiği anlamına gelir. Burada, âdemi merkezileştirmenin insanları kırsal kesimde tecrit edilmiş aile işletmelerine ya da -yaşamsal bile olsa- karşı-kültür komünlerine dağıtmak anlamına gelmediğini, aksine, kentsel geleneğin, sakinlerinin kavrayabileceği ve idare edebileceği bir kent, eğer insani boyutlara göre ölçülecekse, Aristo'nun meşhur hükinündeki gibi, herkes tarafından bir bakışta kavranabilecek büyüklükte yeni bir

polis olarak Helenik anlamında korunması gerektiğini tartışıyorum.

Bir eko-cemaat, işe yaramaz üretim ve teknik, bayağı malların nedensiz büyük miktarlarda üretilmesi ve gözden çıkarılabilen metallerin hızlı dolaşımı tarafından değil; üretimde kalıcılığı ve niteliği vurgulayacak, esnek, her amaca uygun makinelerden oluşan yeni türden bir teknoloji ya da eko-teknoloji tarafından desteklenecektir.

Çevreciliği ekolojinin karşısına koyarken, nükleer tesislerin ya da anayolların yapılmasına karşı çıkmaktan vazgeçip ekolojik bir binyılın gelmesini beklemek üzere sırtüstü yatalım demiyorum. Aksine, mevcut temele daha sıkı sarılmayı, yolumuza çıkan her yerde, elde kalanı kurtarmalıyız; çünkü toplumu eldeki en az kirletilmiş ve en az tahrip edilmiş çevre üzerine kurabiliriz. Ancak salt ekotopya ya da ekolojik yıkım alternatiflerini ön planda tutmalı ve mevcut toplumun bakış açısının barbarlığı kadar anlamsız alternatifler ortaya atmamak için tutarlı bir teori ileri sürmeliyiz. Örneğin, acımasız maddi yokluklar ve yoksunluklar içinde kıvranan "Üçüncü Dünya'ya, endüstrileşmeyin, diyemeyiz. Ancak gelişmekte olan uluslara toplumsal sorunun temellerine inen bütünlüklü bir teoriyle birlikte kendi toplumumuzun ihtiyaç duyduğu teknolojileri ve cemaat modellerini önerebiliriz. Tutarlı bir teorik çerçeve olmaksızın, insanların kendi günlük dar çıkarları bağlamı dışında pekâlâ göz ardı edebilecekleri sıkıcı vaatler, parlayıp sönen mücadeleler ve boş umutlardan başka söyleyecek pek bir şey bulamayız.

Bu konular sonsuza kadar tartışılabilir. Ancak şimdi biraz acımasız, yine de dürüst bir gözlemlerle noktalayalım. Bizi bekleyebilecek tek özgürlük ironik bir biçimde -ya da diyalektik mi diyelim- seçimlerimizin çok büyük ölçüde sınırlı oluşunun bir sonucu olarak doğar. Yüzyıl önce Marx haklı olarak sosyalizmin alternatiflerinin barbarlık olduğunu söylemişti. Bu alternatifler kötü olduğu kadar acımasızdı belki, ama toplum en azından bunlardan biriyle iyileşmeyi umabilirdi. Bugün durum çok daha ciddidir. Zamanımızın ekolojik bunalımı toplumun alternatiflerini gelecekle ilgili tercihlerimizde çok daha belirleyici bir noktaya getirmiştir. Ya ekolojik ilkelere dayanan bir ekotopya yaratacağız ya da bir tür olarak silinip gideceğiz. Bana göre bu, felaket tellallığı değil; mevcut toplumun yaşam kuralıyla gündün güne geçerlilik kazanan bilimsel bir yargıdır.

Mart 1974

EKOLOJİ HAREKETİNE AÇIK MEKTUP

Ekoloji, benim açımdan, hep *toplumsal ekoloji* oldu: Yani, doğa üzerinde tahakküm kavramının insanın insan üzerinde, hatta erkeğin kadın, yaşlıların gençler, bir etnik grubun diğeri, devletin toplum, bürokrasinin birey, bir sınıfın diğer sınıflar ve sömürgeci güçlerin sömürge halklar üzerinde tahakkümünden kaynaklandığına inanıyorum. Benim düşünceme göre, toplumsal ekoloji özgürlük arayışını sadece fabrikada değil, aile içinde de, sadece ekonomi de değil, psişede de, sadece maddi yaşam koşullarında değil, tinsel koşullarda da sürdürmelidir. Toplumdaki en moleküler ilişkileri, özellikle kadın ve erkek, yetişkinler ve çocuklar, beyazlar ve diğer etnik gruplar, heteroseksüeller ve eşcinseller (bu liste daha da uzatılabilir) arasındaki ilişkileri değiştirmedikçe toplum en sosyalist anlamda 'sınıfsız' ve "sömürsüz" hale gelse de, tahakküm varlığını sürdürecektir. "Halk demokrasisi"nin ve "sosyalizm"nin ve "doğal kaynakların kamusal mülkiyeti"nin kuşkulu erdemlerini kutlayıp dursa da, toplum hiyerarşinin ağına düşecektir. Hiyerarşi var olduğu sürece, tahakküm insanları bir elitler sistemi etrafında örgütlediği sürece doğaya hükmetme projesi de devam edecek ve gezegenimizi kaçınılmaz bir yok oluşa götürecektir.

Ekolojik hareket, ancak toplumsal değişme yolunda anti-hiyerarşik ve anti-tahakkümcü bir duyarlılık, yapılanma ve stratejiyi *bilinçli* olarak geliştirdiği takdirde, gerçekten ekolojik bir toplum *amacıyla* insan ve doğa arasında yeni bir denge arayışından doğan kendi *kimliğini* koruyabilir.

Bugün bu kimlik ve amaç ciddi bir aşınma geçiriyor. Ekoloji artık pek moda, pek revaçta oldu ve bu cıvık popülerlik sayesinde yeni bir çevrecilik hevesi doğdu. Hiyerarşi ve tahakküne hiç olmazsa karşı çıkış vaadini taşıyan bir görüş ve hareketin içinden mevcut kurumları, toplumsal ilişkileri, teknoloji ve değerleri değiştirmek yerine, onlara biraz çeki düzen vermeyi esas alan bir tür *çevrecilik* doğdu. "Çevrecilik" sözünü ekolojiye, özellikle de toplumsal ekolojiye karşıt olarak kullanıyorum. Toplumsal ekoloji, bana göre, insanlığın doğa üzerindeki tahakkümünü yok etmek için insanın insan üzerindeki tahakkümünü ortadan kaldırmayı hedeflerken, çevrecilik doğayı yalnızca edilgen bir yaşam ortamı, insanın kullanımına, bu kullanımın ne olduğuna bakılmaksızın, "hizmet edebilecek" bir dışsal nesnelere ve güçler yığını olarak gören "araççı" ya da teknik eğilimi yansıtmaktadır. Çevrecilik aslında çevre mühendisliğinden başka bir şey değildir. Mevcut toplumun temel kavramlarını, özellikle de insanın doğaya hükmetmesi düşüncesini sorgulamaz. Aksine, tahakkümün yol açtığı hasarı azaltacak teknikler geliştirerek bu tahakkümü kolaylaştırmayı amaçlar.

Güneş, rüzgâr, metan ve jeotermal enerji kaynakları, onları kullanma araçları gereksiz ölçüde karmaşık, bürokratik denetim ve tekeli mülkiyet koşullarında ve kurumsal bakımdan merkezi olduğu sürece salt *enerji kaynağından* başka bir şey olamazlar. Tamam, nükleer ve fosil yakıtlarından elde edilen enerjiye nazaran insan sağlığı açısından daha az zararlı olabilirler, ama yalnızca birer teknik olarak görüldükleri, insanlarla doğa arasında ve bizzat toplumun içinde yeni ilişkilerle bağlantılı olmadıkları sürece insanlığın ahlaki, tinsel ve toplumsal sağlığı için tehlikelidirler.

Aynı şekilde, âdemi merkezlik bile insani ölçek yerine yalnızca arz ve yeniden çevrime sokma avantajlarıyla sınırlı tutulduğunda anlamsızlaşıyor. ... Alternatif teknoloji gibi âdemimerkeziyet de hiyerarşi ve tahakkümü gizlemeye yarayan bir teknik hileye indirgenir. "Ekonomik demokrasi" gibi muğlak terimlerle "enerji kaynaklarının yerinden denetimi", "endüstrinin ulusallaştırılması" gibi "ekolojik" yaklaşımlar görünüşte tekelleri kısıtlasa da onların toplum üzerindeki denetimine pek karşı çıkmamaktadır. Bir teknelci işletme ulusallaştırılmış bile olsa, bürokratik ve hiyerarşik bir yapı olarak kalır.

Güçsüz insanlara kendi hayatları üzerinde yeniden güç kazanmalarını söylemek, evlerine karmaşık, çoğu zaman anlaşılabilir ve pahalı bir güneş kolektörü takmaktan daha önemlidir. Hayatları üzerinde güç kazanmaları gereğini anlamadıkları, mevcut hiyerarşik yönetim sistemine karşı kendi özyönetim sistemlerini yaratmadıkları, mevcut hükmedici değerler yerine yeni ekolojik değerler geliştirmedikleri sürece, toplumdaki hiçbir değişim doğal dünyayla yeni bir denge oluşturmayı başaramaz; güneş kolektörlerinin, rüzgâr makinelerinin ve Fransız usulü bahçelerin kolaylaştıracağı, ama asla yerini tutamayacağı bir süreçtir bu.

Cins ve yaş ayrımcılığı, etnik baskı, "enerji bunalımı", şirketlerin gücü, geleneksel tıp, bürokratik manipülasyon, zorunlu askerlik, militarizm, kentlerin çöküşü ya da politik merkezizetçilik; bunların hiçbirisi ekoloji konusundan koparılamaz. Tüm bu konular radikal toplumsal ekolojinin temel kavramları olan hiyerarşi ve tahakküm sorunları etrafında dönmektedir.

Şubat 1980

ENERJİ, "EKOTEKNOKRASİ" VE EKOLOJİ

"Enerji bunalımı"nın gündeme gelmesiyle birlikte, "alternatif enerji" konusu etrafında yeni bir mistik ortaya çıktı. Tipik Amerikan tarzında, bunun aldığı biçim ritüelistik arınmadır: Yerine konamaz enerji kaynaklarının savurgan kullanımından duyulan suçluluk, "eksikliği çekilen şeyler" in feci sonuçlarından korkma, atıkların doğurduğu sıkıntılar konusundaki pişmanlık ve istikrarlı bir enerji sistemi, yani "alternatif enerji" yaratmak için "yeni" tekniklere duyulan bin yıllık bağlılık.

İnsanlar, bitkiler, hayvanlar, toprak ve bir ekosistemin inorganik alt tabakası, yalnızca "kozmetik enerji" içinde bir birliği paylaştıkları ya da açığa vurdukları için değil, nitel olarak farklı oldukları ve böylelikle çeşitliliklerinin getirdiği zenginlik içinde birbirlerini tamamladıkları için bir cemaat oluştururlar. Yaşam biçimindeki farklılıklara hak ettikleri duyarlı yaklaşım gösterilmezse bir ekosistemin birliği, istikrarını sağlayan besin ağının basitliği ve çeşitlilikten yoksunluğu yüzünden mahvolmuş bir tek-boyutluluk sergileyecektir. Mevcut toplumsal düzenin ve endüstrinin korkunç suçu, biyosferin karmaşıklığını geçersiz kılmasıdır. Bu düzen, organik gıdalar yerine inorganikleri koyarak; toprağı kuma, ormanları keresteye ve taşı çimentooya çevirerek karmaşık besin ağlarını basitleştirmektedir. Biyosferi böyle basitleştirirken, toplumsal düzen, milyarlarca yıllık hayvan ve bitki evriminin ilerlemesine, gezegenin hemen her karışını her biri eşsiz ve özel olarak yaşamın çözülmez maddi koşullarına uyarlanmış zengin yaşam biçimleriyle dolduran ilerlemeye karşı işlemektedir. Schumacher'in ifadesini kullanırsak, "küçük güzeldir", ama çeşitlilik de öyle. Gezegenimiz birliğini türlerin çeşitliliğinden ve zenginliğinden alır; yaşamın bütünlüğünü sağlayan, mekanik tinseliliğin kara-üzerinde-karaya-boyanmış enerjisi değil, bu çeşitliliğin istikrarı ve karşılıklı bağımlılığıdır.

"Alternatif enerji", kısmen çeşitliliğe saygı duyan bir bakışı güçlendirerek, kısmen de bizi değişik kaynaklara bağımlı kılan farklı enerji kaynaklarını kullanarak bu çeşitliliği desteklediği oranda ekolojiktir. Mevcut toplumsal düzen bize, ister tüm hastalıklara iyi gelen kemoterapik "çözümler" olsun isterse bütün güç ihtiyaçlarımızı doyuracak "tek" enerji kaynağı olsun, "sihirli haplara" göre düşünmemizi öğretiyor. ... Doğa "doğal kaynaklar", kentler "kentsel kaynaklar" ve nihayet insanlar da "insan kaynakları" haline gelir; oysa bunların hepsi sömürü ye ya da üretime indirgenemeyecek "tözler"dir. Üretim için üretime, büyüme için büyümeye ve tüketim için tüketime dayanan bir toplumu beslemek için, dil bile organik olan inorganige sinsi bir biçimde dönüştürmenin, çok zengin bir çeşitlilik gösteren gerçekliği tek tip "madde"ye indirgenenin aracı haline gelir.

Tek başına güneş enerjisini, tek başına rüzgâr gücünü ya da tek başına metanı enerji sorunlarımızı alternatifsiz "çözümler" olarak almak, nükleer enerjiyi benimsemek kadar gerileticidir. Örneğin, güneş enerjisi çevre için alışıldık biçimlerden çok daha az zararlı ve çok daha etkilidir. Ancak onu alternatifsiz enerji kaynağı olarak görmek, biyosferin yaşamını tehdit eden endüstriyel aygıt ve rekabetçi, kar-yönsemeli toplumsal ilişkilere dokunmayan bir mantığı ve duyarlılığı önvarsayar. Tüm diğer yaşam alanlarında, büyüme hala büyüme için, üretim üretim için ve tüketim tüketim için yürütülecektir; bunu da nihayet gezegenin, organik dünyanın evriminde çok uzak bir jeolojik çağa benzeyen bir noktaya kadar basitleştirilmesi izleyecektir. Kavramsal bakımdan, "alternatif enerji"nin güzelliği, salt onun verimliliği ve kirliliği azaltmasında değil; içinde yer aldığı ekosisteme göre ustalıklı biçim verilmiş yeni bir enerji kalıbı üretmek üzere güneş kolektörlerinin, rüzgâr jeneratörlerinin ve metan sindiricilerin (digesters) kendi aralarında, ayrıca orman, su ve hatta zorunlu olduğunda petrol ve kömür dâhil birçok başka kaynakla ekolojik etkileşimlerinde yatmaktadır. Çeşitlilik tıpkı toprağın ekilmesinde olduğu gibi enerji kullanımıyla zenginleştirilecektir; çünkü çeşitlilik sadece zararlı "tamponlar"ın kullanımı ihtiyacını ortadan kaldırmaz, aynı zamanda teknolojinin tüm alanlarında ekolojik bir duyarlılığı geliştirir. Bir bütün olarak teknolojideki çeşitlilik ve farklılaşma olmaksızın, güneş

enerjisi insanların doğal dünyayla ve birbirleriyle yeni ilişkiler kurmaları için bir basamak işlevi görmekten çok yalnızca kömür, petrol ve uranyumun bir ikamesi olacaktır.

Yine aynı derecede önemli olan "alternatif enerji", eğer yeni bir *ekoteknolojiye* temel oluşturacaksa, insani ölçekte olmalıdır. Basitçe bunun anlamı, devasa, kavranamayan endüstriyel işletmelerden oluşan şirketlerdeki devleşmenin yerini insanların kavrayabilecekleri ve kendi başlarına yönetebilecekleri küçük birimlerin alması gerektiğidir. İşte o zaman "doğal kaynaklar"ı kendi içinde irrasyonel ve anti-ekolojik bir toplumun taleplerine uygun olarak işletmeye çabalayan bir "çevreci" türünün, endüstriyel bürokratların ve politik teknokratların müdahalesine gerek kalmayacaktır. Artık insanlar, "uzmanları" ve "idarecileri" ile insanüstü bir teknoloji tarafından karşılanan maddi ihtiyaçlarını doyuracak araçlarından koparılmayacaktır; bunun yerine kavranabilir bir eko-teknolojiyi *doğrudan* ellerine alacaklar, böylece politik ve ekonomik alanda çağlar boyu yönetici hiyerarşilere terk ettikleri tüm yönleriyle günlük yaşam üzerindeki güçlerini yeniden kazanacaklardır. Gerçekten de, çeşitlendirilmiş bir enerji kalıbı ve insani boyutlara indirgenmiş bir eko-teknoloji yaratma çabaları ardından, insanlar, endüstriyel aygıtları kadar kentlerini de, doğrudan yüz yüze ilişkilere ve karşılıklı yardımlaşmaya dayanacak yeni eko-cemaatler yönünde âdemi merkezileştirme zorunluluğunu hissedeceklerdir.

Bu çeşitliliğin ve insan ölçeğinin ne türden yeni bir insan -yeni bir benlik, bireylik ve topluluk- olma duygusunu doğuracağı pekâlâ tahayyül edilebilir. Üretim araçları artık tahakküm ve toplumsal uzlaşmazlık araçları değil, özgürleşmenin ve toplumsal uyumun araçları olacaktır.

Arkaik toplum kendi içinde hiyerarşi ve tahakküm sistemlerine -gençlere hükmetmek için kendileri için ayrıcalıklı bir yaşlılar yönetimi oluşturan büyüklerin, kadınlara hükmetmek için ayrıcalıklı ataerkerler oluşturan erkeklerin ve nihayet çevresindeki insanları sömürmek için ekonomik yönetici sınıflarda toplanan erkek seçkinlerin oluşturduğu sistemlere- bölünmeye başladığında, onlar toplumda ve insan ruhunda açılan yaraları görebilirler. Bölünme, hiyerarşi ve tahakküm kurgusundan, insanın doğaya hükmedebileceği yolundaki mitlerin ilk örneği olan Prometeci zihniyet doğmuştur. Bu, yalnızca insanlığı doğadan koparıp kenti kırdan ayıran acımasız bir ikiciliğe (dualizm) hapsedmekle kalmamış, arzunun önüne düşüncüyü, bedeninin önüne zihni ve duyusallığın önüne zekâyı dikerek insan ruhunu da bölmüştür.

Şubat 1975

EKOTEKNOLOJİLER VE EKO-CEMAATLER KAVRAMI

Schumacher'in eleştirmenlerinden birinin yakın bir dönemde saptamış olduğu gibi, nasıl büyük iyi değilse, küçük de zorunlu olarak güzel değildir. Gerçekten de, banliyöde bir toprak parçası, belleri büken bir saban, yorucu bir el tezgâhı ya da yerel bir emlakçinin mütevazı bürosu gibi, küçük olan çoğu şey hangi ölçüye vurursanız vurun tümüyle itici ve insanlıktan çıkarıcı da olabilir.

Görece küçük cemaatler, gıda üretiminde bahçecilik teknikleri, mütevazı boyutlarda güneş-rüzgâr-metan enerjisi tesisleri ve basit teknolojilere dayanan bir insani ortam yaratmak için harcanan pratik çabalar, günümüzde oldukça yaygın ve doğrudan almışların "karşı-kültürel" başkaldırılarından kaynaklanıyorlar.

Dönemsel olmaktan uzak, yeni bir "insani ortam" arayışı, tam olarak kendisinin bile tanıyamadığı, iyice biçimlenmiş ve uzun yıllar öncesine dayanan bir tarihsel geleneği dile getirir. Klasik Helenik düşünce etik bir cemaat olarak polis görüşüyle bu geleneği başlatmıştır; sonrasında, Peter Kropotkin gibi anarşist teorisyenler yüz yüze demokrasi ve popüler özyönetim kavramlarıyla buna modernlik kazandıracaklardır.

A. İNSANİ ÖLÇEK OLARAK "İNSAN"

Asya felsefesinin tam olarak yansıttığı söylenen doğayla birlik duygusu konusunda sıkça dile getirilen ihtiyaca rağmen, bu felsefenin dünyevi toplumsal ve bireysel ihtiyaçlar üstünde "kozmetik" konulara verdiği öncelik, Batılı havarilerinin yoğun özneliliği, eylemlilikleri, teknoloji ve cemaatlerini tasarlarken kullandıkları pratik akılla çatışma eğilimi taşır.

Aristo ve Platon'a göre, gerçekliğin tüm düzeylerinde olguların analizi tam anlamıyla betimleyici "nasıl" sorusuyla asla bitirilemez. Analiz, amaca yönelik bir soru olan "neden"le ifade edilen, işlevsel iç ilişkilerin, aslında, metafizik bir *telos'un* tanınmasını da içermelidir. Yunan düşüncesinin (özellikle Aristo'nun kapsamlı yazılarıyla) Batılı entelektüel geleneğe soktuğu üst boyutlardaki sekülerizm ve olgusal sistematikleştirmeye rağmen, bu düşüncenin özü ağırlıklı olarak etikti ve yönemesi insani ve toplumsaldı.

Yunan düşüncesinde, en azından toplumsal kurumlar ve cemaatler söz konusu olduğu müddetçe, "insani" olan, insan boyutlarıyla ölçülen anlamına gelir. Platon'un *Yasalar*'da, "en iyi polis"indeki en tatmin edici hane halkı sayısını Pisagorcu sayı düzeni temelinde hesapladığı bilinmekle birlikte, bu diyalogları daha yakından incelediğimizde amaçlarının çarpıcı bir biçimde pragmatik olduklarını görürüz. 5040 sayısı "ardışık bölenlerin en büyük sayısı" ve aynı zamanda "tüm sözleşme ve anlaşmalar gibi savaş ve barış zamanı her tür etkinlik, vergi ve ödenekler açısından" yeterli bir sayı olmasıyla cazip bir avantaja sahiptir. Hiçbir sayı bu kadar özelliği bir arada

barındıramaz. Platon, Pisagorcu mistisizm ile pragmatik kaygıları bağdaştırarak, çağdaşlarına mit yaratıcısı arkaik dünya ile toplumsal örgütlenmenin pratik dünyası arasındaki uçurumu kapatacak bir köprüyü sağlıyor, böylece zamanımızın yeni teknolojistleri ve cemaatçilerine son derece cazip gelen "kozmetik" ve toplumsal paralelliğin karakteristik bir örneğini oluşturuyordu.

Aristo ise daha sekülerdir. Platon'un mistisizminin yerine bütünüyle etik öncülleri geçirir. Ancak bu etik öncüller ona eşsiz Helenik duruşunu kazandırır, yani, "yaşam ortamı" diye (sosyal terminolojimizi zoolojiden ödünç alarak) tanımladığımız şeye ilişkin ahlaki bir kavrayış. Çokça alıntı yapılan bir ifadesinde Aristo bize "en iyi polis tek bir bakışta görebileceğimiz" büyüklükte olması gerektiğini söyler. Pek söz edilmese de, bu ölçek belirlemedeki mantık belki de âdemi merkezileşme yönündeki toplumsal teoride görülen en etkileyici argümanlardan birini oluşturur. *Polis*'in nüfusu yalnızca bir "politik cemaat" içinde "iyi yaşam" ve "kendine yeterlilik" yaratmaya yetecek kadar olmamalı, aynı zamanda yurttaşların "birbirlerinin kişisel özelliklerini bilmelerine" olanak tanıyan bir büyüklükte olmalıdır. "Çünkü tersi olursa, görevlileri seçme ve uygun yasaları getirme işi kötüye gidecektir; gelişigüzel kararlar bu iki alanda da adaletsizlik doğuracak ve bu aşırı kalabalık cemaatlerde hep böyle sürüp gidecektir."

Aristo'ya göre, "küçük" insanidir, çünkü topluluk işlerinde birey denetimine olanak verir ve toplumsal alanda bireysel insani güçlerin iş görmesini sağlar. "Büyük" bir cemaat ekonomik ve askeri amaçlar açısından daha etkili olabilir, ama "adil olamaz". Yurttaşları toplumsal bakımdan önemli kararlar alamaz ve dolayısıyla rasyonel toplumsal yargı için seçkin insani yetilerinin farkına varamazlar. Bu yüzden, *polis* maddi ihtiyaçlarını karşılayacak ve kendine yeterlilik yaratacak kadar geniş, bir bakışta görülebilecek kadar küçük olmalıdır. Ancak böylesi bir *polis*'te insanlar insanlıklarını gerçekleştirebilecek başka bir ifadeyle, rasyonel yargıda bulunma potansiyellerini hayata geçirebileceklerdir.

Geniş Pürüten dinsel cemaatçilik başlığı altında toplanan Protestan klikler, görüldüğü kadarıyla, Katolik ve Anglikan ruhban sınıfının merkezi otoritelerine karşılık küçük âdemi merkezi grupların yönetsel özerkliklerini kurmanın en erken modern girişimlerini ifade ediyorlardı. Sömürge dönemi Amerika'sında, Pürüten cemaat, kent toplantılarında dikkate değer oranda sivil yetkiler ortaya atarak, dinsel alandan politik alana -tabii eğer Pürüten ideoloji bu ikisi arasında gerçekten bir ayırım yapıyorsa- yayılmıştır. Bu tema, vekillere devredilen güç ve temsili hükümet eleştirisinde, Rousseau tarafından kullanılmıştır. Yüz yüze demokrasiye dayanan popüler Yunan meclisine yönelik övgüsü, bunun merkezi ulus devletin gelişim sürecinin önemli bir aşamasında yazılmış olduğunu aklıda tutarsak, oldukça dikkate değer. Nihayet, bir modern *polis* olarak insani ortam kavramı, on dokuzuncu yüzyıl anarşizminin büyük teorisyenlerinden biri ve kendi çapında seçkin bir biyo-coğrafyacı olan Peter Kropotkin'in eserlerinde en açık tutarlılığına ve çok boyutluluğuna kavuşmuştur. 1880 sonlarında, bir dizi makale halinde yayımlanmasından sonra doğrudan ya da dolaylı muazzam etkiler yapmış bir klasik olan *Kırlar, Fabrikalar ve Atölyeler*'de, Kropotkin âdemi merkezi topluluklar için en çarpıcı durumu formüle eder. Onun insani ortam kavramı, kentle kırsal ekolojik bütünleşmesi, son derece esnek bir teknoloji ve iletişim sistemi, "estetik hazzın" üretici bir biçimi olarak zanaatkarlığın canlandırılması ve Yunan demokrasisini yıkan, başta kölelik, ataerkillik ve sınıf çatışmaları olmak üzere tüm toplumsal hastalıklardan arınmış olan doğrudan yerel demokrasiye dayanıyordu.

İnsani eylem, insanoğlunun yaptığı herhangi bir eylem değil, düşünümlülüğü (reflexivity), rasyonel pratiği ve öngörü-yü güçlendiren eylemdir. Yaşam ortamını bu ölçüte göre değerlendirdiğimizde, tek başına insan eserlerinin mevcudiyetinin ötesine bakıp, ortamın kendi başına insani nitelikleri ve potansiyelleri geliştirip geliştirmediğini araştırmalıyız.

Onu mesken tutan insanlar tarafından asıl olarak kavranamayan bir yaşam ortamı insani ölçülerin dışında görülür. İster büyüklüğü ve merkezi olması isterse karar alma süreçlerinin dışlayıcılığı nedeniyle olsun, bireyleri kişisel yazgılarını etkileyen önemli toplumsal unsurları anlama fırsatından yoksun bırakır. Böylesi bir yaşam ortamı, bilinç oluşumunun stratejik bir alanını bireye kapatarak, bizzat bilincin bütünlüğüne meydan okur. ... Muazzam ölçülerde merkezileşme ve bürokratikleşmeyle belirginlik kazanan resmi "yaşam ortamı", görüldüğü kadarıyla, tepki olarak, son on yılın çok sayıda yeni teknolojistini ve cemaatçisini doğuran "alt-ortamlar" ve 'alt-kültürler' yaratmaktadır.

Ancak devleşme ve merkezileşme yönündeki eğilim zihinleri uyuşturan bir durgunluk üretebilir. İnsancıl olmayan bir ortam, kamusal alana bulaşan değersizleşmenin eninde sonunda kişisel alanı da işgal etmesi anlamında, insanlık dışı bir ortam üretmeye yatkındır. Kamusal alanda özyönetim uygulama fırsatından yoksun bırakılan birey yalnızca özbilincin değil, aynı zamanda benliğin de aşınmasından mustaptır. Batı'nın entelektüel geleneğinde, Rönesans'tan beri felsefenin tüm öteki değerlerin önüne koyduğu öznellik egonun erozyonuyla güç kaybetmiştir. Kamusal alanın daralmasının ardından, aşırı merkezileşmiş ve bürokratikleşmiş bir toplumda bireyin güya son sığınağı olan yasak bölge dediğimiz özel alan da daralır. Toplumsal alanın verimsizliğiyle giderek canlılığını yitiren ego, kitle kültürü ve basmakalıp tepkiler için biçilmiş kaftan, sıradan işler için verilen bir uğraş haline gelir.

İnci gibi işlenmiş "bahçe kentler" bile, eğer "insani" terimi sadece hoş manzaralar, rahat evler ve yaşamak için gereken yeterli malzeme anlamına geliyorsa, bir insani ortamı oluşturamazlar. "Büyük" kelimenin tam anlamıyla egoyu cüceleştirir, ama "küçük" de kendi başına onu yüceltmez. "Büyük" ve "küçük"ün ötesinde Helenik ve

liberter anlamda zorlayıcı 'adil' ve 'iyi' sorunları yatar: Maddi olarak güvenli ve kafa yorulan bir yaşam olarak "iyi yaşam" ve adalet, kamusal katılım ve karşılıklı ilgiye dayanan etik bir cemaat olarak "iyi toplum". Böylesi bir ortamı, ne kadar önemli olursa olsun, tek başına fiziksel niteliklerine göre açıklamak imkânsızdır. Zaten böyle bir açıklama, politik altyapıyı, kurumları, kişiler arası ilişkileri ve "insani" teriminin kullanımını gerekçelendirecek yol gösterici değerleri kucaklamalıdır. Bu politik, kurumsal, psikolojik ve ahlaki unsurların yokluğunda, açıklama, sadece şeylerin ve yapıların bir dökümü, bireyin nefsinin korunmasını ve fiziksel rahatını garantiye alabilecek, ama onun benliğinin ve ahlaki bakışının gelişimi hakkında hiçbir şeyi aydınlatmayacak yapay bir yığın halini alır.

B. EKOLOJİ VE ÇEVRECİLİK

"Çevreci" terimiyle ahlaki bakımdan yansız, ama somut pragmatik amaçlar açısından doğanın daha etkili teknik yönetimini kastediyorsak, böylesi bir yaklaşım, pekâlâ "çevreci" olarak betimlenebilir. Dolayısıyla çevrecilik doğa mühendisliğinin bir biçimi olarak görülebilir. Çevrecinin hedefleri, "ekolojik etik" in birçok ifadesinde örtük olarak bulunan, doğa ile insan arasındaki eşsiz iyi niyetli bir ilişkiyi; özellikle biyosfere saygıyı, onun parametrelerine göre faaliyet yürütmek için bilinçli bir çabayı ve toplumla doğal dünya arasında bir ahenk yaratma girişimini öngören hedefler değillerdir. Aslında, "doğa" ve "ahenk" gibi sözcüklerin çevreci için bir anlamının olup olmadığı da kuşkuludur. "Doğa" "doğal kaynakların" bir keşfi, "ahenk" de "uyum sağlamanın şiirsel bir metaforu olarak görülür. Çevrecilik, kamu sağlığına en az zararı vermek ve hammaddelerin gelecek kuşaklar için korunmasına gereken önemi vermek suretiyle, bu kaynakların verimli ve temkinli kullanılması hedefini ileri sürer.

Aslında, eko teknoloji, içinde yer aldığı ekosisteme yabancı olan devasa güneş kolektörleri ya da çarpıcı rüzgâr jeneratörleri anlamına gelmez. Eğer "eko teknoloji" sözcüğünün teknik olandan öte bir anlamı olacaksa, bizzat kendisi, insan türüne ait ve insan türü dışındaki yaşam biçimlerinin ortak biyosferinin bir parçası olarak insan topluluklarıyla işlevsel bakımdan bütünlük oluşturan bir birliktelik olarak görülmelidir. Bu birlikteliğin yalnızca ekolojik olarak sağlıklı bir tarzda insan ihtiyaçlarını karşılamanın - ekosistem içinde çeşitlilikten yana bir amaç- yanı sıra biyosferin bütünlüğünü bilinçli olarak desteklemek gibi farklı hedefleri de vardır. "Doğaya hükmetmek" üzere teknoloji kullanımını öngören Prometeci arayışın yerini teknolojiyi insanlığın doğayla ilişkilerini ahenkli kılmak için kullanmayı savunan ekolojik etik alır.

İnsan bilinci, gerçekten, hem insan ihtiyaçlarının hem de ekolojik çeşitliliğin hizmetindedir. İnsanın kendisi doğal dünyanın ürünü olduğu sürece insan özbilinci de, felsefi terimler kullanmak gerekirse, "özbilinçli" kılınmış doğa, hem toplumsal hem ekolojik dengeli ya da ahenkli hedefler güden insan rasyonelliği tarafından yönlendirilen bir doğal dünya olarak betimlenebilir. Bu felsefi vizyonun Batı entelektüel geleneğinde tarihsel bir geçmişi vardır. İzleri, dünyaya ait bir *nous* kavrayışı olarak Helenik felsefeye uzanır; bu kavrayışa göre bilinç, Fichte'nin çarpıcı ifadeleriyle. "*Varoluşla bağı kavranamayan Doğa'daki yabancı olmaktan çıkar ve doğanın yerlisi, hatta onun zorunlu tezahürlerinden biri haline gelir.*"

Aynı şekilde, eko-cemaat de herhangi bir kentli yığınla ya da burada, kaynaklarını bir şekilde güneş ya da rüzgâr tesislerinden edinen herhangi bir kırsal hane halkıyla örneklendirilemez. Eğer "eko-cemaat" sözcüğü sıkı sıkıya lojistik ve teknik olandan öte bir anlam kazanacaksa, doğrudan halk yönetimine, atıkların kırsal kesime verimli yollardan geri döndürülüşüne, yerel kaynakların maksimum kullanımına olanak sağlayan âdemi merkezi bir cemaati anlatmalıdır ve bunun yanında, kültürel çeşitlilikle psikolojik biricikliği destekleyecek kadar geniş anlamli olmalıdır. Teknolojisine benzer biçimde, cemaat de kendi başına özgürlükçü kurumlar, insan ölçekli yapılar ve bireyi endüstriyel, el emeğine dayalı ve bahçecilikle ilgili çalışmaya sevk eden çeşitli üretken görevlerin bir toplamıdır; kısaca Helenik polis'in, kendi ünlü demokratik devlet adamlarının gözündeki dört-dörtlük haliyle özdeşdir. Ancak doğal ekosistemine itina ile uyum sağlanmış böyle bir âdemi merkezi cemaat içinde, yaşam dünyasına, özbilincin yeni bir düzeyine, rasyonel eyleme ve öngörüye yönelik yeni bir duyarlılık geliştirmeyi umabiliriz.

Birçok araştırmacı, "kent-devleti" gibi salt yapısal terimlerin polis gibi yurttaşça bir kardeşliğin anlamını tam olarak veremeyeceği konusunda uyarıda bulunur, aynı şekilde "ara teknoloji" ve "çevre" gibi ahlaki bakımdan yansız sözcükler de "eko teknoloji" ve "eko-cemaat" gibi etik yüklü kavramların anlamını vermez. Eko teknolojilerle eko-cemaatlerin birliği, kendisini ayakta tutan "uygun teknoloji"ye sahip pasif bir fiziksel çevreler toplamından çok daha fazla dengeli, rasyonel yönlendirilen bir ekosisteme benzeyecektir. Gerçekten de, herhangi bir dünyevi ortama karşı artan bir uzaklaşma duygusu taşıyan yabancılaşmış türümüz bu dengeli ve rasyonel bir biçimde yönlendirilen ekosistemi yaratana kadar, herhangi bir çevreyi, tam anlamıyla insani olmasa bile, insanlar için uygun bir yaşam ortamı olarak anlamli bir biçimde betimleyip betimleyemeyeceği kuşkuludur.

Aralık 1976

ÖZYÖNETİM VE YENİ TEKNOLOJİ

İnsanlar tamamen toplumsal varlıklardır. Her biri tekniğin evrimini güçlendiren ya da engelleyen değerler, kurumlar ve kültürel ilişkiler geliştirmişlerdir. Kapitalist, hatta erken dönem endüstri toplumu açısından son derece yaşamsal önem taşıyan buhar makinesi gibi teknik buluşların, Helenistik dünya tarafından iki bin yıl önceden bilindiğini burada vurgulamaya gerek yok. Bu önemli enerji kaynağının hiçbir zaman bir oyun aracı olmak dışında kullanılmamış olması, piyasa yönsemeli bir zihniyete teslim olmayan çağlarda tekniğin genel ve özel evrimi

konusunda eski değerler ve kültürün olağanüstü etkisine tanıklık eder.

Şu ya da bu biçimde bir kere yerleştirildiğinde, tekniğin insanlığın özyönetimi tanımlama ve yorumlamasına ne kadar katkıda bulunduğunu inkâr etmek aynı oranda kaba ve bir anlamda indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. ... Bugün "özyönetim"den söz ettiğimizde, genelde sendikalizmin bir ya da diğer biçimini kastediyoruz. Emeğin örgütlendiği, aletlerin ve makinelerin konuşlandırıldığı ve maddi kaynakların rasyonel olarak dağıtıldığı yollarla ilgili ekonomik bir oluşumdan bahsediyoruz. Kısaca, tekniği kastediyoruz. ... Bizden "küçük güzeldir" fikrini kabul etmemiz istenir, çünkü bu fikir toplumu herkes tarafından anlaşılır ve kontrol edilebilir kılan bir insani ölçekten çok "enerji"nin korunmasıyla ilgilidir. Özaylemlilik ve özyönetim, ahlaki ve toplumsal sorunlardan çok ekonomik ve teknik sorunları çözen endüstriyel lojistiğin özellikleri olarak görülürler. Böylelikle, benliği insanlığa çok gören teknokratik toplum, onun yerine özgürlükçü bir toplumu koyma arzusu duyanlar için gerekli söylemin terimlerini kurar.

Fabrikalar, maden ocakları ve büyük ölçekli tarım işletmeleri, faaliyetlerinin artık -anarşist bir biçimde bile olsa- işçi kolektifleri tarafından yönlendiriliyor olması yüzünden özgürlük alanları haline mi geldiler? Ekonomik sömürüyü ortadan kaldırmakla, toplumsal, tahakkümü gerçekten ortadan kaldırdılar mı? Lafı fazla gevelemeye gerek yok: Bugünkü teknik, onu kullanan kadınların ve erkeklerin insan olarak anlamlı dönüşümlere uğramaları beklenirken, öz olarak olduğu gibi kalabilir mi?

"İyi" ve "kötü" teknolojiler arasındaki ayırım, yani, teknik gelişmenin etik açıdan değerlendirilmesi, Endüstri Devrimi'nin ilk dönemlerinden beri görülmedik bir düzeyde yer etmektedir.

Burada, benim vurgulanmasını istediğim şey, tekniği, tıpkı anti-nükleer grupların enerji kaynaklarını ele aldığı gibi aynı etik bağlamda ele alacak özyönetim yandaşlarına ihtiyacın olduğudur.

Gelgelelim, eğer özyönetim mevcut teknik biçimleri idare etmenin başka bir biçimi olarak kalacaksa; eğer zahmetli emek anlamlı bir kendini ifade tarzına dönüşürülme yerine toplumsallaştırılacak ya da kolektifleştirilecekse ve yaşamın maddi koşullarındaki bu zayıf, aslında sinsi değişiklikler "özgürlük"le eşit tutulacaksa, özyönetim içi boş bir amaç haline gelir. Bu açıdan bakıldığında, eğer özgürlük teknokrasinin anlam dünyasından kurtarılacaksa, özyönetim kavramının bizzat kendisinin yeniden irdelenmesi gerekmektedir. Özellikle teknolojik gelişmeyle ilgili olarak, "öz" ve "yönetim" gibi bir anlamda temel olan kavramları, bu iki sözcük özgürlükçü toplumsal idealde yeniden bir araya getirilmeden önce irdelemek yerinde olacaktır.

Benlik (selfhood) kelimesinin sahici kökleri Helenik *autonomia*, "kendi kuralını koyan" (self-rule) nosyonuna kadar uzanır. "Kural koyma" (rule) sözcüğü üzerinde durmayı hak eder. *Autonomia* ya da "özerklik" kelimesinin zamanımızda yalnızca "bağımsızlık" anlamına gelmesi, genelde piyasa öncesi çağda zengin etik anlamlar taşıyan terimleri nasıl kaba bir biçimde basitleştirdiğimizin kanıtıdır. Yunanca "benlik" kural koymayla, toplumsal kural koymayla, bireyin kendi ekonomik işlerini idare edemese bile toplumun yönetimine doğrudan katılma kapasitesiyle yakından ilgilidir. "Ekonomi" teriminin kendisi, aslında, toplumun değil, evin -oikos- idaresi anlamına geliyordu; zorunlu olsa bile, cemaate ya da polis'e katılımla karşılaştırıldığında bir anlamda ikincil bir etkinlik.

Bana göre, benlik giderek maddi yaşamın idaresinden çok birey olarak toplumda güç iddiasında bulunma anlamını aldı.

İlk olarak, benlik bireyin yetkinliğinin tanınmasını ima eder. *Autonomia* ya da "kendi kendini yönetme", şayet Helenik polis'i (özellikle de Atina demokrasisini) teşkil eden ben'lerin/özlerin kardeşliği muazzam "yönetim" sorumluluklarını üstlenebilecek sağlam karakterde insanlardan oluşmamışsa, tamamen anlamsızlaşır. Kısaca, polis, gücü güvenilir bir biçimde kullanma yetisine sahip olduklarından dolayı yurttaşlara "güç" verilmesi öncülüne dayanır; bu yüzden, yurttaşların yönetmek üzere eğitilmeleri demek, onlara kişisel yetkinlik, zekâ, ahlaki dürüstlük ve toplumsal bağlılık eğitimi verilmesi demektir. Yılda en az kırk kere toplanan bir yurttaş meclisi olan Atina *ecclesia*'sı bu kendi kuralını koyma eğitiminin sınav alanıydı; Atinalıların neredeyse bütün işlerini yürüttükleri kamusal meydan, agora ise bunun kendine özgü okulu oldu. Benlik, aslında, ilk olarak, üretim süreçlerinden değil, bir kişilik politikasından doğdu. Etimolojik olarak, "ben/öz" sözcüğünü terimin Yunanca anlamında toplumsal yaşam üzerinde denetim uygulama, "yönetme" kapasitesinden ayırmak neredeyse saçmadır. Kişisel metanet ve ahlaki dürüstlük gibi yan anlamlarıyla özniteliksel anlamından koparılmış benlik, tıpkı endüstriyel faaliyetlerinin enkazı gibi burjuva toplumunun artıkları arasına saçılmış insan kişiliğinin boş, genelde nevrotik kabuğu, "egoluk"a ("egohood") indirgenir.

Burada şunu açığa kavuşturmalıyım: "Politika" sözcüğünü terimin Helenik anlamında, yani seçim politikaları değil, polis'in yönetimi anlamında, kullanıyorum. Polis'in yönetimi, Atinalılar için, her yurttaşın katılması beklenen canlı bir toplumsal etkinlik olduğu kadar sürekli bir eğitim süreci olarak da görülüyordu.

Kişisel muhakeme, ahlaki güç, irade ve terimin bu *tam* ve *doğrudan* anlamında etkin olma duyarlılığı olmaksızın, bir ben/öz dumura uğrayacak ve etkinliği itaat ve tahakküme dayalı bir ilişkiye indirgenecektir.

Anarşist örgütlenme ve onun doğrudan eylem politikası, tanımı gereği, bu çağlar boyu değişmeyen hedeflere ulaşmak için eğitsel bir araçtır. O, bir kişilik politikası için, adeta bir *agora*'dır. "İlişki grubu", en iyi halde, tüm üyelerinin yetkinliğini ya da en azından yetkinleşme ihtiyaçlarını karşılıklı tanımaya dayalı eşsiz bir toplumsallaşma biçimidir. Böylesi gruplar bu hedeflere yönelik eğitim vermediklerinde, yalnızca aldatmacaya dönüşürler. Daha kötüsü, bu gruplar anarşist yerine militan, benlerden çok köleler "üretirler". En uygun koşullarda, anarşist ilişki grubu, kendileri yetkin olduğundan ve her biri diğerinin yetkinliğini karşılıklı tanıyan bir ortamda yaşadığından uzlaşımca bir yönetime doğrudan katılabilen özgür, ahlaki bakımdan sağlam bireylerin etik bir birliğidir. Bu gruplar sadece ve sadece bu koşullara eriştiklerinde ve böylelikle *kendilerini benler* olarak yeterince devrimcileştirdiklerinde, devrimci olduklarını, gelecek bir özgürlükçü toplumun yurttaşları olduklarını haykırabilirler.

"Yönetmesi" beklenen "öz" olmaksızın özyönetim, aslında, karşıtlarına ayırır: İtaat ve tahakküme dayalı hiyerarşi. Sınıf yönetiminin ortadan kalkması hiçbir biçimde bu tür hiyerarşik ilişkilerin varlığına meydan okumaz. Bu ilişkiler aile içinde, cinsler ve yaş grupları arasında, farklı etnik gruplar içinde, özgürlükçü bir örgütlenmenin ya da toplumun politikalarını uyguladığı iddiasındaki bürokrasiler ve idari toplumsal gruplar içinde varlığını sürdürebilir. *Hiçbir* toplumsal oluşumu, hatta en kararlı anarşist grupları bile, bireyin benlikle ilgili potansiyelini "gerçekleştirme"den gelen "özbilinç" olmaksızın, hiyerarşik ilişkilerden bağımsız tutmanın yolu yoktur. Bu, Sokrat'tan Hegel'e Batı felsefesinin verdiği mesajdır. Bu felsefenin, hakikate ve içgörüyeye ulaşmanın biricik rehberi olarak erdem ve özbilinç çağrısı erken dönemdeki, daha bütünlüklü toplumlarda olduğundan çok daha heyecan vericidir.

"Öz-oluşum" sürecinde tekniğin ortaya koyduğu meydan okumaya dönmeden önce, kendi kendini yönetmenin - *autonomia*- tarihsel bakımdan modern "özyönetim" nosyonunu öncelediğini hatırlamak önemlidir. İronik olarak, *autonomia*'nın toplumla ilişkili bir bireyden çok kendi başına buyruk bir burjuva egosu anlamını da içeren "bağımsızlık" anlamına gelmesi önemlidir. Kendi kendini yönetme, yalnızca ekonomiyi değil, toplumu bir bütün olarak ele alır. Helenik benlik tam ifadesini *oikos* yerine *polis*'te, teknikten çok toplumsal cemaatte bulur. Bir kere tarihin eşiğinden içeri adım attığımızda, özyönetim artık köylerin, yörelerin ve kentlerin yönetimidir. Yaşamın teknik yönü bilinçli olarak toplumsal yönünden sonra gelir. Modern seküler politika çağının kapılarını açan iki devrimde - Amerikan ve Fransız devrimlerinde- özyönetim Boston'dan Charleston'a uzanan özgürlükçü yöre toplantıları ve Paris *quartiers*'lerinde toplanan popüler seksiyonlarda ortaya çıkar. Özyönetimin *yurttaşlıkla ilgili* (civic) doğası bugünkü bariz *ekonomik* doğasıyla tam bir zıtlık içindedir. ... Gerçek ortadadır: Özyönetimin özgürlükçü pratikte bugünkünden çok daha geniş bir anlamı vardır.

Asya ve Avrupa'nın emperyal kurumları altında, ne ordunun ne de vergi toplayıcıların tam olarak bozamadığı klansı, köy ve lonca birlik sistemleri yatar. Marx'ta da, Kropotkin'de de bu arkaik toplumsal şebekenin değişime ya da tahribata izin vermeyen eski, sanki kimiksiz bir dünyanın- klasik açıklamaları vardır. ... Yunan anakarasının *polis*'inde olduğu gibi, orta Avrupa ve İtalya'nın kent demokrasilerinde de, yurttaşların yöresel öz-yönetimi teriminin tam anlamında bir renkliliğe, kısa da olsa, bir çeşitlenmeye erişen kavranabilir insani boyutlardaydı.

Ben burada kurumsal boyutu dışlama pahasına teknik boyut üzerinde duracağım. Geçmiş çağlardan bugünkünü ayıran teknik gelişmeler içinde, en az "mekanik" olandan, yani fabrikadan daha önemli tek bir "aygıt" yoktur. Bütün tedbirleri elden bırakma pahasına, ne Watt'ın buhar makinesinin ne de Bessemer'in çelik fırınının, emeği meta üretimi için bir endüstriyel makineye uyarlayan basit süreç kadar önemli olmadığını üstüne basa basa belirteceğim. Terimin geleneksel anlamıyla, makine bu süreci son derece hızlandırarak ekonomik alanın "benlik"ine vardi; ancak giderek uzmanlaşan alanlarda emeğin sistematik olarak yardımcı emeğine dönüştürülmesi özyönetime sahip toplumların ve nihayet işçiliğin teknik yapısını tam olarak yerle bir etti.

Bu ifadelerin anlamını tartmak için biraz duralım. Zanaatkârlık beceriye ve şaşırtıcı ölçüde küçük araç gerece dayanır. Beceri, aslında, gerçek temeldir: Zengin bir çeşitlilik gösteren dışavurumcu, çoğunlukla sanatsal işlerde eğitim ve uzun deneyim süreci; amaca hizmet eden, çoğunlukla entelektüel etkinlik; parmakların mahareti ve bedeninin eşgüdümü; çok çeşitli dürtülerin meydan okuyuşu ve ben'in/özün incelikli dışavurumları. Bunun art alanını çalışmaya eşlik eden şarkılar ve türküler, tinselliğini de hammaddelerdeki güzel ve yararlı bir biçim almaya yönelik potansiyeli ortaya çıkarma hazzı oluşturur. Platon'un tanrısının gerçek anlamda öze biçim veren bir zanaatkâr olması hiç de şaşırtıcı değildir. Bu zanaatkâr özelliklerini destekleyen önvarsayımlar bellidir; teknik olduğu kadar etik, tinsel ve estetik de olan kişisel yaratıcılığın tamlığı ve kusursuzluğu, Gerçek zanaatkârlık meşakkatli çalışma değil, işi sevmektir. Duyulan zenginleştirir, onları köreltmez. Zanaatkârlık insanlık onurunu yükseltir, ayaklar altına almaz. Tine özgür bir ufuk açar, onu öldürmez. Teknik alanda, zanaatkârlık benliğin -bireyleşmenin, bilmem ve özgürlüğün- mükemmel ifadesidir.

Fabrika işçisi ancak bu özelliklerin anlarıyla yaşar. Fabrikanın gürlütüsü, bırakın şarkıyı, her türlü düşünceyi bile boğar; işbölümü işçiyi metayla olan herhangi bir ilişkiden dışlar; emeğin rasyonelleştirilmesi işçinin duyularını köreltir, bedenini tüketir. İşçiyi salt bir nesneye indirgeyen nesnelere ilişki dışında zanaatkârca bir dışavuruma -

sanatsallıktan tinselliğe- yer yoktur. Zanaatkârla işçi arasındaki ayırım açıklama gerektirmeyecek kadar barizdir. Ancak iki önemli olgu vardır ki, el emeğinden fabrikaya geçişi toplumsal ve nitel bir felakete dönüştürmüştür. Birinci olgu, işçinin insan olmaktan çıkarılarak kitlesel bir varlığa dönüşmesi; ikincisi de işçini hiyerarşik bir varlığa indirgenmesidir.

İster kitlesel bir varlık isterse sınıfsal bir varlık olarak kavransın, Marx'ın proletaryası sadece tarihin bir aracıdır. Proletaryanın politik ekonominin bir kategorisine indirgenerek kişisizleştirilmesi ironik olarak onu her tür insani özelliğinden sıyırılmış ve yalnızca bir ihtiyaca, "acil, artık gizlenemeyen, mutlak anlamda zorunlu *ihtiyaca...*" dönüştürmüştür. Kapitalizmin ürettiği yalın ve büyüdü bozulmuş toplumsal dünyaya kıyasla, salt "sınıf"sal ya da toplumsal "fail" olarak proletarya *kişisel* değil, ancak *tarihsel* bir iradeye sahiptir. Kelimenin gerçek anlamında o, tarihin bir aracıdır. Dolayısıyla, Marx'a göre, "*Sorun şu ya da bu proleterin, hatta bütün proletaryanın amaç olarak neyi düşündüğü değildir. Sorun proletaryanın ne olduğu ve bu oluş sonucunda, ne yapmaya mecbur olacağıdır.*"

Burada, varlık kişiden, eylem iradeden ve toplumsal etkinlik benlikten koparılmıştır. Zaten, ona "evrensel" toplumsal fail niteliğini bahşeden -öyle ki bu nitelik neredeyse ona aşkın toplumsal özellikler kazandırır- bizzat proleterin benliğinin yoksulluğa itilmesi; insanlıktan çıkarılmasıdır.

Rekabet ve mülksüzleştirme yoluyla endüstrinin merkezileşmesiyle birlikte, Marx'ın *Kapital'in* birinci cildinin son sayfalarında yazdığına göre, "*yiğitlerin sefaleti, baskı, kölelik, aşağılanma ve sömürü de artar; ancak bunun yanında sayıca mütemadiyen çoğalan ve bizzat kapitalist üretim süreci mekanizması tarafından eğitilen, birleştirilen ve örgütlenen bir sınıf, işçi sınıfının başkaldırısı da büyür.*"

Fabrikanın devrimi de hemen hemen metaları "imal ettiği" gibi "imal ettiği" pekâlâ söylenebilir. Ama daha önemlisi, fabrikanın proletaryanın kendisini "imal etmesi"dir.

Benlik, fabrika duvarları arasında hiçbir zaman var olmaz. Fabrika, proletaryayı yalnızca seferber etme ve eğitime değil, aynı zamanda insanlıktan uzaklaştırma hizmeti de görür.

Endüstride "işçi denetimi" talebinde bulunarak sendikalist muhaliflerini taklit eden çağdaş Marksistler, Marx'ın özgürlük kavramının içini boşaltmaktadır. Bu, büyük bir düşünürce, ona tamamen yabancı fikirler mal ederek haksızlık etmek demektir.

Fabrika, aslında, bir özgürlük alanı değil, zorunluluk alanıdır. O özgürleştirici bir devrimin değil, komutanın ve boyun eğmenin, hiyerarşinin okuludur. Proletaryanın köleliğini yeniden üretir ve onun benliğini, ihtiyacı aşma kapasitesini zayıflatır.

Öte yandan, toplumsal bir arena olarak görüldüğünde, bu insanlık dışı "zorlayıcı otorite" tarafından kalbura çevrilen zorunluluk alanının her nasılsa bir şekilde insanlıktan çıkmış çalışan bir varlığın sınıf bilincini evrensel bir toplumsal bilince çıkarabileceğini ve böylece günlük ağır çalışmaya dayalı yaşamında tüm benliğinden soyulmuş bu varlığın, kapsamlı bir toplumsal devrimin ve kelimenin en geniş anlamında özyönetime dayanan gerçekten özgür bir toplumun önvarsaydığı toplumsal bağlılık ve yetkinliği kazanabileceğini iyi görmeliyiz. Nihayet, bu özgür toplumun, hiyerarşiyi başka, belki de daha temel bir alanda "zoraki" güçlendirirken, bir alanda onu ortadan kaldırmayı görmeliyiz.

Fabrika, "insanın" doğayla çatışmasının savaş alanı değil, hiyerarşi ve tahakkümün alanıdır. İnsan tahakkümünün bir aracı olarak işlevleri bir kere sorgulandığında, haklı olarak devamına "ihtiyacın" kalıp kalmadığını sorabiliriz. Aynı anlamda, para, silahlar ve nükleer güç çıldırmış bir toplumun araçlarıdır. Toplumun çılgınlığı bir kere ortadan kaldırıldığında, aynı şekilde bunların devamına "ihtiyacın" kalıp kalmadığını sorabiliriz. "İhtiyaç", içsel olarak rasyonel ya da irrasyonel olabilen, toplumsal olarak koşullanmış bir olgudur; bu Marx'ın hiçbir şekilde farkında olmadığı bir gerçektir.

Bugün fabrikalarda hüküm süren sessizliği veri olarak alırsak, herhangi bir popüler anlamda özyönetim için en yüksek sesler yörelerden ve belediyelerden (belki en geleneksel kaynaktan), feminist ve ekolojik hareketlerden, kişisel, kültürel, cinsel ve yurttaşça özerklikte yeni bir dayanak bulan "kitleler"den çıkmaktadır.

Haziran 1979

KENT PLANLAMASI MİTİ

Teoride kent, en azından, insanlığın toplumsallaşmayla ilgili temel yaratımlarına kaynaklık eden tamamen insan ürünü toplumsal töz, sahici kültür alanı olarak saygı görür. Bu gelenekte kent, doğadan ayrılmış toplum, kan bağından ayrılmış toprak parçası, adetler ve mitlerden ayrılmış rasyonalite, kardeşlik yemininin bir arada tuttuğu arkaik gruptan ayrılmış bireyler olarak görülür. İdeal olarak bakıldığında kent, törelerin, irrasyonelitenin ve doğal olumsuzluğun iniş çıkışlarının ölümcül pençesinden kurtulmuş bir tür insani yakınlığın alanıdır; özetle, egemen yurttaşın kendi benliğini ve kişisel geleceğini belirlemede özgür olduğu toplumsal alandır. Burada kentsel teorinin ütopyacı

içeriği ortaya çıkar ve doğrusu, tarihsel bir açıdan bakıldığında, Max Horkheimer'ın "bireyin geleceği her zaman kent toplumunun gelişimine bağlıdır. Kent sakini mükemmel bir bireydir" saptamasına karşı çıkmak zordur.

Ancak çağdaş kentin gerçekliği tümüyle farklı bir manzara sunar. Bugün kent tarihi, en iyi halde, tanınmayacak bir duruma gelmiştir ve kendi yüce ilkelerinin molozları altında yatan modern kente ve onun ideallerine küçümseyerek bakıp tebessüm etmektedir. Kent artık uysallaşmış doğa, kuralsız insan yaklaşmanın arenası, bireyselliğin ve rasyonalitenin alanı değildir. Modern kent, arkaik kan kardeşliğinin bile ötesinde, yabancılaşmış insanlığın yaban toprağına, insan toplumundaki şeytansı olan her şeye geri dönmüştür. Zamanımızın kenti insani yakınlık ve cemaat ruhunun tek başına bir anonimliğe ve özelleşmiş bir atomlaşmaya kurban edildiği dünyevi bir sunaktır; kültürü aklın birikimle elde edilmiş bilgeliği değil, meta üretimi ve reklâm ajanslarının değersiz bir yarattığıdır. ... Zira kent, bizzat durumun doğası gereği, bütün halini aldıkça, farklılığın ve anlaşılabilirliğin sağladığı özgünlüğünü yitirdikçe, silinmektedir.

"Planlama" sözcüğü sadece bu kaba ihlal eylemini anlatır. Modern zihniyet için, "planlama" düzensizliğe düzen getiren, tesadüf ve olumsuzluğu insanca anlamlı tasarım içinde örgütleyen rasyonalite ve kavramsal amaçlılık anlamına gelir. Bu sözcüğün anlamına dâhil olan görünürdeki rasyonelliğin arkasında içsel bir toplumsal irrasyonellik yatar. ... Kent planlaması bir bütün olarak çağdaş toplumsal planlamanın çelişkili doğasından kaçamaz. Aksine, planlama çığından çıkmış kentselliğe rasyonel tekniklerin uygulanması, modern kent yaşamının kuralını oluşturan parçalanma karşısında sistematik bir toparlama çabasıdır. Megalopolis'in bir kent olduğu mitine destek vermek, planlamanın sorgulanmayan toplumsal öncüllerini aşabileceği ve tekniğin kölesi olduğu amaçlardan ayrı kendi başına bir değer olduğu mitine inanmaktır.

Belki de, bir kent planlaması eleştirisi formüle etmede ilk adım, en iyi haliyle kentsel geleneğin, çağdaş planlama ve kentsel gelişme hamlelerini kıyaslayabileceğimiz bir geleneğin, ne anlama geldiğini görmektir. Geçmişte, kentin neler başardığı hakkında bir fikir sahibi olmazsak, yolumuzu bugün olduğu, gibi kaybederiz. Bu, daha önceki dönemlere ait herhangi belli bir kentin kentsel geleceğimiz için model almamız gereken bir paradigma oluşturduğu anlamına gelmez. Bunun anlamı, yalnızca, kendi başına değerli olan ve zamanımızın kent toplumunun izlediği doğrultuyu değerlendirmede ölçü olarak ele alabileceğimiz belli yüksek standartların yaratılmış ve formüle edilmiş olduğudur. Modern kent öncesi varolmuş olabilecek "model kent" bir kurgudur, ancak geçmişte kendi içinde kalıcı değerler barındıran; sırf varoluşlarıyla bile, günümüz kentlerini etkileyen bozulmaya karşı öldürücü bir eleştiri oluşturan örnekler mevcuttur.

Kentsel alanı böyle eşsiz kılan şey birliktelik için tam anlamıyla insani bir temel sağlamasıdır. Ekonomik ve toplumsal yaşam, tek başına cinsel işbölümü ve kan bağlarına -emek sürecini hayvani fiziksel kapasitelere bölen ve yabancıyı düşman gören biyolojik-toplumsal yaşam denklemi- bağımlı olmaktan kurtulup, kendi değerinin ve bireysel kapasitelerin bir işlevi olarak toplumsal yaşam imkânlarının önünü açan, dolayısıyla tam anlamıyla insani ve toplumsal olan bir cemaat temeli kuran belli bir toprak parçası çerçevesinde örgütlenir. Bu gelişme özgün olarak kentsel olmayan, aslında, son derece biyolojik koşullu toplumsal organizmalardan kopuşun uzun ve karmaşık bir süreci; kan bağlarına ve cinsel işbölümüne dayanan aile, klan ve kabileden giderek sivil toplumun oluşmasıydı. Bu anlamda, en iyi bildiğimiz erken dönemlere ait kentler sahici kentsel birimler değildi. Indian America'daki Tenochtitlan gibi, kent asıl olarak, bir klanın ya da kabile toplumunun dinsel ve idari merkeziydi; kuşkusuz, hiyerarşik ve yurttaş yönetiminin bürokratik tarzlarına yöneliyordu; ancak yine de arkaik doğalcı toplumsal örgütlenme biçimlerine bağlıydı ve maddi olarak öncelikli toplumsal çıkarları tarımsal karakter taşıyan egemen bir kesimi barındıran kırsal ekonomiye dayanıyordu.

Kendi uygarlığımızın merkezlerine baktığımızda, özünde tarıma dayalı bu kent tipi Yakındoğu ve Asya'da, binlerce yıldır kentsel toplumun tarih öncesi olarak ayak diremektedir. Bu tür kentler, özündeki kırsal niteliğini değiştirmeksizin, giderek idari hiyerarşilere ve daha karmaşık bir işbölümüne yöneliyor. Kent, klanı yurttaş yönetimine ilişkin herhangi bir idari işlevden uzaklaştırabilir; sınırları içine binlerce zanaatkarı, rahibi, bürokrati, soyluyu ve askeri toplayabilir; aslında, yapısal bakımdan ve nüfus yoğunluğu ve büyüklüğü bakımından modern kente de benzeyebilir. Yine de bu tür kent, toplumsal servetinin asıl olarak tarımsal artı-üründen ibaret olması ve yöneticilerinin kentteki değil, kırdaki köklerine bakılarak belirlenmesi anlamında, kentin tarih öncesine aittir. Aynı şekilde, iç piyasası az gelişmiştir ve tüccar sınıfı tarımsal yöneticilerin hizmetinde bağımlı bir katmandır. Tıpkı, binlerce yıl sonra, çağımızda, kentin kıra hâkim olması gibi, kır kente hâkimdir. Büyük çaplı mimari biçimleriyle bu kentler tarımsal çıkarların gücünü ifade ederler. Dinsel kurallar ve geleneğin güçlendirdiği sivil yapılanma ve toplumsal hiyerarşinin reddini, aslında, bireyin yüce yöneticinin hükümdarlığı dışında, kendine ait bir psikolojik alanda, kendini ifade etmekteki yetersizliğini ima eder. Yöneticinin arkaik cemaat koşullarının somut göstergesi olarak mutlak kişilik hakkı, alttaki boyun eğen kitlenin kişilik haklarını siler.

Helenik polis öncesinde, kendi gelişmesinin ana nedenini bulmuş olan ve tüm yurttaşlarının bireyselliğini kabul eden, hatta onun bütünlüklü bir toplumsal bünyedeki temelini reddetmeksizin bireyselliği destekleyen bir kentsel organizmayı oluşturan bir sivil yaşam tarzına rastlayamayız. Polis'i romantize etmek ya da idealleştirmek istemiyorum. Helenik kent, büyük ölçüde kadınların eve kapatılmasına ve aşağılayıcı bir biçimde günlük işlere

hapsedilmesine dayanıyordu. Yurttaşın kent in işlerine tam katılımını mümkün kılan boş zaman kısmen köle emeği tarafından yaratılıyordu. *Polis*, maddi zenginliklerin çoğunluğa büyük ölçüde yasaklanarak azınlık yararına kullanıldığı, bir yurttaş topluluğu; ama aynı zamanda bir sınıf toplumdur. Dahası, yabancılara yasal koruma ve güvenlik temin etmekle birlikte, politik yaşamının yönetiminde yer vermeyen geçmiş zamanlara ait yurttaşın. *demos*'un kapalı kardeşliği kent.

Gelgelelim, tüm bu niteliklere işaret ettikten sonra bile -ki bunlar bütün olarak eski dünyanın karakteristikleridir- Helenik yurttaş rasyonelliğinin kendi arkaik köklerine sahip çıkma ve onları aşma kapasitesine hayranlık duymaktan geri durmuyoruz. Kadınların eve kapatılması, kölelerin kol güçlerinin yurttaşlara düşünme ve yurttaşça etkinliklerde bulunmak için özgür zaman olanağı vermesi, *demos*'u geçici olarak ticaretin ve özçıkının alçaltıcı etkilerinden koruyan ticari işlevleri yabancılara yürütmesi, tek başına kökleri kabile yaşamına kadar uzanan arkaik bir geleneğin değil, belki daha çok, az gelişmiş teknolojik taban ve yetersiz tarımsal kaynakların sonuçlarıdır. Gelenek, aslında, genelde maddi kaynaklardan gerçek anlamda yoksun olma açısından zayıf bir rasyonelleştirme oluşturur ve Yunan düşüncesi, Thucydides ve Aristonun görüşlerinden çıkarılabileceği gibi, bu ikisi arasındaki ilişki hakkında şaşılacak kadar dünyevidir. Ancak, paradoksal olarak, Yunanistan'daki bu tarımsal yoksunluk *polis*'in oldukça bağımsız kentsel bir varlık olmasına imkân vermiştir. Helenik kara parçasının çorak toprağı ve sarp, dağlık coğrafi yapısının sonucu olan tecrit edilmişliği Yakınoğu ve Doğu'nun verimli, tarımsal olarak zengin nehir yataklarında karşımıza çıkan merkezi tarıma dayalı güçlerin gelişmesini engellemiştir. Aynı şekilde, klasik çağa kadar akla gelmeyen bir oranda, *polis* kendine has eşsiz bir kent alanı yaratmış ve genişletmiştir; toprağın kente ya da kent in toprağa hâkim olduğu bir toplum olarak değil; ama kentle kırın neredeyse sanatsal bir dengeye oturtulması ve psikolojik olarak, küçük çiftçiyle kentli yurttaşın bakış açısının tek bir kişilikte ahenkle birleştirilmesinde yansıyan bir dengedir bu.

Bu yaşam koşullarından, bana göre, maddi özyeterliliğe ilişkin popüler ekonomik çağrışımının yanı sıra Yunancada zihin ve beden, ihtiyaçlar ve kaynaklar, birey ve toplum arasında bir denge anlamına gelen, Helenik *autarchia* ortaya çıkar. Ne kolektiflik ne de öznellik koşulsuzdur: Helenik birey, mikro kozmosta, kendisi de ondan bir parça olan toplumdur. Ancak bu ilişki bireysel eşsizliğin reddi anlamına gelmez; yalnızca, bireyin bütünlüğü ve tamlığının, tek başına kenti değil; onun kırsal çevresini de içine alan yurttaşça bir kendilik olan *polis*'in bir işlevi olduğu anlamına gelir. İlişki, aslında, karşılıklı ve güçlendiricidir. Cemaatin ya da bireyin bir diğeri üzerinde önceliğinden söz etmek bizim kendi toplumsal yabancılaşma duygumuzu Helenik döneme yansıtmaktır, zira *polis*'in özü bu ikisinin bütünlüğüdür. Yunan bireyselliği kişiselle toplumsalın bütünsel bir takımıydıdır; bu iki oluşumun antagonistik bir ikilik biçiminde ayrılması değildir. Kişilik üzerinde bir öncelik kurmaktan uzak olan *polis*, kişiliğin gelişmesinin aynı anda yapıcı maddesi ve laboratuvarıdır. Kendi sabırsız "ayrılık" ve kutupsallık anlayışımızla okuduğumuzda, Helenik ikiliği kabaca yanlış yorumlarız; bu ikilik her zaman Helenik kültür tarafından sentezlenmiştir, bu yüzden Yunan felsefesini "materyalist" ve "idealist" düşünce okullarına ayırırken muazzam güçlüklerle karşılaşırız.

Bireyle toplumun bu bütünlüşmesi bizzat *polis*in yapısı ve kentselliği teorik olarak kavrayışında ortaya çıkar. Kent yönetiminin dayandığı teori amatörizmdir; tüm güç organlarının yurttaşlara gerçek anlamda açıklığı, yönetsel birimlerin bilinçli olarak uzmanlaşmalarının engellenmesi, politikanın yüz yüze meclislerde oluşturulması ve kamu görevlilerinin seçimle işbaşına gelmesi. Sivil yapı bireyselliği hem olumlar hem de içine alır. Bu yapının yurttaşa kazandırdığı parçalanmamışlık içinde kent yurttaşını toplumsal çizgiler doğrultusunda bireyselleştirir. Böylece yaşam evde değil, devlet işlerinin kişisel muhabbet konusu olduğu *agora*'da, yani kent meydanı ve pazaryerinde geçer. İronik olarak, politikanın "dedikodu" haline gelmesi politikayı alçaltmak yerine kişiselleştirir ve ona çok önemli bir varoluşsal boyut kazandırır. ... *Agora*, böylece, *ecclesia*, yani yılda on kere düzenli toplanan tüm yurttaşların meclisi için zemin hazırlar. Burada, *pnux*'in yamacında, yurttaş topluluğu cemaatin politikalarını tartışmak üzere bir araya gelir. Politikaları açıkça dile getirme pratiği *polis*in kamusal yaklaşıma ve yüz yüze ilişkilere yürekten bağlı olduğunu gösterir.

Helenik zihniyet, ... Doğu kentlerinin ağırlıkla dinsel kavramlarına canlı bir insancıl boyut ekleyerek, kentle ilgili bakış açısını doğa ve kozmolojiden insana çevirdi. Atina, onu besleyen özgür insanlar gibi, kendiliğinden bir yurttaş eseridir. Kentin ikamete ayrılan bölümlerindeki belirgin "anarşi" doğayı ve kozmosu insanın üzerine koyan eski dönemin kent yaklaşımından kesin bir kopuşa işaret eder. Meskenler neresi uygunsa oraya kurulur, çünkü yerleşim alanları *insanların* yaşadıkları alanlardır; bir din adamının talimatlarına göre "planlanmazlar". Yerleşim alanı yaşamın ve toplumsallığın, özgürce ve kendiliğinden ifade edilen cemaatin ve karşılıklı ilişkilerin bir işlevidir; büyüünün ya da dinsel kozmolojinin değil.

İnsani yakınlık ve ilişkiyle tanımlanan bir toprak parçası, topraksallığın bir alanı işgal eden insanlara tamamen tabi olması demektir; yani, içselleştirilen ve yalnızca coğrafi değil, öznel bir karakter de kazanan gerçek bir cemaatin insancıl uzamı. Böylece, Zimmern'in işaret ettiği gibi, eski Yunanlılar nerede bir araya gelmişlerse orası *polis*'tir, yani, özgür bir cemaat ve nerede kurulduğunun pek önemi yoktur. *Polis* nihayet tarihin karanlıklarına gömüldüğünde, nerede toplanacakları ya da toplanıp toplanmayacakları önemli değildir: *Polis* ilelebet tarihe karışmıştır. Cemaat yerine tasarıma verdiği öncelik gibi, modern kenti niteleyen soyut ve dışsal topraksallık anlayışı her anlamda

geçmişten kalmış bir özelliktir. Helenik çağ öncesi kentlerinin din adamları kente kozmolojik bir düzen getiren mimarlarsa, modern kentçiliğin mimarları da tasarımları kaba bir faydacılığa dayanan rahiplerdir. İkisi de, kentlin insani özünü, cemaatçi boyutunu insanüstü ya da insan dışı amaçların hizmetine koştukları oranda, mitin mimarlarıdır.

Yurttaşın havsalasına sığmayacak ölçüde geniş bir polis yalnızca topraksal hale gelmiştir ve bir cemaat olarak amacına zarar vermiştir. Buna göre, Aristo, polis'in "yaşam amaçlarına uygun sayıda insana mekân olabileceği ve bir bakışta tamamının görüleceği" kuralını getirmiştir. Hegel'in "kötü bitimsizlik" dediği, sınırsız büyüme yönündeki modern metropoliten dürtünün tamamen aksine, Helenik dürtü daima sınırlıdır ve polis her zaman Yunanlının "bir bakışta görebileceği" büyüklükte olmuştur. E.A. Gutkind'in işaret ettiği gibi, sınırlılığa gösterilen bu büyük saygı "Yunan kent planlamasını öylesine etkisi altına almıştır ki, örnekse, Sirakuza en geniş zamanında, her biri duvarlarla çevrili, Strabo'nun Pentapolis dediği, beş farklı kentten oluşmuştur."

Sonuç olarak diyebileceğimiz, polis, bir yandan onun özgün bir burjuva çizgide gelişmesini engellerken, bir yandan da en değerli yurttaşlık değerlerini zayıflatan, büyümekte olan bir Akdeniz ticaretinin kurbanı oldu. Polisin kentsel değerleri, bin yıldan sonra, Ortaçağ kentlerinde yeniden boy verdi; ancak Yunanlıların toplumsal yaşamlarına getirdikleri açık rasyonellikten yoksun, yalnızca sezgisel olarak. Polis gibi, Ortaçağ kenti ve çevresi de coğrafyanın ve iç çatışmaların âdemi merkezileştirdiği zayıf bir tarım toplumunun kentsel gelişme için bıraktığı boşlukta ortaya çıktı. Yine polis gibi, Ortaçağ kenti ve onu kuşatan bölge, kentlin mütevazı boyutlarına ve erken dönemdeki demokratik yapısına yansıyan belli bir denge yarattı. İkisi de insan boyutlu ve "tek bir bakışta" görülebilirdi. Ancak polisle Ortaçağ kenti arasında, kısmen izledikleri tarihsel gelişim çizgilerinin ayrıldığı anlatan önemli farklılıklar vardır. Polis sivil olarak aile etrafında yapılanmak yerine, pazaryeri değil kamu alanı olan agora etrafında yapılmıştır. Ortaçağ kenti aile ve işi, kamu alanını toplumsal ilişkilerin bir arenası kadar bir pazaryerine dönüştüren ülke içi bir ekonominin potasında eritmiştir. Yunanlıların yoğun politik ilgileri, bir de, kent sakinleri kadar çiftçi de olmaları yaşamlarında ticari etkinliklere tali bir yer vermelerini beraberinde getirir; Yunanlılar, fiilen, ticarettten uzak durma ve ticareti yurttaş olmayan kentlilerin ellerine terk etme eğilimindeydi. Ortaçağın kentsoylusu ise aksine, asıl olarak zanaatkar ya da tüccardı ve ancak tesadüfen arka bahçesinde sebze yetiştiriyordu. Asıl ilgisi ticarete yoğunlaşmıştı, dolayısıyla kapitalizme ve burjuva kente giden yolu açması da sürpriz sayılmazdı.

Ticaret, dünyanın eşdeğer metalara indirgenmesi ve nicelik ölçülerine vurulması, nitelik, beceri ve somut emeğin zaman ve parayla, saat ve altınla ölçülebilen sayısal birimlere çevrilmesidir. Bu soyut nicelik dünyasını harekete geçiren şey rekabettir; yani, piyasadaki özkorunma mücadelesidir. Mükemmel rekabet alanı olan kapitalizmin şiddet, yağma, talan ve köleleştirmede makul bir payı vardır; ancak normal koşullarda kapitalizmin özkorunma tarzı tam bir ekonomik yamyamlık sürecidir; bir kapitalistin diğerini yutması ve sermayenin giderek daha az sayıda kişinin elinde merkezileşmesidir. ... Yunanlılar pazaryerini kente tabi kılmışlarsa, boy veren burjuvazi de kenti piyasaya tabi kılmıştır; aslında giderek bizzat kenti bir pazaryerine dönüştürmüştür. Bu gelişme yalnızca keskin çizgileri olan küçük Ortaçağ kentinin sonunu değil, aynı zamanda kentlin her canlı unsurunu yutan bir işkembe olarak kapitalist megalopolisin sere serpe yayılmasını da gösterir. Kapitalizm öncesi kentler kırsal çevresinin sınırlamalara tabidir; bu, özgür kentlerin büyümesinin yerleşik tarımsal çıkarları arkasına alan toplumsal, kültürel ve maddi engellere çarpacağı anlamında yalnızca dışsal bir sınırlama değil, aynı zamanda kentlin toprakla olan toplumsal ilişkilerini yansıttığı oranda içsel bir sınırlamadır. Son dönem Ortaçağ kentleri dışında, değişim ilişkileri hiçbir zaman tam olarak özerk değildir; şu ya da bu oranda, toprağın hizmetindedirler. Ancak değişim ilişkileri bir kere toprağa hâkim olmaya başladığında ve nihayet tarım toplumunu dönüştürdüğünde, kent artık üst toplumsal bir yasanın işleyişine göre gelişir. Üretim adına üretim, kentsel terimlerle ifade edildiğinde, özel herhangi bir kentsel ölçüt ya da bu büyümeyi kontrol altına alacak insani bir ölçüt olmaksızın, kentlin kendi adına büyümesi anlamına gelir. Sınır büyümenin düşmanı haline gelir; insani ölçüt, ticari ölçütün düşmanı; nitelik, niceliğin düşmanı; ikiliğin sentezlenmesi ise alıcı-satıcı ikiliğinin düşmanı haline gelir. Paradoksal olarak, kapitalizm kentleri olmayan kentleşmiş bir dünyayı, içyapısı, belirlenimi ve olağanüstü bir sivilliği olmayan kent kuşaklarından oluşmuş bir dünyayı doğurur.

Rekabet, endüstriyel çağın başlangıcına işaret eden sayısız küçük girişimleri çok daha az sayıda son derece merkezi dev şirketlere dönüştürme eğilimi taşır. Toplumun tüm unsurları boyutlarını değiştirmeye başlar. Sivil ve politik devleşme beraberinde endüstriyel ve ticari devleşmeyi getirir. Kent şimdiye kadar insani ölçüden ve insan kontrolünden kaçan bir boyut kazanır ki, artık bireyin barınabileceği bir yer olmaktan çıkar. Kent uzamı, yalnızca topraklar üzerinde yatay değil, aynı zamanda kırsal çevreyi olduğu kadar ufkumuzu da karartacak biçimde gökyüzüne doğru dikey olarak da yayılır. Gökyüzünü yırtan gökdelenlerin ve devasa büyüklükte konutların biçimsiz geometrik mimarisi insanüstü kişilerin değil, insanüstü bürokratik kurumların otoritelerini yansıtan bir anıtsallık sergiler.

Kent sakinini saran kitlesel, isimsiz ve kişiliksiz yığınların azdırdığı bir tecrit edilmişlik duygusuyla köşeye sıkışan birey, artık neşeli ya da vurdumduymaz olamaz, korku doludur. Burjuva piyasanın tecrit edilmiş monadlarda normalde ürettiği ve böylelikle kapitalizm öncesi kentliliğin göstergesi olan cemaat duygusunu aşındıran egoist ve hesapçı zihniyet megalopolis tarafından karşılıklı teröre yakın bir düşmanlığa vardırılır.

Megalopolis, aslında, geçmişe ulaşmaya çalışırcasına kent tarihini tümüyle kat ederek ilkel topluluğun yabancından duyduğu korkuya ulaşır; ancak günümüzde bu ilkel topluluğun kendi kanından olanlarla yaşadığı dayanışmadan yoksun bir korkudur. Kentsel toprak esasının zamanla yabancıya sağladığı özgürlük, kentin sonuçta çevresinde yaşayan herkeste yarattığı bireysellik, kan bağları ve akrabalık dışında kişinin kendi meziyetlerinden gelen kent sakini olma hakkı, kentin bireyler olarak yurttaşları arasında yakınlık ve kentli bir rasyonel mirasın birleştirip arı bir toplumsal cemaate dönüştürdüğü dayanışma; tüm bunlar megalopolis tarafından yabancılaştırıcı, kaba çıkara dayalı, dışsallaşmış bir toplumsallık tarzına indirgenir. Burada artık herkes yabancı statüsüne, gerçek ya da potansiyel düşman olarak ilksel yabancıya geri döner. Geçmişin barbarlığı felaket bulutu gibi gökdelenler ormanı ve kocaman konutlar üzerine çökmek üzere geri döner.

Geçmişin kabile ruhu megalopoliste alaycı bir karikatür, her şeye musallat olan bir gettolaşma süreci olarak yeniden ortaya çıkar. Korku, teklifsiz ilişkinin yerini alıp onları nezaket kertesine alçalttığı oranda, panik, giderek normalde yabancılaşmış insanları aynı alan ve statüde birleştirir ve bunu farklılaşan ve bildik yaşam koşullarından daha fazla kopanlar karşısında duyulan bir korkular hiyerarşisi içinde yapar. Kabile ruhu kentsel kuşatmanın bozulmuş bir biçimi olarak ortaya çıkar. Getto yalnızca megalopolislerin merkez bölgelerini işgal eden siyahların ya da yoksulların yaşamlarının bir koşulu değildir; banliyölerin, sayfiyelerin ve kent içi zengin sitelerinin aman vermez kuşatması altında, getto megalopoliten ağa takılmış herkesin koşulu haline gelir. ... Tıpkı burjuva piyasasının herkesi birbirine yabancılaştırması gibi, burjuva kent de bu merkez ve çevre kuşaklarını birbirlerine yabancılaştırır. Megalopolisin paradoksu, bu alanları içsel olarak Ortaçağ komününe özgü çeşitlilikteki birliğin isabetli heterojenliği içinde -karşılıklı yardım ve ortak bir kent yönetimi geleneği tarafından birleştirilen bir heterojenlik içinde- değil, "öteki" gettodan yabancılara duyulan kuşku, kaygı ve nefretle birleştirmesidir. Bir zamanlar, arkaik dar kafalılıktan kaçan yabancıların sığınağı olan kent şimdi yabancılaşmanın başlıca kaynağıdır. Bir zamanlar, gerçek duvarlar nasıl kenti güven altına alıp kırsal çevresinden ayırıyorsa, şimdi de getto sınırları kentin içindeki görünmez iç duvarları oluşturuyor.

Kent sosyolojisi, kentin toplumsal bir tecrit edilmişlik içinde -genelde, onu tanımlayan diğer toplumsal unsurlardan tamamen ayrı- ele alınabileceğini ve kendi başına incelenebileceğini öngörsayar. Ekonomi" kent ekonomisi", toplumsal ilişkiler "kent ilişkileri", politika "kent politikası" ve kent sakini "kentleşmiş bir dünyadaki bir kent insanı" olur. "Kentçilik" aslında, toplumsal araştırmanın meşru bir nesnesi olarak kapitalizmi yerinden eder.

Bizim tartışmamız açısından en önemlisi rasyonel bir kentin her şeyden önce iyi bir tasarımın ürünü olacağı varsayımdır; bu varsayım göre, "dikkatle yerleştirilmiş gökdelenler", "yeşil alanlar", "hoş yerleşim alanları", "aynı oranda hoş çalışma ve fabrika sahaları" kendi başlarına insani, rasyonel, hatta uygulanabilir kentler yaratırlar.

Platon'un *Devlet*'i yalnızca polis'in nasıl olması gerektiğinin dair bir fikir değil; aynı zamanda sınıf ilişkilerinin, eğitimin, toplumsal tavırların, yönetim tarzının ve mülk sahipliğinin nasıl polis'in özünü oluşturduğunu ve büyüklüğüyle şekillenmesini belirlediğini de ele alan bir polis nosyonu da ileri sürer.

Modern kent planlaması hareketinin ortaya çıkışının başlangıcı olarak genelde, Ebenezer Howard'ın 1898'de basılan *Yarın: Gerçek Reforma Barışçı Bir Yol* (daha sonra *Yarının Bahçe Kentleri* adıyla basıldı) adlı kitabı alınsa da, bundan önce L'Enfant'ın Washington kent planı ve çok daha uğursuz bir girişim diyebileceğimiz, Fransız hâkim sınıflarını kırıp geçiren başkaldırılarıyla etkin mücadele yürütmek için açıkça harcanan muazzam çabaların bir parçası olan Haussman'ın Paris'i yeniden düzenlemesi gelir. On dokuzuncu yüzyıl ortalarında, daha az önemli olmak üzere, zamanın feci sağlık koşullarıyla başa çıkmak üzere yasalar çıkarıldı, düzenlemeler yapıldı. Büyük bir kolera salgını Avrupa ve Amerika kentlerinin yalnızca yoksul semtlerini değil, zengin bölgelerini de tehdit ediyordu ve bu ancak kentin temizliği ve yaşam koşullarını iyileştirmek üzere girişilecek ciddi çabalarla kontrol altına alınabilirdi.

Kaba Bacon'cu zihniyet modern kent planlamasına egemendir. Aristo'ya göre, kent bir yaşam tarzıydı: Başarısı büyüklüğü, nüfusu ya da lojistik etkinliğiyle değil, yurttaşlarını "faydalandıkları boş zamanlarında dengeli ve özgürce" yaşatabilmesiyle ölçülürdü. ... Spekülatif düşüncenin yerini pragmatik realizm, insani değerlerin yerini iş bitiricilik, amaçların yerini araçlar alır.

Modern kent planlaması bu değersizleştirilmiş rasyonalizm ve işlevselciliğin üvey çocuğudur.

Howard'ın bahçe kentinin, hatta İngiltere'de kurulan otuz küsur "yeni kasaba" ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yeni doğmakta olan kasabaların içsel sınırlılıkları, bu cemaatlerin hiçbir yerde insan deneyiminin ufkuna ve imkânlarına erişememesinden kaynaklanır. Yöre sınırları organik toplumsal ilişki ve karşılıklı yardım olarak, cicili bicili parklar insanlığın doğa ile bir ahenk tutturması olarak, işyerlerinin yakınlığı, yeni bir çalışma tarzının geliştirilmesi ve bunun oyunla bütünleştirilmesi olarak, banliyö evlerinin eklektik bir karışımı, mezar gibi blok apartmanlar ve bekâr işi daireler kendiliğinden mimari çeşitlenme olarak, büyük alışveriş merkezleri ve göz alabildiğine uzanan çimenlikler agora olarak, konferans salonları kültür merkezleri, hobi sınıfları meslek çeşitliliği olarak, yardım kuruluşları ya da belediye meclisleri özyönetim olarak alınmış ve dolayısıyla büyük bir hata yapılmıştır. Kentsel geleneğin ulaştığı

yüksek düzeyleri açığa çıkarmaktan çok kafa karıştırma hizmeti gören bu çarpık ölçütler listesini istediğiniz kadar uzatabilirsiniz. İnsanlar bu cemaatleri terk etmeden hayatlarını kazanabilir durumda olsalar da -ki nüfusun önemli kesimi bunu yapmak için kent merkezine kadar büyük bir mesafeyi kat etmek zorundadır- yaptıkları işin doğası ve onları yabancı toplumsal sınıflarda kümelenen gelir farkları cemaatin ilgi alanına girmez. Böylelikle ciddi bir yaşam alanı cemaatten koparılmakta ve cemaatten ayrı var olan, hatta cemaati içine alan bir sosyo-ekonomik sistemin ellerine verilmektedir. Gerçekten de, cemaatin ortaya çıkışı mahrem ve ortak bir toplumsal yaşamın eksikliğini gizleyen bir ideolojik işlev hizmeti görür. ... İnsanlar belli hoşlukları ve kolaylıkları paylaşmak üzere bir araya gelseler de tıpkı megalopolis'te olduğu gibi, bahçe kent ve yeni kasabalarda da kolu kanadı kırılmış ve kültürel bakımdan yoksullaştırılmış olarak kalırlar; bir farkla ki, büyük kentlerde çöküşün çıplak gerçekleri toplumsal yaşamın çelişkileri ve eksiklikleri üzerinden tüm örtüleri kaldırır.

Ağırlıkla Marx'ın sınıf teorisinin verdiği itkiyle, kent ciddi bir ilgi konusu olmaktan ve cemaat *nosyonu* da toplumsal yeniden yapılanmada bir amaç olmaktan çıkmıştır. Radikalizm, fabrikada ve proletaryada neredeyse bambaşka bir alan bulmuştur. Tıpkı burjuva kent sosyolojisinin kent adına işyerini ihmal etmiş olması gibi, radikal toplumsal teori de işyeri adına kenti ihmal etmiştir. İki alanın eleştiri ve yeniden kuruluşun birleşik alanı olarak bütünleşebilmesi, özellikle Kropotkin ve William Morris gibi, ancak geçen yüzyılın az sayıda radikal teorisyenine kalmıştır.

İşçi bile sadece bir fabrika ortamında varolamaz ve toplumsal deneyimleri üretim noktasında tüketilemez, Proletarya yalnızca sınıfsal bir varlık değil, aynı zamanda kentsel varlıktır da. Kapitalizm, genelde işçileri sömürülen bir artı-değer üreticisinden çok kent sakini olarak -kirlenmenin, kalabalığın, tecrit edilmişliğin, mülk yoksunluğunun, yöresel çöküşün, kötü ulaşımın, yönetsel manipülasyonun ve megalopoliten yaşamın duyusal olarak insanlıktan çıkancı etkilerinin kurbanı olarak- devrimci görüşlere daha açık kılan geniş bir toplumsal bunalım yaratır. Marx ve Engels bu olguya onlar adına konuşan çömezlerinden çok daha az ilgisiz kalmıştır. Engels, 1872'de kaleme aldığı *Konut Sorunu*'nda, görüşlerini hiç çekinmeden Owen ve Fourier'nin en yaşamsal kavramlarıyla güvenle bağlantılandırmıştır. Konut sorununu -ya da bir bütün olarak kent sorunu da diyebilirsiniz- çözmek için Engels büyük kentlerin âdemi merkezleştirilmesi ve kent-kır ikileminin aşılması gerektiğini öne sürer. ... Yüzyıl bitimiyle, kent sorunları Marksist teoride önemli bir konu olmaktan tamamen çıkmıştır. Hatta âdemi merkezlik *nosyonu* "Ütopik" bir saçmalık olarak sorumsuzca gözden çıkarılmıştır.

Altmışlarla birlikte, "Birinci Dünya" tarihte eşi görülmedik teknolojik değişimlere sahne oldu. Teknoloji, maddi yokluğun doğurduğu, özellikle burjuva çağın öne çıkardığı değerlerin artık ahlaki ya da kültürel olarak önemini yitirdikleri bir noktaya dayandı. Çalışma etiği, maddi feragate verilen ahlaki otorite, tamahkârlık ve vurdumduymazlık, rekabet ve "serbest girişim"e verilen yüksek toplumsal değer, egoizme dayalı özelleştirme ve özelleştirme vurgusu, tamamen zıt -ömür boyu ağır koşullarda çalışma ve cemaat ile bireysel insan güçlerinin eksiksiz ifadesine yönelik maddi güven arayışından kurtulma- alternatifler üreten teknolojik başarılar ışığında miadını doldurmuş görünüyor. Teknolojik gelişmenin önünü açtığı yeni alternatifler, görüldüğü kadarıyla, geçmişin gözde değerlerinin miadını doldurmakla kalmayıp saçma olduklarını da gösteriyorlar.

Yeni hareketin yanlıları, ateşliliği ve kişotvari eğilimleri, kısmen yeterli bilincin yokluğuyla açıklanabilir. Genelde, genç insanlar, yeni kültürün yüzeysel özelliklerini kendi çıkarları için ustaca kullanan ticari çıkarlar tarafından kolaylıkla tuzağa düşürülüp, acımasızca sömürülüyordu. Daha yeni keşfettikleri özgürlük duygusunun sarhoşluğu içindeki bu kuşaktan çok sayıda genç, tam özgürlüğün egemen bir özgürlük karşıtı sistemde imkânsız olduğu acı gerçeğinin ayırında varmamıştı. Yalnızca örnek olma gücüne ve ahlaki iknaya dayanarak egemen kültürün yerine kendi kültürlerini hızla geçirebilecekleri umuduna kapıldıkları oranda, başarısızlığa uğradılar. Ancak kendilerini tüm toplumu devrimcileştirecek geniş bir hareketin en gelişmiş kesimi olarak görmeye başladıkları oranda, kültürleri sonuçta toplumsal yaşamın her yönünü değiştirebilecek olan tarihsel bir aydınlanmanın parçası olarak ağırlık kazandı.

Bu kültürün en çarpıcı özelliği soyut toplumsal ideallerin alanı olarak toplumsal ilişkilere verdiği ağırlık, özgürlük ve aşkı günlük yaşamın varoluşsal gerçekliklerine çevirme çabalarıdır.

Altmışların sonlarında ve yetmişlerin başlarında geliştirilecek olan çok sayıda planlar arasında belki de en etkileyici olanı, Berkeley de, Halkın Mimarı, yerel Kiracılar Sendikası ve yine yerel bir gıda kooperatifinin üyeleri tarafından kaleme alınmıştır. Plan, dikkate değer ölçüde yüksek bir radikal toplumsal bilinç sergiliyordu. Planın esin kaynağı, Mayıs 1969'daki "Halk Parkı" olayıydı.

Berkeley planlamacılarının bu belgesi mevcut bir cemaati yapısal olarak yeniden tasarlamaktan daha fazlasını hedefler; belge en temel insani ilişkiler düzeyinde yeni bir yaşam tarzını açıkça dile getirir ve bunun keşfine girişir. Yeni yaşam tarzı komünaldır ve kendini olabildiğince meta ilişkileri dışında tutmaya çalışır. Tasarımın hedefi, "tüketimi azaltmak, temel insani ihtiyaçları daha etkin olarak sağlamak, sisteme direnmek, kendimizi desteklemek ve atomize yaşamının sıkıntılarını alt etmek için yaşamlarımızı örgütlemenin komünal yollarını" bulmaktır. Toplumsal ve özel, tek bir ifadede tamamen iç içe geçmiştir. Tasarım baskıcı toplum örgütlenmesine karşı duran yeni bir yaşam tarzını dile getirir.

Barınma, "iletişimi yüreklendirmek ve özelleşmeyi kırmak üzere... yaşamlarımızdaki parçalanmışlığın üstesinden gelmek için" yeniden tasarlanmıştır. Planı kaleme alanlar, "*kadınların özgürleşmesi ve yeni bir komünal ahlak ile birlikte, çekirdek aile miadını doldurmaya başlıyor*" saptamasını yapmıştır. Aynı şekilde, "komünal yemek odaları, toplantı salonları ve çalışma alanları" gibi daha çok etkileşim sağlayan geniş, çok amaçlı odaları olan yerleşim planları önerilmiştir. Teraslar arası geçişler oluşturmak ve yüksek dış duvarları üst katlarla ve odalarla olduğu kadar komşu evlerle de iletişim noktalarına dönüştürmek üzere yöntemler düşünülmüştür.

Proje toprakları parklara ve bahçelere açmak için çitlerin sökülmesini öneriyor. Evler arasındaki "ara yollar" iç ve dış uzam arasındaki katı bölünmüşlüğü kırmak için öneriliyor. Bu önerilerin amacı yalnızca kent sakinlerinin dünyasına doğayı getirmek değil, aynı zamanda yakın iletişim bulvarları da açmaktır. Plan, yalnızca kamu alanları ve parklarına değil, aynı zamanda insanların gündelik yaşamlarını sürdürdüğü doğrudan komşuluğa da ağırlık veriyor. Aslında, plan, şahane bir umursamazlıkla, boş toprakların yöre insanlarına geçmesini ve komünal alanlara çevrilmesini önererek, tüm özel mülkiyet kaygılarını rüzgâra savuruyor.

Plan, Berkeley sokaklarının yarısının toplu ulaşımı canlandırmak ve meskûn alanlardaki trafik sıkışıklığını önlemek için kolaylıkla trafiğe kapatılabileceğini saptamıştır. Bu, "şimdi sahip olduğumuz park alanlarının *on katı* fazla alanı halkın kullanımına açacaktır. Ara bölgeler, yeniden değerlendirilen ve yapay tepeler oluşturmakta kullanılan örtü malzemeleri ile parklar, bahçeler, meydanlar haline gelebilir." Plan, Berkeley sakinlerine bir yerden bir yere mümkün olduğunca yürüyerek ya da bisikletle gidilmesini salık vermektedir. Eğer motorlu araçların kullanılması gerekiyorsa, bunlar bir araya getirilmeli ve kullanıcıları komünal bir temelde düzenlenmelidir. İnsanlar, trafikteki araç sayısını indirmek ve beraber yolculuğun insani deneyimini paylaşmak için, ortak güzergâhlarda birlikte yolculuk etmelidir. Yine planlamacıların tespitine göre, "küçük yöre grupları, parçalanmış ilişkileri yeniden kurmak ve yerel düzeyde (çocuk bakımından eğitime) işleri bütünlük içinde ele almak için kaynakları ve enerjileri seferber ettiğinde", cemaat hizmetleri, bir "kuantum sıçraması" gerçekleştirecektir. Bu bağlamda, *Proje* insanlara çocuk bakım merkezleri oluşturmak amacıyla evlerini dönüşümlü kullanmalarını önermektedir. İlk yardım becerileri ve daha ileri tıp teknikleri bilgisi komşuluk temelinde seferber edilebilir. Nihayet, kirlenmeyi ve yeniden çevrime sokulabilir kaynakların yok olmasını önlemek için atıklar kolektif olarak yeniden çevrime sokulmalıdır.

Proje, kenti kırsallaştırmak ve sakinlerinin maddi bağımsızlığını güçlendirmek için yenilikçi ve yaratıcı bir program ileri sürer. Bitki artıklarından gübre yapmak ve fideler yetiştirmek gibi özel alanlara bile girerek, organik gıda üretimi için evlerin arka bahçelerinde ortaklaşa çalışmayı önerir. "Kırsal komünlerin ve küçük çiftçilerin organik yiyecek maddelerini kabul edecek ve onları yöredeki yiyecek birimlerine dağıtacak Halk Pazarları"nın kurulmasını savunur. "Böyle bir pazarın başka yararları da olacaktır; zanaatkârlar burada kendi el ürünlerini satabilirler," "Halk Pazarı, uzamın komünal kullanımı hakkında yaratıcı bir düşüncenin somut bir örneği olarak görülür, Bu pazar yerleşik değildir ve yörenin çocuklarına kurulmadığı günlerde oyun alanı olarak hizmet edecek şekilde oluşturulmuştur."

Proje, bu yeniden kurucu fikirler toplamının Berkeley'i ya da diğer cemaatleri "özgürleştireceği" yanlısına kapılmaz. Bu kavramların hayata geçirilmesi, bireysel ben'in tecrit edilmişliğe pasif bir biçimde boyun eğmekten ve bürokratik kurumlara bağımlılıktan kurtularak komünal bağlantılar ve karşılıklı yardımlaşmanın yüz yüze ağlarını yaratacak popüler inisiyatiflere geçişinin ilk adımları olarak görülür. Son aşamada, toplum tümüyle şu anda bir azınlığa hiyerarşik bağımlılığa zorlanan büyük çoğunluk tarafından yeniden örgütlenmek zorunda kalacaktır. Gel gelelim, bu devrimci değişimler gerçekleştirilene kadar, işlek cemaat bağlarından beslenen yeni bir zihniyet örülmelidir; öyle ki, insanlar kendi en temel kişisel ihtiyaçlarını geniş toplumsal ideallerle birleştirebilsinler. Gerçekten de, bu birleşme yaratılmadan, bu idealler soyutlamalar olarak kalacak ve hiçbir zaman gerçekleştirilemeyecektir.

Projenin yapısal önerilerinden birçoğu yeni değildir. Evler arası bağlantı için teraslardan yararlanma fikri tartışmasız Pueblo Yerlileri'nin köylerinden, kentsel bahçeler Ortaçağ komünlerinden ve genel olarak kapitalizm öncesi kasabalardan, yayalara ayrılmış yollar ve meydanlar Rönesans kentleri ve erken dönem kent biçimlerinden alınmıştır. Ancak, planı biricik kılan şey, tasarım kavramlarını giderek bürokratikleşen bir toplumun karşı tezi olan köktenci *yeni* yaşam tarzlarından hareket ederek oluşturmasıdır. ... Herhangi bir tasarım ortaya koyarken bunun daha baştan çoğunluk kültürüne karşı bir kültür olduğu kabul edilir; o, tecrit edilmişlikten çok cemaati, kaynakların ve becerilerin özel sahipliğinden çok paylaşılmasını, burjuva piyasa ilişkilerine bağımlılıktan çok ondan bağımsızlaşmayı, egoizm ve rekabetten çok sevgi ilişkilerini ve karşılıklı yardımı savunan bir kültürdür. *Proje*, görünüşte radikal diğer planların irdelemediği özgür bir cemaat için toplumsal önkoşulları açıkça dile getirir. "Putkırıcı" değil, insancıldır; "orijinal" değil, radikaldir. Ve planlamacılar tarihsel öncülerinin tam olarak bilincinde olsunlar ya da olmasınlar, Helenik bir kent yaşamı vizyonu ortaya koyuyorlardı. Onları göre, gerçekten insani kent, her birinin kendi içinde bütünlüğünü inkâr etmeden, bireyin toplumla, kentin kırla, toplumsal ihtiyaçların kişisel ihtiyaçlarla bütünleşmesini destekleyen bir yaşam tarzıdır; yalnızca bir "tasarım" değil.

Altmışlarda böyle naif bir coşkuyla patlayan ve on yılın sonundaki sözde radikalizm içinde uyumsuz, dik kafalı ve insanlıktan çıkmış bir hale gelen ağırlıkla sezgisel itkiler, toplumsal değişim için gerekli geniş bir kamusal bilinçlilik geliştirmeyi gözetken uzun erimli bir tarihsel proje için asla yeterli değildi. Altmışların sonunda, karşı-kültür artık anlamlı

ve anlaşılır bir dille Amerika'ya seslenmeyi kesmişti. Politikleşmesi, mümkün olanın en kötüsü olmuştu: Öfke dolu ve amaçsız bir biçimde şiddete dayalı retorik. Altmışların ortalarındaki çiçeklerinden çok uzaklaşan, altmış sonlarının öfkeyle sıklıkla yumrukları alarm işaretleriydi ve kamuoyunda hızlı bir kopuşa hizmet etmişti.

Kent tarihsel evrimini tamamlamıştır. Her biri tarımsal çıkarlara bağlı olarak gelişen köy, tapınak arazisi, kale ya da yönetim merkezinden kent dışına tamamen hâkim olan megalopolise uzanan kent diyalektiği tarihte bilinen şekliyle kentin mutlak inkârının göstergesidir. ... Devletin oluşumundaki politik ilke, cemaat bağları yerine bürokratik bağları koyarak, toplumsal ilkenin tüm unsurlarını dağıtıyor. Kişileşmiş uzam kurumsal uzama ve modern kentin hızla gettolaşmasıyla, Oscar Newman'ın kabaca "korunabilir uzam" dediği şeye çözümlüyor. İnsani ölçek dev kentlere kurban edildi. Ne kırsal ne de kentsel olan bu "anti- kent"te cemaat gelişimi ya da insani toplumsallık için yer yoktur. Çoğu durumda, megalopolis, her biri çevresindeki yabancılara duydukları düşmanlıkla içsel olarak "birleşmiş", karşılıklı düşman bölgelere parçalanmıştır. En kötüsü, bu kentsel ur, fiziksel, ahlaki ve lojistik çürüme içindedir. Artık, metaların üretimi ve pazarlanması için verimli bir alan olarak kendi koşullarında bile işlevsiz kalmıştır.

Geleneksel kent insan toplumsallığını nasıl kan bağlarından kurtarıyorsa, megalopolis de genelde toplumsallığı çözer ve onu sayısal birçokluğa indirger. Kent planlaması bu çözmeye eylemini ideoloji olarak temsil eder. Dinamik tasarımda, insanlar "nüfus" olarak nitelenir ve insan ilişkileri de ihtiyaçlar ve mevcut sistemin kısıtlamaları tarafından yönlendirilen salt hareketler halini alır.

Burada, genç Berkeley planlamacıları ile onların bildik karşıtları arasındaki derin farklılığa tanık oluyoruz. Berkeley planlamacıları kentleşmenin bireyi burjuva piyasanın yabancılaşmış ve özelleşmiş dünyasına sokarak insan toplumsallığını kan bağlarından kurtaramayacağı öncülüğünden yola çıkar. *Projede*, toplumsallık komün içinde soy kütüğünden çok insani yakınlık tarafından özgürce kurulan bağlarla yeniden oluşturulur.

Kentselliği toplumsallığın insani bir alanı olarak yeniden oluşturmak için, megalopolis acımasızca parçalanmalı ve yerini, her biri içine yerleştiği doğal eko-sistemin kapasitesine göre dikkatle düzenlenmiş, âdemi merkezi yeni eko-cemaatler almalıdır. Bu eko-cemaatlerin, modern teknolojinin en ileri öğelerini yerel boyutlarda uyarlayan sağlıklı eko-teknolojiler tarafından desteklenen Ortaçağ komününün ve polis'in en iyi yönlerini alacağını söylemek aşırıya kaçmak olmaz. Kentle kır arasındaki denge, çimenlikleri ve birkaç ağacı "doğa" diye satan yayılmış bir banliyö olarak değil; endüstriyle tarımı, kafa emeğiyle kol emeğini birleştiren karşılıklı etkin işlevsel eko-cemaatler olarak yeniden oluşturulacaktır. Bir pencereden ya da yürüyüş esnasında seyredilecek bir gösteri nesnesi olmayan doğa, çalışmadan oyuna, insan deneyiminin tüm özelliklerinin bütünleyici bir parçası olacaktır. Doğal dünyanın ihtiyaçları, ancak bu yolla, sağlıklı yaşam mühendisinin araçsalıcı "çevreci" zihniyetini aşan sahici bir ekolojik bilinç doğuracak biçimde, toplumsal dünyanın ihtiyaçlarıyla bütünleşecektir.

Kent tarihindeki yerimiz çok özeldir. Maddi kıtlığı kalıcı kılan yetersiz bir teknolojik gelişme yüzünden kapitalizm öncesi kentler ya sınırlılıkları içinde tıkanmış ya da yalnızca orijinal boyutlarına tekrar geri dönmek ya da tümüyle yok olmak üzere, yıkıcı bir biçimde sınırlarını aşmıştır. Asya ve Yakındoğu'da olduğu gibi, kentin babadan oğula geçen kastlar ve tarımsal hiyerarşiler tarafından kemikleştirilmediği yerlerde, kentsel birlik meta sistemi ve piyasa tarafından parçalanmıştır. Bu, polis'in kaderiydi. Modern teknolojinin gelişmesi bugün öyle boyutlara erişmiştir ki, insanlığın, kent yaşamını insanlar ve insanlarla doğa arasındaki çıkarları dengeli, sağlıklı ve uyumlu hale getiren cemaatlere destek olabilen çizgiler paralelinde yeniden oluşturmasına imkân sağlamaktadır. Bu eko-cemaat bizim kent diye geldiğimizden daha fazla bir şey anlatacaktır; bir toplumsal sanat eseri, insan yaratıcılığı, akıl ve ekolojik içgörü tarafından biçimlendirilen bir cemaat olacaktır.

Kendi haline bırakıldığında, megalopolis sadece olduğu haliyle kentin değil, insan toplumsallığının da ölüm fermanını imzalar. Çünkü böyle bir kent dünyasında, irrasyonel ve şeytani güçlerin hizmetinde olan teknoloji uyum ve güvenliğinin aracı değil, insan ruhunun ve doğal dünyanın sistematik olarak talan edilmesinin aracı haline gelir. Mayıs 1973

BİR KENTSEL GELECEK VİZYONUNA DOĞRU

Gerçekten de, tüm değersiz ahlaki kişiler bir yana, kenti yalnızca bir iş alanı olarak görürüz. Temeldeki kent sorunlarımız genelde parasal açıdan ele alınır ve sıklıkla "kötü yönetim", "finansal sorumsuzluk" ve "dengesiz bütçe" neden gösterilir. Bu terminolojiden çıkan şey, görüldüğü kadarıyla, bir "iyi kent" in parasal sorunu olmayan kent olduğu ve sivil kurumların işinin kenti "sağlam bir iş" olarak yönetmek olduğudur. Anlaşılan, "en iyi kent" yalnızca bütçesini dengeleyen ve kendi finans kaynaklarını bulan kent değil, aynı zamanda belli bir kar da eden bir kenttir.

Hem geçmiş hem de gelecek duygusundan yoksun olsak bile, kentin çeşitli biçimlerde bir ayın merkezi (tapınak kent), bir yönetim merkezi (saray kent), bir yurttaş kardeşliği (polis) ve bir lonca kenti (ortaçağ komünü) olarak görülmekte olduğunu hatırlasak iyi olur. Kent, ister ilahi ister dünyevi olsun, eşsiz bir toplumsal uzam, şüpheli "yabancı"nın yurttaşına dönüştürüldüğü bir alan olmuştur; bu, köklerini kan bağından, cinsel işbölümünden ve yaş

gruplarından alan klan ve kabilelerin biyolojik darlığından kopmak anlamına gelir. Yunanlıların çok iyi bildikleri gibi, iyi kent" toplumun biyoloji, aklın dürtü ve insanlığın halk üzerinde kazandığı zaferi temsil ediyordu.

Mimari, sosyoloji, antropoloji, planlama ve kültür tarihi bize bugünkü haliyle kent hakkında hiçbir şey anlatmaz. Kent ideolojisi iş ideolojisidir. Araçları da Doxiades'in yerleşim bilimi (ekistics) değil, iki girişli muhasebedir.

Yunan toplumsal düşüncesi kenti, kamuoyunu, kamu kurumlarını ve kamusal insanı önvarsayan bir kamusal arena, bir söylem alanı ve rasyonel yönetim olarak görüyordu. Böyle bir kamunun yokluğunda, ne polis ne yurttaşlar ne de cemaat vardır. Güneş kuşağı kentleri kamusalın yerine magazini, politik ve ekonomik varlıkları öne çıkaran Amerikan tarzı gösterişli bir "diyalog" biçimini koydular. Magazinin gösterişli değer dünyasında, özgür girişimcilerin klasik piyasası bile oligopollerce yönetilen alışveriş merkezlerine, politik kurumlar atanmış bürokrasilere ve yurttaşlar vergi mükelleflerine dönüştürülmüştür. Kentten geriye kalan sadece yüksek nüfus yoğunluğudur, kentli halk değil.

Güneş kuşağı kentlerinin yerel yönetsel başarısı sivil başarısızlık anlamına geliyorsa, daha eski kentlerin yerel yönetsel başarısızlıkları belli bir dereceye kadar sivil başarı getirmiştir.

Gelecek, her şeyden önce, Batı uygarlığının tarihsel mesajını oluşturan iki terim, özgürlük ve özbilinç olarak insanlığın potansiyelleriyle ilgili en ileri kavramlarımızı hayata geçiren yeni bir "insan kent" kavrayışı olmalıdır.

Özbilinç, en azından yeni bir öz demektir: Bilinçli olabilecek bir öz. Bilinç, kuşkusuz tüm gerçekliği içinde, bireyin yaşamını etkileyen ve üzerinde kontrol sağlayacağı koşulları kavramsal olarak kucaklayabileceği bir çevreyi önvarsayar. Aslında, bir birey bilincin bu ikili unsurlarından yoksun oldukça, terimin kendini gerçekleştirme anlamında ne özgür ne de tam olarak insan olabilir. Entelektüel ve kurumsal olarak bizi ayakta tutan ekonomik kaynaklardan, zihinsel ve ruhsal gelişmemizi besleyen kültürden ve uygar varlıklar olarak davranışlarımızın çerçevesini çizen toplumsal biçimlerden dışlandığımızda, yalnızca özgürlüğümüzden ve rasyonel olarak eylemde bulunma yetimizden değil, bizzat benliğimizden dışlanırsınız. Toplumun eleştiren büyük kültürel eleştirmenler bu sonucu yüzyıllar boyu dile getirmişlerdir.

Kent koşullarında, böyle bir sonuç, bir kentsel gelecek vizyonunun kentin ancak bireysel kavrayışa yatkın, özellikle, birey tarafından anlaşılabilir ve bireysel eylemle değiştirilebilecek bir birim olduğu oranda rasyonel ve insanca uygulanabilir görülebileceği anlamına gelir. Helenik polis idealinin, insanların "tek bir bakışta görebileceği" (Aristo), yani, ölçüsü fiziksel ve sayısal olarak insani boyutlara göre belirlenen kent olması, bir yurttaş cemaati, aktif bir politik organ olmaksızın bir kentin kent değil, ancak barbarlara yaraşır bir şey olduğunu söylemenin başka bir yoludur sadece. İnsan ölçeği insanın kendini gerçekleştirme ve toplumsal gerçekleşme için zorunlu bir koşuldur. Geleceğin kentine ilişkin insancıl bir vizyon, sahibi "insanların kenti"nin yurttaşlar tarafından kavranabilir olması, bu olmadığı takdirde insanların yurttaş olamayacakları ve kamusal yaşamın ortadan kaybolacağı öncülüne dayanmalıdır. Bir kentsel gelecek vizyonu, sonuç olarak, ta başından, büyük SMSA'ların âdemi merkezleştirilmesini, kent yaşamının kamusal yaşamın kavranabilir bir biçimi olarak yeniden kurulmasını içermiyorsa, anlamsızdır.

Sahici bir kamunun varoluşu, becerebileceğimiz en doğrudan iletişim sistemini, özellikle, yüz yüze iletişimi öngerektirir. Yine, burada Aristo'nun başka bir uyarısı uygun düşer: "... Adalet sorunlarını karara bağlamak için ve görevleri meziyetlere göre dağıtmak için, yurttaşların birbirlerinin kişisel karakterini bilmesi zorunludur; çünkü nerede bunun aksi olmuştusa, orada görevli seçme işi ve davalanın görülmesi kötü gitmiştir; iki konuda da üstünkörü karar adil değildir ve bu aşırı kalabalık bir cemaatte elbette mümkün değildir." ... Aristo'nun bir "küresel köy"ün telekomünikasyonundan olduğu kadar devasa bir kent ya da köy olarak dünya kavrayışından da ürkeceğini özellikle belirtmeye gerek yok. İnsan ölçeği, bu anlamda, tek başına ekonomik, kültürel ve kurumsal kavranabilirlik değil, insan ilişkisi demektir. Yalnızca bir cemaati oluşturan şeyler, biçimler ve örgütler değil, yurttaşlardan oluşan bünyeyi biçimlendiren bireyler ve onların "kişisel karakterleri" de yurttaşlar açısından kavranabilir olmalıdır.

âdemi merkezleşme ve insan ölçeği yeni bir sivil arenanın temelleri olarak vurgulanmaktadır.

Üretim araçlarının artık bir tahakküm aracı olarak kullanılmayacak kadar güçlü olduğu bir teknolojik dünyada, bırakın kenti, toplumun öz çıkar ve doymak bilmez büyüme ihtiyacı tarafından kalbura çevrilen özel mülkiyete dayalı bir ekonomiyle ayakta kalıp kalamayacağı belli değildir. Maddi olarak söylersek, "iyi yaşamdan önce, cemaat temelli bir üretim ve dağıtım sistemi gereklidir; burada artık konu bağıdaşık bir cemaat çıkarının varlığıdır. Helenik kültürün, burada bile, bize gelecekle ilgili öğretecek çok şeyi vardır. Özel çıkar toplumsal ilişkilerde kamusal çıkarı zedeleyecek kadar egemen bir motif olamaz. ... Eğer kent aktif yurttaşların kamusal bir organı haline gelecekse, kamusal çıkarları maddi unsurlar kadar sivil yaşamın kurumsal ve kültürel unsurlarına da yaymalıdır.

Aralık 1978

BURJUVA SOSYOLOJİSİ OLARAK MARKSİZM

Ciddi bir Marksizm eleştirisi, burjuva Aydınlanma'sının en gelişkin ürünü, hatta doruğu olarak onun derin doğasından başlamalıdır.

Devrimci projenin asli bir unsuru olarak bir "proleter devlet", ekonomik rasyonelleşme ve planlı üretimi arkasına almış bir sosyalizm olarak Marx'ın "bilimsel sosyalizm"inin, kapitalizmin tekel, politik kontrol ve görünürdeki bir "refah devleti"ne doğru doğal gelişmesi ile şartıcı benzerliği, artık Sosyal Demokrasi ve Avrupa Komünizmi gibi kurumsallaşmış Marksist yönelimleri yüksek oranda rasyonelleşmiş bir kapitalizm çağıyla açık bir uyum sağlama noktasına getirmiştir. Gerçekten de, bakış açımızdaki küçük bir kaymayla, Marksist ideolojiyi kolaylıkla bu devlet kapitalizmini "sosyalist" olarak betimlemek için kullanabiliriz.

Lenin, sosyalizmi "tüm halkın hizmetine koşulan kapitalist devlet tekeli" olarak betimlerken... Neredeyse tüm yandaşları tarafından bu kadar kolay "bayağılaştırılan", "ihane edilen" ya da daha uğursuz bir biçimde, bürokratik güç biçimleri olarak kurumsallaştırılan bir teori, pekâlâ bu tür "bayağılaştırma", "ihane" ve bürokratik biçimlere varoluşunun normal bir koşulu olarak yatkın olabilir. Doktriner tartışmaların ateşi içinde "bayağılaştırma", "ihane" ve ilkelerinin bürokratik tezahürü gibi görünebilen şeylerin, tarihsel gelişmenin donuk ışığında bu ilkelerin hayata geçmesi olduğu ortaya çıkabilir.

A. MARKSİZM VE TAHAKKÜM

Marksizm burjuva Aydınlanma ideolojisiyle, ikisinin de bilimsel bir gerçeklik kavrayışını paylaştıkları bir noktada birleşir.

Gelgelelim, fizikçinin bilimciliği ile Marksçı diyalektiği tartışmasız bir biçimde birleştiren şey, "yasallık" kavrayışının kendisidir; yani, toplumsal gerçekliğin ve onun izleyeceği yolun, insani vizyonları, kültürel etkileri ve en önemlisi, etik amaçları toplumsal süreçten ayıran terimlerle açıklanabilmesi. ... Bu yasalar, eşsiz bir biçimde, Aydınlanma'nın gerçeklik yaklaşımının özelliği olan toplumsal gelişme için tutarlı bir nesnel temel oluşturur.

Marx'ın sosyalizmi bilime dayandırdığına inanmasından çok daha önemlisi, toplumun "yazgısını" bilime dayandırmasıdır.

Yasanın etik içeriğinin -yani aslında diyalektiğin- bu şekilde tahrip edilmesinde önemli olan, tahakkümün doğal bir olgu statüsüne yükseltileme biçimidir. Tahakküm, toplumsal kurtuluşun bir önkoşulu olarak özgürleşmeye eklenmiştir. Marx, bilinç ve özgürlüğe insanlığın potansiyellerinin gerçekleşmesi olarak değer vermede Hegel'le hemfikir olsa bile, bu yazgıyı olumlayacak hiçbir içsel ahlaki ya da tinsel kriteri yoktur. Bütün teori etiğin yasaya, özneliğin nesnelliğe, özgürlüğün zorunluluğa teslimiyetidir. Artık tahakküm özgürlüğün bir "önkoşulu" olarak, kapitalizm sosyalizmin bir "önkoşulu" olarak, merkezleşme âdemi merkezleşmenin bir "önkoşulu" olarak, devlet komünizmin bir "önkoşulu" olarak kabul edilebilir bir hale gelir. ... Marx totaliter toplumu kendi görüşüne alçakça bir saldırı olarak da görebilir, ama teorik aygıtında tahakkümü toplumsal çözümlemesinden dışlamak için gereken herhangi bir içsel etik değerlendirme yoktur. Marx'çı bir çerçevede, böylesi bir dışlama nesnel toplumsal yasanın -"doğal tarih" süreci- sonucu olmak durumundadır ve o yasa ahlaki bakımdan yansızdır. Dolayısıyla, tahakküme içsel adalet ve özgürlük iddiası olan bir etikten hareketle kafa tutulamaz; ona ancak kendi başına geçerliliği olan, "insanların gerisinde ve "ideoloji"nin menzili dışında var olan nesnel yasalarla kafa tutulabilir; ya da tahakküm böylece onaylanır. Marx'ın "bilimciliği" sorununu aşan bu hata ölümcül bir hatadır, çünkü o bütün biçimleri ve sonraki gelişmeleri içinde Marksist projenin karabasanı olarak tahakküme kapıları açar.

B. DOĞANIN FETHİ

Marx'a göre, insanlık ancak insanların doğanın "fethi"ni gerçekleştirmek için teknik araçları ve kurumsal yapıları ele geçirdikleri oranda toplumsallaşabilir; bu, ilkel kabilenin yerine "evrensel" insan türünü, kan bağı ilişkilerinin yerine ekonomik ilişkileri, somut emeğin yerine soyut emeği, doğal tarihin yerine toplumsal tarihi geçirmeyi gerektiren bir "fethi"tir. Toplumsal bir çağ olarak "devrimci" kapitalizmin rolü işte burada başlar.

Marksçı teori "insan"ı maddi gerçekliğin iki özelliğinin somutlanması olarak görür: Birincisi, kendini emekle tanımlayan bir üretici olarak; ikincisi, işlevleri öncelikle ekonomik olan toplumsal bir varlık olarak. Marx, "İnsanlar hayvanlardan bilinç, din ya da herhangi başka bir şeyle farklılaştırılabilirler, ancak onlar kendilerini hayvanlardan kendi yaşam araçlarını üretmeye başladıklarında ayırmışlardır" diye yazdığına (*Alman İdeolojisi*), "insan"ın, hayvanların içgüdüsel bir biçimde yürüttüğü üretici faaliyetleri kavramsallaştırdığı oranda öteki maddi "güçler"den farklılaşan üretim sürecindeki bir "güç" olduğu görüşüyle sınırlı bir insanlık portresi çizmektedir. Bu insanlık nosyonunun klasik kavrayıştan nasıl kesin olarak koptuğunu fark etmek güçtür. Aristo'ya göre, "insanlar" bir polis'te yaşadıkları ve "iyi yaşamı" yarattıkları oranda insanlıklarını gerçekleştirirlerdi. Bir bütün olarak Helenik düşünce "insanları hayvanlardan rasyonel kapasitelerine göre farklılaştırıyordu. Eğer bir "üretim tarzı" yalnızca hayatı sürdürebilme aracı olarak değil; aynı zamanda insanların "neyi ürettikleri ve nasıl ürettikleri"ne (*Alman İdeolojisi*) göre tanımlandığı "belli bir yaşam tarzı" olarak görülecekse, insanlık, o zaman, bir üretim aygıtı olarak da görülebilir. "İnsanın insan üzerindeki tahakkümü" etik değil, öncelikle teknik bir olgudur.

Uygar insanın da, tıpkı bir vahşi gibi, gereksinimlerini karşılamak, yaşamını sürdürmek ve yeniden üretmek için doğayla boğuşması gerekir ve o bunu her toplum biçiminde ve olası her üretim tarzında yapar. İnsanın gelişmesiyle doğal zorunluluk alanı genişler, çünkü gereksinimleri artar; ancak aynı zamanda bu gereksinimlerin karşılanmasına yarayan üretici güçler de gelişir. Bu alanda özgürlük, toplumsallaşmış insanın, örgütlenmiş üreticilerin doğayla ilişkilerini, tıpkı amaçsız güçlerde olduğu gibi, onun tarafından yönetilmek yerine, onu ortak kontrollerine ararak, rasyonel bir biçimde düzenlemelerinden ve işlerini en az enerji harcayarak ve insan doğasına en çok değer veren ve en uygun koşullarda yürütmelerinden başka bir şey değildir. Ama her zaman bir zorunluluk alanı kalır. Bu alanın ötesinde, kendi başına bir amaç olan insan gücünün gelişmesi; yani ancak zorunluluk alanı temelinde yükselebilecek gerçek özgürlük alanı başlar. Çalışma gününün kısaltılması bunun temel ilkesidir." (*Kapital*, Cilt III) Bunda burjuva kavramsal çerçeve doruğa ulaşıyor: İşte "doğayla boğuşması gereken vahşi", ihtiyacın "ideolojik" sınırları (yani, Helenik ölçü, denge ve kendine yeterli kavramları) karşısında ihtiyacın sınırsız genişlemesi, tam anlamıyla teknik bir doğaya sahip üretim ve emeğin kendi içinde arzulan şeyler olarak rasyonelleştirilmesi, özgürlük ve zorunluluk arasındaki keskin ikilem ve sınıflı ya da sınıfsız, mülkiyetçi ya da komünist, tüm biçimleriyle toplumsal yaşamın bir koşulu olarak doğayla mücadele imgeleri.

Buna uygun olarak, sosyalizm artık, Max Horkheimer'in formülasyonunu kullanırsak, "doğaya hâkim olmanın", yalnızca "insani ya da insani olmayan, dışsal doğaya" değil; insan doğasına boyunduruk vurma anlamında, "insana hâkim olmayı gerektirdiği" bir yörüngeye oturur (*Aklın Tutulması*).

Doğanın büyüünün bozulması insanlığın büyüünün bozulmasına yol açar. "İnsan", çıkarlarının bir toplumu, sınıf bilinci de bu çıkarların bilinç düzeyinde genelleştirilmesi olarak ortaya çıkar. ... Tahakküm kâbusu artık otoriter mantığını tüm çıplaklığıyla ortaya serer. Nasıl zorunluluk özgürlüğün temeli haline gelmişse, otorite de rasyonel işbirliğinin temeli haline gelir. Marx'ın özgürlük alanı ile zorunluluk alanı arasında çizdiği keskin ayırmada - Fourier'nin şiddetle karşı çıktığı bir ayırım- zaten örtük olarak varolan bu nosyon Engels'in "Otorite Üzerine" makalesinde açığa çıkar. Engels'e göre, fabrika emeğin rasyonelleştirilmesinin özgün bir burjuva biçimi değil, tekniğin doğal bir gerçeğidir; dolayısıyla kapitalizmde olduğu gibi komünizmde de var olacaktır. "Tüm toplumsal örgütlenmelerden bağımsız olarak" varlığını sürdürecektir. Bir fabrikanın işlemlerini düzenlemek, fabrika kollarının tüm "özerklik"lerini yitirdiği, "zorlama bir itaati" gerektirir. Sınıflı ya da sınıfsız bir toplumda, zorunluluk alanı aynı zamanda kumanda ve itaatin, yöneten ve yönetilenin de bir alanıdır. Engels, sınıflı toplumun başlangıcından beri tüm sınıf ideologlarıyla tam bir uyum içinde, Sosyalizm ile kumanda ve yönetmeyi doğal bir olay olarak evlendirir. Tahakküm, toplumsal bir vasıf olmaktan çıkarak, teknik bakımdan ileri bir toplumda kendini korumanın bir önkoşulu haline getirilir.

C. HİYERARŞİ VE TAHAKKÜM

Devrimci bir projeyi etik içerikten yoksun "toplumsal yasa", anlamdan yoksun düzen, "insanla doğa arasında katı bir zıtlık, bilinç yerine mecburiyet etrafında oluşturmak; bütünü bunlar, özgürlüğün bir önkoşulu olarak tahakkümle birlikte ele alındığında, özgürlük kavramını alçaltır ve karşıtı, yani baskı içinde eritir. Özgürlüğün tıpkı zorunluluğun tanınması haline gelmesi gibi, bilinç de özerkliğin yokluğunun tanınması haline gelir. ... Sosyalist hedefler düşünümün değil, tarihin ürünüdür ve bizler amaç ve araç sorunlarını akıl ve müzakereyle değil, tarih tarafından yönlendirilen kriterlere göre belirleriz.

"İnsan" "insan"ı sömürmeye başlamadan önce, kadına hâkim olmaya başladı; hatta eğer Paul Radin'in görüşünü benimseyecek olursak, yaşlılar, yaş grupları arasında bir hiyerarşi kurma, yaşlılar yönetimi ya atalara tapınma yoluyla, gençlere hâkim olmaya başlamıştı. İnsanın insan üzerindeki iktidarı *sınıfların oluşumu ve ekonomik toplumsal baskı tarzının* çok öncesine uzanır.

Şu çok açıktır: Artık maddi sömürden kurtulmuş, sınıfsız bir toplumun zorunlu olarak özgürleşmiş bir toplum olacağına ısrar edilemez. Toplumsal gelecekte, bürokrasinin, kadınlar, gençler, etnik gruplar ya da profesyonel kesim üzerinde tahakkümün sınıfsız bir toplumla bağdaşmayacağını ileri sürmek için hiçbir neden yoktur.

Marx otorite karşısında o kadar kördür ki, otorite sadece üretimin teknik bir özelliği, "insanın" doğayı sindirmesi esnasında "doğal olay" bir haline gelmiştir. Kadın da, erkek tarafından uysallaştırıldığı (ya da Marx'ın kadınlardaki en değerli nitelik olarak gördüğü şeyi anlatan terimlerle, 'zayıf' kılındıkları) için değil, emeğinin erkek tarafından köleleştirilmesi yüzünden sömürülen bir varlık haline gelir. Çocuklar sadece "çocukça" kalırlar; yani "insan doğası"nın ehilleştirilmemiş ve disipline sokulmamış ifadesi olarak. Doğa, söylemeye bile gerek yok, sadece bir yarar nesnesidir, bir fetih hareketinde doğanın yasaları denetim altına alınmalı ve yönlendirilmelidir. Marksçı bir aile, feminizm ya da ekoloji teorisi olamaz, çünkü Marx bu konuların ortaya attığı sorunları yok sayar ya da daha kötüsü, onları ekonomik sorunlara indirger.

Marx'ın eserleri devlet kapitalizminin en incelikli ideolojisi olmakla kalmaz, aynı zamanda gerçek anlamda bir devrimci özgürlük kavrayışının önünü tıkar. Toplumsal konulara ilişkin algımızı öyle bir değiştirir ki, toplumsal ilişkilerde, ailede, cemaatte, eğitimde ve gerçekten devrimci bir duyarlık ve etiğe destek olmada devrimci projeyi anlamlı bir biçimde saptayamaz hale geliriz. ... Devrimci bir projenin geliştirilmesine, ta başından Marksçı kategorileri bir

yana bırakarak, ilk gününden itibaren hiyerarşik toplumun yarattığı daha temel kategoriler üzerine eğilmekle, özellikle de ekonomik kategorileri uygun bir bağlama yerleştirmekle *başlanmalıdır*. Artık ortadan kaldırmak istediğimiz yalnızca kapitalizm değildir; bugünün dünyasında hayat bulan daha eski ve daha arkaik bir dünyadır, yani insanın insana tahakkümü ve genelde hiyerarşinin gerekçeleri.
Şubat, 1979

NEO-MARKSİZM, BÜROKRASI VE POLİTİK TOPLULUK ÜZERİNE

"Bilgi"yi toplumun teknik bir gücü gören bir noktadan haklı gösterilemeyecek şaşırtıcı bir olgu olarak sosyalizmin fabrikadan akademiye çekilmesi, sosyalizmi profesyonelleşmiş bir ideoloji haline sokarak, haklı bir içselleşme hakkını onun elinden almaktadır. Uzun zamandır geniş özgürlükçü iddialarını yitirmiş, güçten düşmüş bir teori olan sosyalizm, toplumsal bir olgu olmaktan çıkıp akademik bir disipline dönüşmüş ve tarihsel bir gerçeklik olmaktan çıkıp entelektüel tarihin, özellikle de tümünden yeni bir teori ve pratik ihtiyacını gölgelemek üzere egzotik olarak yetiştirilmiş bir türü haline gelmeye başlamıştır.

Aslında akademi, kendisi toplumdaki giderek koptuğu oranda, en berbat alışkanlıklarının keyfini çıkarmak için sosyalist teoriden yararlanmaktadır. Bir zamanlar başkaldıran hareketten geriye kalanlar, ona tamamen yabancı akademik kavramsal çerçevelerin - bir söylem düzeyi, bir kavrayış utku, bir terminoloji ve karşılıklı olarak akademik ideolojinin sosyalizme, sosyalizmin de ideolojiye indirgenmesine destek olan bir entelektüel iddialar kümesi- entelektüel gıdasını sağlamaktadır.

Genelde "neo-Marksçı" olarak adlandırabileceğimiz, bu kadar çok sayıda teorik ve ampirik eğilimin özümsemesinin en rahatsız edici yanı kimin elinin kimin cebinde olduğunun belli olmamasıdır; bu anlayışla birbirine tamamen zıt radikal hedefler ve gelenekler aynı potada eritilmektedir. Özgürlükçü kavramlar ve otoriter kavramlar, bireycilik ve kolektivizm, ekonomik ve kültürel, bilimsel ve etik; hepsi birlikte ciddi bir devrimci pratik için gereken tutarlılıktan yoksun tüm-birlikçi (ecumenical) bir "radikalizm"e kaynak oluşturmaktadır. Örgütlü politik hareketlerin buyrukları altında iş gören klasik Marksçı eğilimler öncülerinin mantığını burjuva gerçekliğiyle kavgacı bir toplumsal yüzleşme noktasına kadar dayamaya mecburdular. Neo-Marksizm ise, temelde bağdaşmaz özgürlük vizyonlarının harmanlanıp dağınık ve bulanık bir hale getirildiği teorik düşler lüksü içinde yaşıyor.

Merkezleşme ve âdemi merkezleşmeyi yalnızca bir oran farklılığı olarak gören bazı neo Marksistlere göre, "merkezleşme" sözcüğü âdemi merkezi organların aldıkları kararları *koordine etme* aracını anlatmanın başka bir yolu olabilir.

Benzer bir biçimde, "temsil" kavramının "doğrudan demokrasi" ile karıştırılması, politik uygulamalara karar verecek popüler kurumlara sadece bu kararları uygulayacak "temsili" kurumlar arasındaki ayrımın bulanmasına hizmet eder. Rousseau'nun bir "halkın kurucu doğası üzerine *Toplum Sözleşmesi*"ndeki meşhur pasajı zamanın kurumsal bakımdan eklemli toplumundan çok günümüzün "kitle toplumu"na uyar. Rousseau şöyle yazar: "*Egemenlik, onu yabancılaştırılmaz kılan aynı nedenden dolayı, temsil edilemez; o öz olarak genel iradede yatar ve irade temsil kabul etmez; ya ayındır ya da başka; ara bir olasılık yoktur. Halkın vekilleri, bundan dolayı halkın temsilcileri değildirler ve olamazlar; onlar yalnızca halkın memurlarıdır ve değiştirilemez hiçbir kural koyamazlar- İnsanların tek tek onaylamadığı hiçbir yasanın hükmü yoktur; aslında bunlar yasa bile değildirler. İngiltere halkı özgür olduğunu düşünür; ancak bu bariz bir hatadır; o yalnızca parlamento üyelerinin seçimi esnasında özgürdür. Bu üyeler seçilir seçilmez, kölelik başlar, halk artık bir hiçtir.*" Rousseau'nun "genel irade" kavramı sorunlu olsa bile, arkaik "yasa" kavramı da bir yana, dayandığı ilkeler görmezden gelinemez. "... Halk temsiline izin verdiği anda, artık özgür değildir, artık halk değildir."

Genç Marx'ın vurguladığı gibi, eğer emek proletaryanın "çelikleşme okulu" ise, bunun yeri olan fabrika, Engels'in sonraki yıllarda ekleyeceği gibi, "zoraki itaate" dayalı bir "okul"dur; aslında, hiçbir "özerkliğe" meydan vermeyen bir "okul"dur.

Marcuse üzerine saptamalarını *bireysel* bir düşünür olarak Marcuse'ün eleştirisi gibi görmek ciddi bir hata olur. Teorisi toplumsal sorunları başka herhangi bir neo-Marksist teoriden daha dolaysız ele aldıkça, neo-Marksist projenin sınırlarını daha açık ortaya seriyor. Habermas öylesine soyut bir biçimcilik ve öylesine anlaşılmasız ve yoğun bir jargonun arkasına gizleniyor ki, neredeyse keskin bir eleştirinin menzili dışında kalıyor. Castoriadis Marksizmi tümüyle terk etti. Daha önemlisi, Marcuse'ün teorisinde görülen şizofreni kişisel bir özellik olmaktan çok, *türe özgü* bir şizofrenidir. Doğrudan demokrasi, âdemi merkezleşme, temsil, kendiliğindenlik ve özgürlükçü toplumsal yapılar gibi, neo-Marksizm'in genelde kaçındığı toplumsal konulara girmekte Marcuse'ün gösterdiği kişisel cesaret sayesinde, bu konuların genelde Marksizm'e, gerçekte sosyalizme ne kadar uzak olduğunu görüyoruz. Bu konular listesine, haklı olarak ekoloji, kentleşme ve daha önemlisi, hiyerarşi, tahakküm ve özgürlükçü rasyonaliteyi de ekleyebilirsiniz.

Neo-Marksistlerin açık yüreklilikle yüzleşmekten kaçındıkları şey, *tüm* biçimleriyle Marksizm'in yapısının organik olarak, sınıf ilişkileri, ekonomik sömürü, endüstriyel rasyonalleşme, politik kurumlar ve kitlesel oluşumların

çözümlemesine önyak olabilecek toplumsal değişimleri kucaklamaya ne derece yatkın olduğudur. Toplumsal değişimler hiyerarşi, tahakküm, ekolojik karmaşa, özgürlükçü teknolojiler, yüz yüze ilişkilere dayalı toplumsal biçimler ve bireysel egemenlik gibi geniş konuları gündeme getirdiği oranda, bu konular, Marksist kategorilerin, aslında Marksçı bir bakış açısının müdahalesine uygun hale getirilmek üzere (biyolojiden bir benzetme yapmama izin verilirse), daha basit, daha kolay "çözülür" yapı taşlarına "ayrıştırılmalıdır". Böylesi devasa toplumsal konuların Marksizm tarafından massedilebilsinler diye basite indirgenmeleri temel bir sorunu gündeme getirir: Teori bütünlüğü içinde korunabilir mi ya da teorinin parçalanması mı gerekir ya da acaba teorinin daha uygulanabilir unsurlarının "Marksizm" ve "sosyalizm" gibi terimlerin kullanımından uzak duracak çok daha geniş teori ve pratikler içinde massedilmesi mi gerekir?"

Sonuç olarak, tanım gereği, öyle bir çizgi çekmeliyiz ki, bu çizgi âdemi merkezileşmeyi merkezileşmeden yana, doğrudan demokrasiyi gücün devredilmesinden yana, özgürlükçü kurumları bürokrasiden yana ve kendiliğindenliği otoriteden yana eğen tüm projeleri dışarıda bıraksın. Böyle bir çizgi, tıpkı fiziksel bir engel gibi, özgürlükçü bir teori ve pratik sahasını bu sahayı yaşanmaz kılacak melez sosyalizmlerden kesin olarak temizlemelidir. Bu saha anti-otoriter, ütopyacı ve devrimci taahhütlerini bizzat kendini nasıl tanıyor olduğunun, kısaca, kendi tanımlama biçiminin üzerine oturtmalıdır. Çağımıza özelliğini veren entelektüel oportünizm koşullarında, özgürlükçü bir sahanın, ideallerine ihanet edebilecek her biçimi açığa vuracak parametrelerini saptamadan ve olduğunu iddia ettiği şeyi hangi noktada *olmay* bırakacağını saptamadan, bütünlüğünü ve *şeffaflığını* koruyabilmesi mümkün değildir. Ben böyle bir sahanın ancak, tüm tahakküm iddialarının geçerliliğini tanım gereği reddeden bir terim olan "anarko komünizm" ile anlatılabileceğini savunuyorum. Aynı şekilde, tahakkümü kabul etmek özgürlükçü sahayı sosyalist sahadan ayıran çizgiye karşı çıkmaktır. Her kim ki, teorik olarak daha cazip ve toplumsal bakımdan daha popüler olan devrimci bir proje adına bu terimden uzak durur, o genelde özgürlükçü amaçlarına olan bağlılığını yitirmiştir bu amaçlar tutarlı olarak anti-otoriter ilkelerin sabitliğinde temellenmediği sürece belirsiz kalmaya mahkûmdur.

Geleneklerin ve kişiliklerin bizi ilgilendiren konuları kendi başımıza kavramamızın önünde dikilmelerine izin verilmemelidir. Proudhon'a bayağılığı, Bakunin'e naifliği, Kropotkin'e didaktizmi, Durruti'ye terörizmi ve genel olarak anarşist teorilere basitlikleri nedeniyle kuşkuyla bakabilirsiniz. Her bir örnek için duyduğunuz bu kuşkular haklı da olsa ki ben katılmıyorum, en dayatmacı ahlaki kurallar olmaksızın hiçbir devrimci projeyi savunamayacağımız boyutta derin bir toplumsal bunalım ve fırsatçı bir toplumsal tepki ortamında olduğumuzu düşünürsek, bu yalnızca gelip geçici bir kuşku olacaktır. Varoluşsal olarak çağımız, insanlığın özgürlük potansiyellerine ihanete sürüklenmeden, anarko-komünist özgürlük projesi için yetersiz kalan hiçbir taahhüde rıza gösteremez.

Her halükarda, neo-Marksizm ve "özgürlükçü sosyalizm" özgürlükçü bir topluma verdikleri anlamla bizi hayal kırıklığına uğratırlar. Doğrudan demokrasiyle gücün devredilmesini karıştırmak, bir "kitle toplumu" kavramı üzerinde özgür bir toplum kurmak, hiyerarşiyi sınıf ilişkilerine, tahakkümü de ekonomik sömürüye indirgemek, bir özgürlük alanı olarak *toplumun* -insan toplumsallığının- anlamını kavramadaki bariz başarısızlığı ortaya serer. Devlet kurumlarıyla toplumun politize edilmesi, insan ilişkileri yerine bürokratik bağların geçirilmesi, toplumsal biçimlerin ve kişisel ilişkilerin homojenleştirilmesi gibi özellikleriyle sosyalist teori de toplumu, "insancıl" olsa da rasyonel, denetime tabi müphem bir "kamusal alan" olmanın ötesinde algılamaktan uzaktır. Bu toplumsal biçimler çöplüğünde, önceki dönemlerde çatışmasız kabul edilmiş konular hakkında sorular sormakla yükümlüyüz. Bir insan cemaatini ve özyönetime dayalı bir toplumu oluşturan nedir? "Yurttaş" terimiyle anlattığımız klasik özeylemli faili oluşturan nedir? Bu sorulara doyurucu yanıtlar verilmediği sürece, doğrudan demokrasi ve özyönetim gibi kavramlar toplumsal özgürlüğün herhangi bir kalıcı kriterine bakmaksızın melezlenebilen ve çarpıtılabilen biçimsel soyutlamalar olmanın ötesine geçemezler. Son tahlilde, bu sorulara verdiğimiz yanıtlar özgür bir toplum idealimizin sahiciliğini belirler.

Kapitalizm ile kapitalizm öncesi toplumlar arasında, yukarıda ifade ettiğim sorularla bir hayli ilgili olan, temel bir farklılığı gizlemek için "modernlik" ve "endüstriyel" toplum gibi sözcükleri kullanmaktayız. Kapitalizm öncesi toplumlar birbirlerinden hangi biçimlerde ayrılmış olurlarsa olsunlar, kapitalizmden, asıl olarak organik ve son tahlilde burjuva piyasa ilişkileri tarafından meydan okunacak ve tahrip edilecek olan yapılar ve biçimler açısından son derece eklemli oluşlarıyla ayrılırlar. Erken dönem boyların ve kabilelerin eşitlikçi dünyalarının ötesine baktığımızda bile, kabile, köy ve lonca türü toplumların yüzeyini örtecek olan tüm bürokratik ve politik oluşumların temelinde geniş aileler, kabile ilişkileri, köy yapıları, loncalar ve kendilerine has alt düzey bir özerk yapıyı koruyan yöresel birlikler vardı.

"Kendilerini durmaksızın aynı biçimde yeniden üreten ve kaza eseri tahrip olduğunda, aynı noktada ve aynı isimle yeniden boy veren bu kendine yeterli cemaatlerdeki üretken organizmanın basitliği, Asyatik devletlerin durmaksızın dağılıp yeniden kurulması ve ardı arkası kesilmeyen hanedan değişiklikleri ile çok çarpıcı bir zıtlık içinde olan Asyatik toplumların değiştirilemezliği bilmecesinin anahtarını verir. Toplumun temel ekonomik öğelerinin yapısı politikanın bulutlarla kaplı bölgelerinde patlayan fırtınalardan etkilenmez." (Karl Marx, *Kapital*, Cilt I)

Birlikçi duyarlılığı Marx'inkinden çok daha güçlü olan Kropotkin şunları yazar: "Erken Ortaçağ kenti iç örgütlenmesi dikkate alındığında bir devlet olarak pek adlandırılmaz, çünkü orta çağlar şimdiki toprak esasına dayanan

merkezleşmeyi bilmedikleri gibi şimdiki işlevlerin merkezleşmesini de bilmiyorlardı. Her grubun kendi egemenlik payı vardı. Kent genellikle dört parçaya ya da bir merkezden çevreye dağılan beşle yedi arası sekiyona bölünür, her parça ya da sekiyon kabaca orada yaygın belli bir iş ya da mesleğe denk düşerdi; ancak hiçbir zaman, nüfus içinde soylular, tüccarlar, zanaatkârlar ya da yarı serfler gibi farklı toplumsal konumlar ya da uğraş alanlarına rastlanmazdı ve her sekiyon ya da parça tamamen bağımsız bir karışım gösterirdi. Venedik'te, her ada kendi örgütlü iş sahaları, alınıp satılacak malları, bağımsız yasama ve yürütmesi ve forumu olan bağımsız bir politik topluluktu; kent in atadığı düka, birimlerin iç bağımsızlığında hiçbir değişiklik yaratmazdı. Köln'de, nüfusun... geçmiş Franconyanlara dayanan, yöre loncalarına bölündüğünü görüyoruz, her loncanın yargıcı, jürisi ve yerel milis kumandanı vardı. Kropotkin, J.R. Green'den bir alıntı yaparak iddiasını güçlendirir. Buna göre, Londra'da, Fetih'ten önce; toplumsal yaşam "duvarlarla çevrili arazide, oraya buraya saçılmış çok sayıda küçük gruba dayanıyordu; her grup kendi yaşam tarzını ve kurumlarını, loncalarını, yasalarını, ibadet evlerini ve benzerlerini geliştiriyordu ve hep birlikte yerel bir birlik oluşturuyorlardı." Kropotkin buradan şu sonuca varır: "Böylelikle, Ortaçağ kenti küçük bölgesel birliklerde -mahalle, kilise bölgesi ve sekiyon- toplanmış tüm hane sahipleri ile mesleklerine göre loncalara yeminleriyle bağlı bireylerden oluşan ikili bir federasyon ortaya çıkarıyor; birincisi kentin köy-cemaati kökeninin bir ürünüken, ikincisi yeni koşulların hayat verdiği sonraki bir gelişmedir."

Kapitalist piyasanın en çarpıcı özelliği bu son derece sıkı dokunmuş toplumsal yapıyı çözme, istila etme ve erken dönem toplumsal biçimlerin insan ilişkilerine dayalı bütünlüğünü dağıtma yetisidir. Kapitalizm, özerkliği ve bireyin haklarını fazlalaştırıyor gibi görünse de, bunu içeriği ve toplum yapısını zayıflatarak yapar.

Kapitalist ekonomi ve "ona özgü" merkezi devlet, modern "bireyleştirme süreci", bireyden bireysellik için vazgeçilmez olan toplumsal özü koparan bir süreç olan bir atomlaşma aşamasında noktalanana kadar bu son derece eklemli toplumsal yapının içeriğini boşaltmaya başlar. Eski organik biçimler "çoğu zaman, dış istikrarlarını" korumakla birlikte, "anlam ve öz olarak -çürüyen bir doku gibi- içeri boş hale gelmeye başlarlar. Yalnızca 'kitleler' dediğimiz şey değil, toplumun tamamı da özünde şekilsiz, eklemsiz ve zayıf bir biçimde yapılanmıştır. Ekonomik ya da finsel çıkarların buluşmasından doğan birlikler de işe yaramaz. Bunların en güçlüsü partidir. Bu birliklerde insan ilişkisi adına ne varsa ölmüştür ve kayıp topluluk biçimlerinin yerini tutacak telafiler boşuna aranır. 'Toplum'u terim olarak çelişkili kılan tüm bu gelişmeler karşısında, 'ütopyacı' sosyalistler giderek daha fazla toplumun yeniden yapılanmasını arzu ediyorlar. Marksist eleştirmenlerin düşündüğü gibi, zamanını doldurmuş ve eskimiş gelişme aşamalarının canlandırılması yönünde romantik bir girişim değil, tüm ekonomik ve toplumsal evrimin derinlerinde duyulabilecek âdemi merkezi karşı eğilimlerle, insan ruhunda yavaşça evrilen tüm direnişlerin en içten olanı, yani kitlesel ya da kolektif yalnızlığa karşı direnen bir ittifak." (Martin Buber, *Paths in Utopia*)

Buber genelde devlet oluşumlarına değil, ancak kapitalizme "özgü" devlet oluşumlarına karşı çıkar; bu da Kropotkin'e duyduğu hayranlığa gölge düşürür. Aynı şekilde, genelde piyasa ekonomisine değil, ancak burjuva piyasa ekonomisine karşıdır. "Ütopyacı" sosyalizm değerlendirmesi son derece seçmecedir; ondan bir adım geride duran Saint-Simon ve onu çok aşan Fourier gibi başka "ütopyacı" sosyalistleri göz ardı eder. İyi bir Proudhoncu gibi, "tek tek konfederasyonların üzerinde hepsini kucaklayan "konfederasyonlar"ın kolaylıkla yönetici sınıflar kadar hükmedici toplumsal hiyerarşiler doğurabileceğinden habersiz görünmektedir. Ancak "hücre-doku Toplum'u"na yaptığı vurgu, ister ekonomik isterse kurumsal olsun, toplumun iskeletini oluşturan altyapıya özellikle ağırlık veren toplumsal teorilerin çok ihtiyaç duyduğumuz bir revizyonunu sağlar.

Konuyu daha geniş olarak ifade edersek, meta ilişkisinin mantığıyla bir piyasa toplumu noktasına taşınan piyasadaki alıcı-satıcı ilişkisi toplum yaşamını kelimenin gerçek anlamında inorganik düzeye indirger. Başka bir yerde, ekolojik olarak bugün karşılaştığımız en önemli sorunun sadece çevre kirlenmesi değil, aynı zamanda çevresel basitleştirme de olduğuna işaret etmekteyim. Kapitalizm organik evrimin eserini gerçek anlamda mahveder. Geniş kentsel çimento, metal ve cam yığınları yaratarak, toprağı kuma çevirerek, doğal dünyadaki yerel farklılıkları doğuran son derece karmaşık ekosistemleri hesaba katmayarak ya da zayıflatarak; kısaca, karmaşık bir organik çevrenin yerine basitleştirilmiş bir inorganik çevre geçirerek, piyasa toplumu binlerce yıldır insanlığa hayat veren bir biyosferi gerçek anlamda dağıtıyor. Tüm karmaşık canlıların bağlı olduğu karmaşık ekolojik ilişkilerin yerine daha yalın ilişkiler koyma sürecinde kapitalizm, biyosferi yalnızca daha basit yaşam biçimlerini destekleyebileceği bir aşamaya getiriyor. Eğer evrimci sürecin bu büyük tersine çevrilmesi sürerse, daha karmaşık yaşam biçimlerinin önkoşullarının onarılmaz bir biçimde tahrip edileceği ve yeryüzünün insanlığı bile besleyemeyecek hale geleceğini düşünmek hiç zor olmayacak.

Gelgelelim, bu basitleştirme süreci ekolojikle sınırlı da değil; içerimleriyle, doğal tarih için olduğu kadar insanlık tarihi için de etkili toplumsal bir olgudur. Eğer "büyü ya da öl" düsturuna dayalı piyasa toplumunun rekabetçi bağı organik dünyayı gerçek anlamda basitleştirmek durumundaysa, aynı şekilde tüm toplumsal ilişkilerin mübadele ilişkilerine indirgenmesi toplumsal dünyayı gerçek anlamda basitleştirir. Kaba alım-satım ilişkisi dışında tüm içeriği boşaltılmış ve homojenleştirilmiş, sırf kendileri adına üretilen ve tüketilen seri üretim nesnelere, toplumsal biçimin kendisi karşılıklı yardım, dayanışma, mesleki yakınlaşmalar yaratıcı çaba, hatta sevgi ve dostluğa dayalı kurumlara zayıflattır. "Hücre-doku Toplumu" böylece monadik egoya indirgenir; geniş aile, çekirdek aileye ve nihayet ne bir

bağlılığın sorumluluğu ne de duygusal yakınlık içeren, yabancılaşmış bir ilişkinin boşluğunda ve tutkusuz bir duyarsızlığın güvensizliğinde yaşanan rasgele cinsel arkadaşlığa indirgenir.

Kapitalizm, cemaat birliğinin neredeyse her canlı biçimini dağıtarak, nasıl klanlar, aileler, polis, loncalar ve yöre grupları bir zamanlar kapitalizm öncesi toplumun çekirdek toplumsal biçimlerini oluşturmaktaysa tek başına egoyu çekirdek toplumsal biçim olarak öne çıkarmaktadır.

Bir piyasa toplumu artık bir piyasa ekonomisi değildir. Kapitalizm tarafından yaşamın her alanının sömürgeleştirilmesi -toplumsal olduğu kadar kişisel, endüstriyel olduğu kadar ev içi, üretim olduğu kadar satış-gerçekte II. Dünya Savaşı sonrası kendini gösteren görece yeni bir olgudur. 1950'lere kadar, birey hala kapitalist ekonominin çalışma dünyasından evin ve yörenin özel dünyasına kaçabiliyordu savaş sonrası yıllara kadar kapitalizm henüz tüketim alanını tamamen ele geçirememişti savaş öncesi zaferleri ağırlıklı olarak üretim alanıyla sınırlıydı. Canlı bir ev içi dünyanın etrafında yapılanan yöresel oluşumlar, küçük dükkânlar ve göz kamaştırıcı zenginlikte kültürel toplumlar 1950'lerin başlarına kadar varlığını sürdürdü. Yöresel oluşumların varoşlara, küçük dükkânların alışveriş merkezlerine kültürel toplumların televizyona indirgenmesi, ev içi yaşamın çekirdek aileye indirgenmesi bir yana, kent içinde köy yaşamının bir biçimi olarak komşuluğu sona erdirdi. Şimdi zafer kazanmış olan kapitalist tüketim bir 'kamusal alan'ın en dışsal nosyonlarını bile ortadan kaldırmaktadır. Böylesi bir 'alan'a en yakın örnek, tüketicilerin metalarla dans ettiği, yeni yetmelerin cinsel bir buluşma anı yakalamak ve elbette marihuana içmek için ıssız lobilerinde fink attığı alışveriş merkezleridir.

Modern bürokrasinin en can sıkıcı özelliği sadece baskı, parçalama ve toplumsal denetim değil, modern toplumu gerçek anlamda *kurmasıdır*: Kaos ve toplumsal çözülme karşısında kendisini "düzen" alanı olarak geçerli kılmasıdır. ... Kapitalizm öncesi toplumlar, kendi geliştirdikleri ya da geçmişten devraldıkları son derece eklemli içsel yaşamları yanında onlara dayatılan bürokratik oluşumlara karşı koymuşlar ya da onları sadece atlamışlardır. Kapitalist toplum, özellikle piyasanın hiçbir zaman toplumun kendisine ait bir içsel yaşam sağlayamayacağından dolayı, en ince dokularına kadar *bürokratikleşmiştir*.

Bu olgu, hem toplumsal bir altyapı olarak bürokrasinin imkânlarını hem de tarihsel sınırlarını ifade eder. Bürokrasinin anonimliği sistemin kişilik, toplumsal çerçevenin de "kişi" üzerindeki otoritesini açığa çıkarır. ... Kapitalizm, insanlığın "doğasını bozarak", organik vasıflarını, toplumsal ilişkilerinin gerçek anlamda nesnelere billurlaşacağı bir noktaya kadar, bütünüyle yok eden yapay bir toplum yaratır. ... Sessiz bir kişisizleştirme noktasına doğru giderek mükemmelleşen bir sistem olarak bürokrasi, artık "dilsiz doğa"dan bile daha fazla kendini ifadeden uzak bir *dilsiz toplumu* temsil ediyor.

Arkaik geleneğin şimdinin üzerindeki soluk aldırılmayan gücü üstünde ve ötesinde, insanların organik toplumsallaşmasında ifade bulan bir "doğaya gömülü olma" durumu vardır: Başlangıçta, klan bağlarında, cinsel işbölümünde, yaşlıların öne çıkmasında ifade bulan bir toplumsallaşma ve insan bağlarını yavaşça ve durmaksızın gelişen birlik biçimlerine dönüştüren bir 'doğaya tapınma'. Kuşkusuz, bunlar öncelikle toplumsal değil biyolojik, sentetik değil organik olgulardır. Ancak insanlığın toplumsallaşma -kan guruplarının bölgesel ayrılmış birimler, kabilelerin kasabalar, yabancıların yurttaşlar biçiminde "doğallıktan çıkması"- karşılığında ödediği bedel, kapitalizm biçimini aldı; yani, "üretici güçlerin gelişmesi, ihtiyaçların genişlemesi, üretimin çok yönlü gelişmesi, doğal ve maddi güçlerin sömürülmesi ve değiş tokuş edilmesi önünde dikilen tüm engelleri yerle bir eden" doymak bilmez bir toplum.

Kapitalizm organik alanda bir üretim gücü olarak emeği özgürleştirmiş gibi görünse de, onu canlı maddesellik dünyasından ölü maddesellik dünyasına taşıyarak, inorganik dünyada köleleştirir. Kapitalizm insanlığı arkaik "doğaya tapınma"dan kurtarmış olabilir, fakat bunu ancak insanlığı modern nicelik tapınmasına tabi kılarak yapmıştır. Marksizm'de, şimdi (the present) arkaik geçmişin kendi üzerindeki baskısından kurtuluyor olabilir; ancak aynı şimdi geçmiş, insan toplumsallaşmasını bütün insani vasıflarından yoksun bırakarak geriye yalnızca "çıkar", "üretici güç", tahakküm ve bir rasyonelleşme ve kontrol projesi olarak anlaşılmalı olan burjuva Aydınlanması'nın değerlerini bırakan kurgusal bir tarih kavrayışına tutsak etmektedir.

Şu noktada hata yapmayalım: Biz hiçbir zaman doğadan "koparılmadık". Aslında, bu hiçbir zaman doğada "gömülü" olup olmama sorunu da olmadı; sorun, ne tür bir doğada "gömülü" olduğumuzdu; organik mi inorganik mi, ekolojik mi fiziksel mi, gerçek mi mistik mi, bütün mü tek yönlü mü, özneleştirilmiş mi "akılsız" mı? Organik dünyanın başlangıcından günümüze aklın doğal tarihini ortaya seren bir doğa felsefesinin; yani "araçsal eylem" alanını, insan bilinci tarafından yeniden özneleştirilen bir "dilsiz doğa"nın dili olarak "iletişime dayalı" ve tam anlamıyla insani toplumla ilişkilendirebilecek ve doğal bir diyalektikten toplumsal bir diyalektığe değişen aşamaları ortaya serebilecek bir felsefenin yokluğu yüzünden, doğa ile toplumun arakesitinde, gerçek anlamda organik bir toplumun anlamını düşünmeden "koparılmış olmak"tan bahsetmek mümkündür.

Bugün, devrimci bir teori ve pratiğin yeniden yapılanmasını amaçlayan her anlamlı proje başlangıç noktasını üç temel öncüle dayandırmalıdır: Otoritenin devredildiği kurumları tanımayan bir politik topluluk olarak, kelimenin

fiziksel anlamında "hücre-doku" "Toplum"un yeniden kurulması; tahakkümün, yalnızca ekonomik sömürü olarak değil, tüm biçimleriyle ortadan kaldırılması ve daha sonraki yaratımlar için bariz bir önkoşul, hiyerarşinin, yalnızca toplumsal sınıflar olarak değil, tüm biçimleriyle ortadan kaldırılması. Bir politik topluluğu belirsiz bir "kamusal alan" terimleriyle, tahakkümü ekonomik sömürü terimleriyle ve hiyerarşiyi ekonomik sınıf terimleriyle tanımlayan Marksizm'in bu indirgemeci tavrı sözü edilen kavramlar arasındaki farklılığı maskeler ve eritir. "Sosyalist yörünge"deki deneyimlerden kalkarak yargıda bulunacaksa, sınıf yönetimi ve ekonomik sömürüden kurtulmuş olduğu iddia edilen; ama pederşahlık, bürokrasi ve mesleki, etnik ve yaş farklılıklarına dayalı yönetenler ve yönetilenlerden oluşan bir sistem tarafından kalbura çevrilmiş bir "kamusal alan"ı kolaylıkla yaratabileceğimiz, acı bir biçimde ortadadır. Organik bir toplum -sahici bir politik topluluğun ve toplumsal bakımdan etkin yurttaşlığın oluşturulması- ihtiyacını dile getirmek toplumu hakiki "hücre doku" olarak yeniden kurmaktır. Toplum, gerçekten de, yurttaşın fiziksel olarak toplumsal süreci denetleyebilmesi, toplum politikasının oluşumu ve uygulanışında canlı bir mevcudiyet anlamında, bir politik topluluk olmalıdır.

Vekillere devredilen otorite, aslında, yalnızca bir halkı değil, aynı zamanda popüler özyönetim nosyonunun temelinde yatan benlik iddialarını da olumsuzlar. ... Özyönetime dayalı olduğu iddia edilen bir toplum özaylemlilik olmaksızın anlaşılabilir. Aslında, devrim en ileri özaylemlilik biçimi, toprağın, fabrikaların, hatta her sokağın doğrudan özerk halkın eline geçtiği bir düzeye erişmiş doğrudan eylem olarak tanımlanabilir. Bu düzeyde bir eylemliliğin yokluğunda, toplumsal bilinç hiyerarşiler tarafından kolaylıkla manipüle edilebilen *kitle* bilinci olarak kalır. Vekillere devredilen otorite "kitleler"ın toplumun doğrudan, aracısız denetimini kendi ellerine alabilecek özbilinçli varlıklar halinde bireyleşmesine engel olur. Yalnızca bir "kamusal alan"ın politik bir topluluk oluşturulmasını değil, bireyin bir toplumsal fail -terimin Atina'da kullanılan anlamında bir "yurttaş"- olmasını da engeller.

Atina demokrasisinin "her yurttaşın açık" ve yılda en az dört defa toplanan bir "egemen Meclise" dayanıyor olması; görevlerine tek bir günde kurayla seçilen 500 kişiden oluşmuş dönüşümlü bir konsey, seçim yanında kurayla oluşmuş bir konsey tarafından yönetilen Atina'nın bilinçli olarak "amatörce" ve anti bürokratik bir yapıda olması; şaşırtıcı adalet sistemi, milisleri ve yaygın olarak kuraya başvurulma ile birlikte saydığımız tüm bu özellikler fazla söze gerek bırakmaz. Atina'daki amatörlük, Platonik polis yorumunun küçümsemeye çalıştığı benliğe duyulan bir saygıya dayanıyordu. Şayet Helenik demokratik teori yazılı olarak ifade edildiyse, bu herhalde, bize Platon'un açıkça önyargılı diyalogları aracılığıyla ulaşan Protagoras'ın kavramları sayesinde olmuştur.

Yurttaşlığı benliğin en üst ifadesi kılan yurttaşça erdemler ve yurttaşın taahhütlerini oluşturmak üzere, toplumsal yaşama doğrudan katılım ve benliğin gelişmesinin karşılıklı olarak birbirini nasıl güçlendirdiğini tam olarak değerlendirebilmek için, sosyalist çağdaşlarından çok John Stuart Mill'e bakmak zorunda kalışımız oldukça ironiktir. Atina demokrasisinin hataları bir yana, hak mahrumiyeti ve halk meclisi pratikleri, Mill'e göre, "ortalama bir Atinalı yurttaşın entelektüel standardını, antik ya da modern, başka hiçbir insan topluluğunda örneği görülme bir düzeye yükseltmişti". Atinalı yurttaş "ağırlığı kendi çıkarlarına vermemek, çatışan hak iddiaları durumunda kendini korumak yerine başka kuralları gözetmek ve her yeni adımda, varlık nedenleri ortak iyilik olan ilke ve düsturları uygulamakla yükümlüydü."

Polis, yalnızca bir amaç değil, aynı zamanda politik pratiği ("katılım" yetersiz bir terimdir) bir öz gelişim *kipliği* haline getiren bir araçtır. Bu düzeyde, halk "genel çıkar" anlayışına ulaşmakla kalmaz, genelde "çıkara" aşmaya başlar. "Sınıf çıkarı" olarak Marksist ve "bilme çıkarı" olarak neo-Marksist literatürün tüm yüzeyini kaplayan burjuva aydınlanması tarafından geliştirilen bir terim olan "çıkara"ın yerini, Helenik *philia* ya da 'Hıristiyan gelenekteki *agape* kavramına dayanan toplumsallaşma ve karşılıklılık imkânı alır.

Genç Hegel için. "Gerçek aşk ya da adına layık aşk, yalnızca eşit biçimde iktidar sahibi olan canlı varlıklar, yani her açıdan birbirlerinin gözünde canlı olan varlıklar arasında olur" ve aynı şekilde, sevilen "canlı varlığın" sonndan bir önceki olacak biçimde kabul edilmesini sağlamak için, bu varlıklar eşit biçimde iktidarda olmalıdır. ... Bütün canlı varlıkların eşit biçimde iktidarda olduğu bir çağda, aracı kurumlara ve devlete ihtiyaç kalır mı?

Aristo'ya göre, "insan doğası gereği politik bir hayvandır ve bu yüzden insanlar birbirlerinin yardımına ihtiyaç duymadıklarında bile birlikte yaşamayı arzu ederler". Zira iyi bir yaşam onların "ortak çıkarları" olsa da "sırf yaşama adına bir araya da gelirler ve politik ortaklık yaparlar". Marx'a göre "İnsanlar hayvanlardan bilinç, din ya da herhangi bir şey bakımından ayrılabilirler. Ancak, fiziksel örgütlenmeleri koşuluna bağlı bir adım olarak, kendi yaşama araçlarını üretmeye başladıklarında, kendilerini hayvandan ayırmaya başlarlar. İnsanlar, yaşama araçlarını üretmek, dolaylı olarak kendi gerçek maddi koşullarını üretirler."

Özgürlük ve eylemliliğe önem veren polis, saygıya ve sükûnete önem veren dinsel kasta karşı durur.
Nisan 1978

KENDİLİĞİNDENLİK VE ÖRGÜTLENME ÜZERİNE

Özeylemlilik olmaksızın özyönetime dayalı bir toplum olmaz. Aslında, devrim en ileri biçimiyle özeylemliliktir: Sokakların, toprağın, fabrikanın özerk halkın eline geçtiği noktaya taşınan doğrudan eylem. Bu bilinç düzenine ulaşıncaya kadar, bilinç, en azından toplumsal düzeyde, *kitle* bilinci, elit manipülasyonun nesnesi olarak kalır.

Eşgüdümün olmaması ya da başarısız olmaması; aslında, etkin karşı-devrimin hep *mümkün* olması, sırf "teknik yönetim" sorunundan daha temel bir konuyu öne çıkarır. İlerlemiş, ancak özünde olgunlaşmamış devrimlerin başarısız olmalarının birincil nedeni, bunların en radikal unsurların tarihsel bir hak olarak gördükleri toplumun *genel çıkarını* pekiştirecek maddi temelden yoksun olmalarıydı.

Büyük burjuva devrimleri, *zamanları için tamamen yeterli olduklarından*, "teknik olarak" başarısız (yani, gücü radikal" hayalci terörist"lere kaptırmış) göründükleri yerlerde bile toplumsal olarak başarı kazandılar. Ne ordu ne de mutlakiyetçi toplumun kurumları darbelerle dayanabildiler. En azından, başlarda, bu devrimler, hemen hemen tüm toplumsal sınıfları aristokrasi ve monarşiye karşı birleştirerek, hatta aristokrasi içinde bölücülük yaparak "genel irade"nin bir ifadesi olarak ortaya çıktılar. Buna karşın, tüm "proleter devrimler" başarısız kaldılar; çünkü teknolojik dayanakları, *tahakküm altındakilerin tahakkümü nihai olarak yok edebilecekleri tek zemin olan* "genel irade"nin *maddi* olarak pekiştirilmesi için yetersizdi. Bu yüzden. Ekim Devrimi, Leninist, Troçkist ve Stalinist mit aksini söylese de "teknik olarak" başarılı olmakla birlikte toplumsal bakımdan başarısızlığa uğradı; aynı şey Asya ve Latin Amerika'daki "sosyalist devrimler" için de geçerlidir.

Radikal unsurların geçmiş devrimlerinin son tahlilde başarısızlığa uğraması örgütlenme ihtiyacı yüzünden değil, tüm önceki toplumların ihtiyacın örgütlenmiş sistemleri olmaları yüzündendir.

Vurgulanması gereken, yalnızca yerleşik kurum ve değerlerin otoritesini değil, genelde otoriteyi yavaş yavaş tehdit eden *yeni bir Aydınlanma'ya* (Büyük Fransız Devrimi'nden önceki elli yıllık aydınlanma döneminden daha da kapsamlı) *tanık olduğumuz* gerçeğidir. Entelijansiya, orta sınıflar ve gençlikten, genel olarak toplumun tüm tabakalarına sızan bu Aydınlanma pederşahi aileyi, baskıcı toplumsallaştırmanın örgütlü bir sistemi olarak okulu, devlet kurumlarını ve fabrika hiyerarşisini de zayıflatıyor. Çalışma etiğini, mülkiyetin kutsallığını, suçun doğasını ve içsel olarak her bireyin potansiyellerini ve hazlarını tam gerçekleştirme hakkını inkâr eden feragati aşındırıyor. Aslında, tarihin mahkemesinin huzuruna çıkan artık yalnızca kapitalizm değil, aynı zamanda binlerce yıldır bireyi zapturapt altına alan tahakküm mirası, Devleti adeta *bilinç dışı* yaşantımız yapan tahakkümün "ilk örnekleri"dir.

Kendiliğindenlik öylesine oluşan davranış ve duygu da değildir. Kendiliğindenlik, dış yaptırımdan, dayatılan kısıtlamadan uzak davranış, duygu ve *düşüncedir*.

Kendiliğindenlik örgütlenmeyi ve yapılaşmayı engellemez. Aksine, kendiliğindenlik hiyerarşik olmayan örgütlenme biçimleri, gerçekten organik, kendi kendini yaratmış ve iradeye dayalı biçimler üretir.

Günümüz yetişkinlerinin geniş deneyimlerine devrimci bir anlam kazandırma anlamında genç insanlardan 'daha bilgili, daha kavrayışlı ve daha deneyimli' olduklarına kesinlikle inanmıyorum. Aksine, mevcut toplum içinde çoğu yetişkin zihinsel olarak budalaca yanlışların kucağına düşmüştür ve gerçekten bir şeyler öğreneceklerse, bildiklerini unutma sürecinden geçmeleri zorunludur.

Devrimcilerin sorumluluğu devrim "yapmak" değil, başkalarının devrimci olmalarına yardım etmektir. Bu etkinlik ancak birey olarak devrimcinin kendini yeniden yapmaya girişmesiyle başlar. Kuşkusuz, böylesi bir görev kişisel bir boşlukta üstlenilemez; sevgi dolu ve karşılıklı yardımlaşma yanlısı olan benzer türden öteki insanlarla girilen varoluşsal ilişkileri önvarsayar. Devrimci örgüt kavramı anarşist ilişki grubunun dayanağını oluşturur. Bir ilişki grubunun üyeleri kendilerini, etkinlikleri ve yapılanmaları, Josef Weber'in sözleriyle, "herkes için şeffaf" olan kız ve erkek kardeşler olarak görürler. Bu tür gruplar elitler olarak değil, toplumsal olaylardaki katalizörler olarak işlev görürler; onlar kumanda mevkilerine yükselmeye değil, içinde faaliyet yürüttükleri geniş cemaatlerin mücadelesini ve bilincini yükseltmeye çalışırlar.

Geleneksel olarak, devrimci etkinlik büyük ölçüde devrimci hareketin entelektüel kadrolarının suçluluk duygusunu yansıtan "acı çekme", "inkâr" ve "kurban etme" motifleriyle doludur. İronik bir biçimde, bu motifler hala var olmalarına bağlı olarak, "kitleler"in ortadan kaldırmaya çalıştığı yerleşik düzenin insanlık dışı özelliklerini yansıtır. Devrimci hareket (eğer bugün böyle bir şeyden söz edilebilirse), mevcut fiili durumu "yansıtır"; daha kötüsü, "kitleler"i kendi elleriyle devrimden sonra acı çekmeye, kurban olmaya ve inkâra koşullamasıdır. "Cumhuriyetçi erdem"in son moda versiyonunun aksine, anarşist ilişki grupları devrimin yalnızca rasyonel değil, aynı zamanda neşeli, duygulu ve estetik yanlarını da olumlamaktadır. Onlara göre, devrim yalnızca kurulu düzene bir saldırı değil, aynı zamanda sokaklardaki bir şenliktir. Devrim toplumsal zemine çekilen ve evrenselleştirilen bir arzudur, Ciddi tehlikeleri, trajedileri ve acıları elbette vardır ama bunlar pişmanlığın ve ölümün değil, doğumun ve yeni hayatın tehlikeleri, trajedileri ve acılarıdır. İlişki grupları, yalnızca bu görüşü savunan bir devrimci hareketin yeni halk duyarlılığına denk düşen o "devrimci propaganda"yı yürütebileceğini kabul eder; bu, bir Daumier, bir John Milton

ve bir John Lennon anlamında sanat olan bir "propaganda"dır. Aslında, hakikat bugün ancak sanat olarak, sanat da ancak hakikat olarak var olabilir.

Devrimci bir hareketin gelişmesi, Amerika'da böylesi ilişki grupları, komünler ve kolektiflerin, kentlerde, taşrada, okullar ve fabrikalarda, boy vermesini getirecektir. Bu gruplar, yaşamın ve deneyimin tüm yönleriyle ilgili, içten, âdemi merkezi oluşumlardır. Her grup son derece deneysel, yenilikçi ve bilinçte olduğu kadar yaşam tarzlarındaki değişimlere duyarlı olacaktır; her biri öyle oluşacaktır ki, kolayca insanlar tarafından yaratılmış devrimci kurumların içine karışabilecek ve ayrı bir toplumsal çıkar grubu olmaktan feragat edebilecektir. Nihayet, her biri, geleneksel "sol"da yansıyan verili dünyayı değil, özgürlükçü oluşumlar olabildiğince en iyi biçimde yansıtmaya çalışacaktır. Aslında, her biri toplumu dönüştürmek ve bugünü geleceğin hizmetine sokmak için bir enerji merkezi oluşturacaktır.

Böylesi gruplar, özerkliklerinden ya da eşsiz oluşlarından feragat etmeksizin, bölgesel ve ihtiyaç duyulduğunda ulusal düzeyde ilişki ağları, federasyonlar ve iletişim sistemi kurabilirler. Bunlar, elitler tarafından toplumsal durumlara yakıştırılan yapay gruplar değil, yaşayan sorunlar ve arzulardan boy veren organik gruplardır. Bunlar, tek bağı "programatik uzlaşma" ve amirlerle üst organlara itaat olan kadrolardan oluşmuş bir örgütlenmeye de hoşgörülle bakmazlar.

Verili toplumla gelecek arasındaki uçurumu kapatma eğilimi doğası gereği tehlikelidir. Devrim, yalnızca yerleşik toplumsal düzenden değil, onun beslediği psişe ve zihniyetten de bir kopuştur. İşçiler, öğrenciler, çiftçiler, entelektüeller, aslında potansiyel olarak devrimci tüm tabakalar, devrimci bit devinime girdiklerinde, yalnızca soyut bir toplum ideolojisinden değil, *kendilerinden* de kelimenin gerçek anlamında *koparlar*. Ve bu kopuşu gerçekleştirene kadar, devrimci değildirler. Bu tabakaları "geçiş programı" ya da benzerleri ile masetmeye girişen kendine has bir "devrimci" hareket yanlış gerekçelerle onların desteğini ve katılımını kazanacaktır. Buna karşılık, hareket boşu boşuna masetmeye çalıştığı halk tarafından biçimlendirilecektir; yoksa halk hareket tarafından değil. Diyelim ki, bugün devrimci olan insanların sayısı azdır; dahası, diyelim ki, bugün halkın büyük çoğunluğu hayat değil, hayatta kalma sorunları ile meşguldür. Ancak onları hayatın sorunlarına ve dolayısıyla devrimci eyleme yönelmekten *geri tutan* özellikle bu hayatta kalma ve beraberinde getirdiği ihtiyaçlar kadar değerlerle de *meşgul oluşturu*. Var olan düzenden kopuş ancak hayatın sorunları hayatta kalma sorunlarını süzüp masettiğinde; hayat bugün hayatta kalmanın bir önkoşulu olarak anlaşıldığında ve yalnızca hayatta kalma sorunlarıyla uğraşmak, "kitleler"den oluşacak bir "kitle" örgütü yaratmak gibi hayat sorunları reddedilmediğinde başarılı olacaktır.

Başlangıçta, hareket halindeki insanlar nüfusun azınlığı olabilir; elbette, az sayıda, 'sıkı disiplinli", merkezi ve hareketli seçkinler değil, halkın oluşturduğu, kendiliğinden belli bir azınlık. Çoğunluğun rıza göstermesi kendi başına artık yerleşik düzeni *savunmayacağı* anlamına gelebilir. Yönetici kurumları desteklemek için eylemde bulunmayı *reddederek* "eyleme geçmiş" olabilir; yani, yöneten sınıfa sadakat göstermeyi reddederek, yönetici sınıfın güçsüz bırakılıp bırakılamayacağını belirlemek için "bekle ve gör" tavrı içinde olabilir. Ancak edilgenliğiyle durumu sınıdıktan sonra açık eyleme geçebilir ve o zaman hızla ve etkili bir biçimde, inanılmayacak kadar kısa bir sürede, oluşumu yüzlerce yılı bulmuş değerleri, ilişkileri, tutumları ve kurumları sarsar.

Amerika'da, çarpık hedeflerle iş gören her örgütlü" devrimci" hareket, hiç hareket olmamasından çok daha kötüdür. "Sol", şimdiden, karşı-kültüre, kadın özgürlük hareketine ve öğrenci hareketine korkutucu zararlar vermiştir. Abartılı iddiaları, insanlıktan çıkarıcı davranışları ve manipüle edici pratikleri ile "sol" mevcut ahlaki çöküntüye muazzam katkılar yapmaktadır.

Benlik sadece dışsal "ötekiler"den ayrılabilen bir ego değildir; ötekilere hâkim olmayı ve onları boyunduruk altına sokmayı gözetten bir egodur. Özne/nesne ilişkisi, öznelliği tahakkümün, nesnelere üzerinde tahakkümün ve diğer özneleri nesnelere indirgemenin bir işlevi olarak tanımlar.

Marx'ın, Hegel'den aldığı bir nosyon olan, emek sürecini öz-tanımlama tarzı olarak tanımlaması açık olarak el koymacı ve örtük olarak sömürücüdür. İnsan kendini dünyayı değiştirerek oluşturur: Ona el koyar ve "ihtiyaçlar"ına göre biçim verir, böylelikle kendi emeğinin nesnelere kendini yansıtır, maddileştirir ve gerçekleştirir. Bu insanın kendini tanımlaması kavrayışı, Marx'ın tüm tarihsel materyalizm teorisi için kalkış noktasıdır. Marx, *Alman İdeolojisi*'nin meşhur bir pasajında, "*İnsanlar hayvanlardan bilinçleri, dinleri ya da başka özellikleriyle ayrılabilirler. Kendilerini ise hayvanlardan kendi yaşama araçlarını üretmeye başlar başlamaz ayırmaya başlarlar... Bireyler yaşamlarını ifade ettikçe, birey olurlar. Ne oldukları, bundan dolayı, üretimleriyle, hem ne ürettikleri hem de nasıl ürettikleriyle, örtüşür. Bireylerin doğası sonuçta üretimlerini belirleyen maddi koşullara bağlıdır.*"

Bağımlılık *daima* vardır. Gelgelelim, *nasıl* ve *niçin* var olduğu tahakküm ile tamamlayıcılık arasındaki her tür ayrım ilişkin bir anlayışa bağlı olacaktır. Çocuklar en temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için daima yetişkinlere bağımlı olacaktır ve gençler bilgi ve deneyimin güvencesi için daima kendilerinden daha yaşlıların yardımına gerek duyacaklardır. Benzer biçimde, yaşlı kuşaklar toplumun yeniden üretimi ve araştırmayla deneyime yönelik taze bakışların yarattığı eylem dürtüleri için gençlere bağımlı olacaktır. Hiyerarşik toplumda, bağımlılık normal olarak boyun eğdirmeyi ve ötekinin benliğini inkârı doğurur. Yaş, cinsiyet, çalışma tarzı, bilgi düzeyi, entelektüel, sanatsal

ve duygusal eğilim, fiziksel görünüş farklılıkları; yani, sonuçta karşılıklı ilişkileri ve bağılıkları besleyen bir dağılım doğurabilecek tüm bu geniş çeşitlilikler kümesi nesnel olarak, kumanda ve itaate, üst ve alta, haklar ve ödevlere, ayrıcalıklara ve yoksunluklara göre yeniden bir araya getirilir.

Burjuva toplumu, tüm toplumsal bağları bir meta ilişkisi seviyesine düşürerek ve tüm üretken etkinlikleri" kendi için üretime" indirgeyerek, hiyerarşik bakış açısını doğal dünyayla mutlak bir uzlaşmazlık noktasına taşıdı. Bu bakış açısının ve ürettiği çeşitli çalışma biçimlerinin teknolojiye inanılmaz ilerlemeler yaratmış olduklarını söylemek kesinlikle doğru olsa da, bu ilerlemelerin, insanlıkla doğa arasındaki çatışmaların yaşamın doğal temellerinin tehlikeli bir biçimde dengede durduğu bir noktaya getirildikleri ortadadır. Hiyerarşik toplumun ortaya çıkardığı kurumlar artık tarihsel sınırlarına ulaşmaktadır. Bir zamanlar teknik ilerlemeyi destekleyen toplumsal birimler şimdi artık ekolojik dengeyi en çok zorlayan güçler haline gelmiştir. Pederşahi aile, sınıf sistemi, kent ve devlet kendi içinde çöküyor; daha kötüsü, muazzam toplumsal dağılıma ve çatışma kaynakları haline geliyorlar. Başka bir yerde değindiğim gibi, üretim araçları tahakküm araçları olarak kullanılamayacak kadar başa çıkılmaz hale geliyor. Defedilmek zorunda olan tahakkümün kendisidir ve de tahakkümle birlikte deneyime ilişkin hiyerarşik bakışı ayakta tutan tarihsel miras.

Toplumsal bir konu olarak ekolojinin öne çıkması bize, toplum içindeki ve toplumla doğa arasındaki çatlakların kapandığı bir toplumun, organik bir toplumun sorunlarına yeniden dönüyor olduğumuzu gösterir. Karşı-kültürün esin bulmak için Kızılderi ve Asya yaşam perspektiflerine yönelmesi hiç de tesadüf değildir. Arkaik mitler, felsefeler ve dinlerin daha birleşik, organik dünyası yeniden canlılık kazandı; bunun tek nedeni yüzleştikleri konuların yeniden canlanmış olmasıdır.

Çevrecilik insani ortamın, kısaca, insanların "doğal kaynaklar" ve "kentsel kaynaklar" denen şeylerin bir toplamından yararlandıkları pasif bir ortamın hizmet kapasitesiyle ilgilidir. Kendi başlarına alındığında, çevresel konular, kent planlamacılarının, mühendislerin, hekimlerin, hukukçuların ve sosyalistlerin yararlandığı araççı düşünce tarzları ve yöntemlerinden daha geniş bir bilgelik gerektirmez. Ekoloji ise, aksine, sanatsal bir bilim ya da bilimsel sanat, en iyi halde de, bilimi ve sanatı tek bir sentezde birleştiren bir şiiirdir. Her şeyden önce, doğal olduğu kadar toplumsal ve psikolojik de olan, tüm karşılıklı bağımlılıkları hiyerarşik olmayan bir tarzda yorumlayan bir bakıştır bu. Ekoloji, doğanın hiyerarşik bir görüşle yorumlanabileceği düşüncesine karşı çıkar. Dahası, çeşitlilik ve kendiliğinden gelişmenin kendi içinde amaçlar olduklarını ve buna göre saygı görmeleri gerektiğini olumlar. Ekolojinin "ekosistem yaklaşımı"na göre formüle edilmiş bu görüş, her yaşam biçiminin doğal dengede eşsiz bir yer tuttuğunu ve ekosistemden koparılmasının bütünü istikrarını bozacağını savunur. Doğal dünya, kendi haline olduğu gibi bırakıldığında, gezegeni, giderek zenginleşen yaşam biçimleriyle, yiyecek ağları ve yiyecek zincirleri biçiminde türler arasında giderek karmaşıklaşan karşılıklı ilişkilerle kuşatarak evrilir. Ekoloji "hayvanlar kralı"nı tanımaz; tüm yaşam biçimlerinin biyolojik evrim sürecinde gün be gün çeşitlenen bir biyosferde yerleri vardır. Her bir ekosistem kendilerince çeşitlenmiş yaşam biçimlerinin eşsiz bir bütünlüğü olarak görülmelidir. İnsanlar da bütüne aittir, ancak sadece bütünü bir parçası olarak. İnsanlar bu bütünlüğe müdahale edebilir, hatta onu bilinçli olarak yönetmeye de çalışabilirler; yeter ki, toplumun olduğu kadar onun da yararına hareket edilsin. Ancak ona "hükmetmeye", yani, talan etmeye çalıştıklarında, insanlar toplumsal yaşamın doğal dayanaklarını zayıflatma tehlikesine girerler.

Ekolojik bakış, hangi alana uygulanırsa uygulansın, çeşitlilik içinde birliği, yansız olarak karşılıklı var olan öğelerin bir yığıntısı olarak değil, farklı parçaları ahenk içinde bütünlüştiren holistik bir dinamik bütünlük olarak görür.

Tarih bize o kurnazca oyununu oynuyor. Yeni çürütmeler yaratarak değil, yeni bir düzeyde toplumsal olanaklar yaratarak, dünün doğrularını bugünün yanlışlarına çeviriyor. Maddi sömürü alanından daha geniş bir tahakküm alanının olduğunu görmeye başlıyoruz. Sosyalist hareketin trajedisi, geçmişe çakılı bir halde, tahakküm yöntemlerini kullanarak bizi maddi sömürü den kurtarmaya çalışmasıdır.

En ileri sınıf bilinci biçiminin özbilinç olduğunu görmeye başlıyoruz. Sosyalist hareketin trajedisi, sınıf bilincini özbilincin karşısına koyması ve ben'in "bireycilik" olarak; özyönetime dayalı, en ileri kolektiflik biçimini doğurabilecek bir ben olarak ortaya çıkışına karşı durmasıdır.

Kendiliğindenliğin kendi özgürlükçü toplumsal örgütlenme biçimlerini doğurduğunu görmeye başlıyoruz. Sosyalist hareketin trajedisi, kendiliğindenliğin örgütlenmesine karşı çıkması ve toplumsal süreci politik ve örgütsel araççılıkta massetmeye çalışmasıdır.

Genel çıkarın kıtlık-sonrası bir teknoloji tarafından yapılan bir devrimin ardından şimdi gözetilebileceğini görmeye başlıyoruz. Sosyalist hareketin trajedisi, proletaryanın tikel çıkarını bir bütün olarak tahakküm altındakilerin -tüm ezilen kesimler, cinsler, yaşlar ve etnik gruplar- yükselen genel çıkarları karşısında gözetmesidir.

Daima yeninin, dünyanın gelişmesiyle olgunlaşan potansiyellerin ve onlarla ortaya çıkan yeni vizyonların arayışında olmalıyız. "Gerçekçilik" adına yeniye ve potansiyele gözlerini kapatan bir yaklaşım zaten şimdiyle olan ilişkisini

yitirmiştir, çünkü şimdi her zaman gelecekle koşullanmıştır. Gerçek gelişme arıksık değil, birikimseldir; olayların art arda dizilmesi değil, büyümedir. Yeni her zaman şimdiye ve geçmişe somutluk kazandırır, ancak bunu daha büyük bir bütünün parçaları olarak yeni biçimlerde ve yeterlilikle yapar.

Kasım 1971

SONUÇ: ÜTOPYACILIK VE FÜTÜRİZM

Geleceği, günümüzün toplumsal barbarlığının yarattığı felç edici sınırlamalardan değil, insanlığın zengin potansiyellerinden hareketle kurmak; durağan, verili ve genci değil, taze, yeni ve insan koşulunda yükseleni aramak; ne olduğu değil, ne olması gerektiği konusunda çalışmak; işte bu alternatifler dünya hakkında düşünmenin tümüyle uzlaşmaz iki ayrı yoludur.

Geleceği toplumdaki mevcut toplumsal kısıtlılıklardan, durağan, verili ve gerici olandan kurmak "geleceği" yalnızca şimdinin verileriyle kestirilen bir şey olarak görmektir. Bu, ister genişleme isterse yıpranma yoluyla olsun, nicelleşmiş şimdi olarak "gelecek"tir. ... Neredeyse tüm fütürist "senaryo" ve "vizyon"larda var olan şey, şimdinin genişletilmesidir; ister iki bin yılına, ister uzaya, isterse okyanuslara ya da toprağın altına doğru olsun. Statüko, aslında, "minyatürleştirme" ve "ademimerkezileşme"den yana olduklarını doyuran fütüristler tarafından bile tehdit edilmez, genelleştirilir. Mevcut politik, ekonomik, mülkiyet ve değer sistemleri, çoğunlukla mevcut kentler, medya şebekeleri, parasal ilişkiler ve hatta askeri ve polis aygıtı; bunların hepsinin şu ya da bu biçimde var olmayı sürdürecekleri önvarsayıdır. Fütüristler çok seyrek olarak bu son derece bildik önvarsayımları irdeler. Arkaik toplumların Metleri gibi, mevcut toplumun öncülleri de benimsenmekle kalınmaz, fütürist düşünceye öylesine eksiksiz yedirilir ki, hiyerarşik, tahakkümcü ve mülkiyetçi yapılar bilincin yüzeyinde bile görünmez olur.

Amaçların yerine araçları, doğrular yerine kalıcılığı, erdemin yerine tekniği ve öznenin yerine nesneyi geçiren bir toplum kelimesinin tam anlamıyla her koşulda ayakta kalma dışında amacı olmayan bir toplumdur. Varoluşun anlamlı, doyurucu, yaratıcı olup olmadığına ve insan tinselliğinin potansiyellerini gerçekleştirip gerçekleştirmediğine bakmaksızın, "var olmayı" sürdürmek, kendi içinde bir amaç olarak uyum göstermeye yol açar. Hayatta kalma günümüz toplumunun davranışına yön veren tek ilke ya da amaç olduğu oranda, o amacı destekleyebilecek her araç toplumsal bakımdan kabul edilebilir. Dolayısıyla, güneş enerjisi nükleer güçle, "uygun" teknoloji yüksek teknolojiyle, "gönüllü basitlik" medyanın yönlendirdiği bollukla, merkezileşme âdemi merkezileşmeyle, "büyümenin sınırları" sınırsız birikimle, komünler çokuluslu şirketlerle, hazcılık kemer sıkmayla ve karşılıklı yardım rekabetle yan yana var olabilir.

Ancak bu hayatta kalma hedefinin altında yatan genelde sadece varoluş değildir. Günümüz toplumu belli bir karaktere sahiptir. Bu, ekonomik gücü şirket elitlerinde yoğunlaştıran mülkiyetçi bir toplumdur. Şiddet araçlarını profesyonel askerlerin eline veren militarist bir toplumdur. Politik gücü merkezi devlet kurumlarında yoğunlaştıran bürokratik bir toplumdur. Otoriteyi değişen oranlarda erkeklere dağıtan pederşahi bir toplumdur. Ve beyazlardan oluşan bir azınlığa dünya çapında renkli insanlar çoğunluğu üzerinde aldatici bir egemenlik veren ırkçı bir toplumdur. Bunların hepsi birlikte ele alındığında, mevcut toplumun bilinçten ihtiyatla saklanan ekonomisi, politika, cinsel roller ve insanlığın etnik mirası hakkında varsayımlar barındırdığı ortaya çıkar. Bundan dolayı, bu toplumun hayatta kalma ve uyum sağlama kaygısı, her zaman eleştirel değerlendirmeye açık tutulması gereken farklı kurumlar, değerler, önyargılar ve gelenekler tarafından yönlendirilir. Hayatta kalma ve uyum gösterme, onları "hoşgörü" ve "birlikte var olma" retoriği ile gizlemenin bir tekniğini sağlayarak bu varsayımları gizli tutmaktadır. Toplum, kendisinin eleştirisi ve gerçekleştirme mantığını izlemeyen hiçbir şeyle ya da hiçbir vizyonla "birlikte var olmayacaktır". İçten bir gülücükle "oyunu oynamak", en olmaz çelişkileri nezakete aynı kaba koymak, *fikirlerde* ve yandaşlarda örnek bir "duyarlılık"la en küçük ortak bölümleri aramak, "konsensüs" ve "birlik" çağrısıyla tutarlılık ve bağdaşırılığı göz ardı etmek; tüm bunlar "birlikte varoluş"u, mükemmel bir biçimde uyum göstermenin, hayatta kalmanın ve hepsinden önce de statükonun tahakkümü ve egemenliğinin aygıtı kılar.

1930'ların İspanyol Anarşistleri "Halka değil, kurumlara ölüm!" sloganını atarken, bu Rabelaisci ve Fourierci gelip geçici kişilik tanımına çağımızın herhangi bir radikal hareketinden daha yakındılar. Bu, her ikisi de bir malikâne anlayışına sapanan Rabelais ve Fourier'nin ütopyalarında genelde kurumların ortadan kaldırıldığı anlamına gelmez. Ancak onların kurumları, insanın eşsizliğini ve yaratıcılığını zayıflatmak yerine, kişiliği güçlendirmek ve zenginleştirmek için var oluyordu. *Polis'* in çöküş aşamasında bile belirgin olan birey ve toplum arasında ortaya çıkan bu gerilim ortadan kaldırılmıştı.

Bu gerilimin ortadan kaldırılması özgürlükçü ütopyaların en anlamlı özelliğidir. Bu, gerçek anlamda, yalnızca özgürlüğün değil, kendiliğinden dışavurumun da iddialarını tanıyarak gerçekleştirilir. ... Platon'dan Freud'a, tüm büyük toplum teorisyenlerinin karşıt taraflara yerleştiği, iki önemli yaşam parçası; yani özgürlük ve zorunluluk "alanları" böylece bütünleştirilmiştir.

Tarih tarafından yaratılmak değil, tarihi yaratmak için, bir anlamda, onun anısından değil, bilinci donuklaştırmasından kendimizi kurtarın alıyız. Eski ütopyacıların tarihsel kökten çok şey isteyen bir çağda kabul edilemeyecek kadar ortadadır.

Ütopya bugün mitsel olmaktan çıkmıştır. Hiyerarşinin fiziksel ve psişik olarak kumanda edebileceği hayal bile edilemez gücünden doğan bir kaygı olarak, bu kuşağın, geleceğe yönelik kaygısı ütopyayı hayale dayanan bir vizyon olmaktan çıkarıp bir geleceği kestirme meselesi haline getirmiştir.

Ütopya geleceği kurtarır. Geleceği gelecek kuşakların eline verir ve bu, onların gizli önvarsayımlarla değil, bilinçli maharetle yaratıcı olarak oluşturabilecekleri ve bütünüyle kurtarabilecekleri bir gelecektir. Rabelais, Fourier ve Morris'inki gibi, büyük ütöpik idealler zamanlarının sınırları ötesine ışık tutmalıdır. "Mutluluk"tan küçük tatminlerden çok haz, bireycilikten gelen egoizmden çok kişilik, biteviye çalışmadan çok oyun, rekabetten çok karşılıklı yardım, sertlikten çok estetik arayışıyla yetinemeyiz; doğayla yeni bir birlik, tahakküm ve hiyerarşinin ortadan kaldırılması, kendiliğindenliğin tamlığı ve çeşitliliğin zenginliğini de isteriz.

Bugünün ekolojik zorunlulukları, dünyanın 'projeleri'ne oranla daha fazla şey talep ediyor. Biçimsiz kentsel yığıntılar aşamasından, insani boyutlu, içinde yerleştikleri özgül eko-sistemlere büyüklük, nüfus, ihtiyaçlar ve mimari bakımından duyarlılıkla uydurulmuş eko-cemaatler "aşamasına sıçramalıyız." Modern teknikleri, fabrikalarımızın, tarım çiftliklerimizin, teşebbüslerimizin ve madenlerimizin yerine, kavranabilir bir halk teknolojisi yaratmak üzere, güneş, rüzgâr, akarsu, yeniden çevrime sokulan atıklar ve bitkilerden yararlanan yeni, insani ölçekli eko-teknolojiler geçirmek için kullanmalıyız. Profesyonel şiddete dayalı devlet kurumları yerine karşılıklı yardım ve insani dayanışmaya dayalı toplumsal kurumları geçirmeliyiz. Merkezi toplumsal biçimlerin yerine âdemi merkezi halk meclisleri; temsilciler ve bürokrasilerin yerine her biri dönüşüme, kurayla seçilmeye ve dolaysız geri çağırmaya tabi, yetkilendirilmiş idari güç ile sözcülerden oluşan topluluklar koymalıyız.

Önümüzdeki on yıllarda biyosferin varlığını tehdit eden ekolojik bunalımı çözeceksek, tüm bunlar yapılmalıdır. Toplumsal kurumlarımız ve ilişkilerimizdeki bu kapsamlı değişimleri yönlendirecek olan yaratıcı bir "proje" ya da "senaryo" değil, bizzat doğanın dayatmasıdır. Ancak bu değişimler artık toplumsal gereklilik haline gelmiştir, çünkü bunlar yeni bir doğayla birlikte yenilenme duygusu yaratmak üzere güneşi, rüzgârı, toprağı, bitkileri ve hayvan pisliklerini yeniden hayatımıza sokmaktadır. Biyosferle ekolojik bir ilişkiyi yeniden oluşturmadan ve doğal dünyaya ilişkin duyarlıklarımızı değiştirmeden, ekolojik bir toplum yaratma umutlarımız yalnızca "fütürist" bir senaryoya gerileyecektir.

Aynı şekilde, birbirimizle ilişkilerimizi, türümüz arasında tüm hiyerarşik ve hükmedici ilişkilere son veren, zengin bir dayanışma ve sevgi bağı temelinde yenilemeliyiz. Yalnızca lojistik, teknik etkinlik ve koruma nedenleriyle âdemi merkezileşmek, "uygun teknoloji" geliştirmek, basitliği arzulamak insani ölçek, insani katılım ve insani özgeleşim ideallerine ihanet etmektir. "Zorunlu olduğunda" (Marcuse'un unutulmaz formülünü kullanırsak) âdemi merkezileşmeyle merkezileşmeyi uzlaştırmak, düşüncelessiz bir bolluk ortamında "gönüllü basitliği" güçlendirmek tüm ekolojik projeyi, ekolojik bunalımı çözümsüz kılacak bir tarzda lekelemek demektir. Gresham'ın Yasası gibi, kötü para yalnızca iyi parayı kovmakla kalmaz, fütürist "senaryolar devrimci projenin ütöpik boyutunu tahrip eder. Son derece açık, tutarlı ve kararlı olmaya geçmişte hiç olmadığı kadar zorunluyuz. Hayatta kalma, uyum gösterme ve birlikte varoluşu bir tahakküm ve yok etme biçimi haline getiren bir toplumda, çelişkilerle uzlaşmanın yolu yoktur, yalnızca yeni bir ekolojik toplumda bunların tümüyle çözümü ya da umutsuz bir teslimiyetin kaçınılmazlığı bizi beklemektedir.

Kasım 1979

ANDRE GORZ YİNE ALMIŞ BAŞINI GİDİYOR- YA DA ÇEVRECİLİK OLARAK POLİTİKA

Ekoloji ve günümüzün ekolojik dengesizlikleri ideolojik yelpazede yer alan bütün bildik teorilere tamamen kafa tutan geniş bir toplumsal ufuk açıyor. İnsanlıkla doğa arasındaki bölünme; insanın doğaya hükmedebileceği nosyonu, insanın insan üzerindeki tahakkümünden türeyen bir nosyon; yalnızca birkaç kuşakta doğal evrimin eserini yıkabilen teknolojinin geliştirilmesinde piyasanın rolü; hiyerarşik terimlerle ekosistemleri ve beslenme ağlarını ele almanın saçmalığı; tüm bu konular ve öğretiler, bir aşırı uçta ortodoks sol, öteki uçta da sosyo-biyolojinin saçmalıklarını aşan radikal bir toplumsal ekoloji geliştirme açısından muazzam olanaklar sağlıyor. Ciddi bir teorisyen, bu konuları keşfetmek ve bunları, hem olgu hem de duyarlılık olarak insani insanla ve insani doğayla yeniden uyumlu hale getirmek için yeniden kurgulamak üzere kullanmak isteyecektir.

Aslında, insanlıkla doğa arasında yeni bir ahenk yaratma çabası, insanlığın doğayla metabolik ilişkisini Prometeci olmayan bir yolla yeniden oluşturmanın teknik ve yaratıcı araçları olarak eko teknolojiler kullanmanın keşfini gerektirir. Burada, yiyecek üretiminin yeni yöntemlerinden yararlanmayı, ekolojik enerji kaynaklarını (güneş, rüzgâr, metan vb.), el becerisinin "yüksek" teknoloji ile bütünleştirilmesini, çalışmanın doyurucu biçimlerini ya da oyun olarak çalışmayı kastediyorum. Bu, âdemi merkezi, konfederal eko-cemaatleri ve yeni bir toplumun yaratmayı istediği doğrudan demokrasi biçimlerini bulmayı gerektirir. Duyarlılık olarak, insanlıkla doğa arasında yeni bir ahenk yaratma girişimi, yeni bir etiğe temel olarak bir doğa felsefesi, yeni bir duyarlılığa temel olarak feminizm ve insan ilişkilerinin yeni biçimi ve öz-gelişim arenası olarak komünler hakkında ilginç bir tartışma başlatır.

Radikal bir toplumsal ekoloji projesi olarak kavranan ekolojik proje böylelikle, politik ekonominin geleneksel "radikal" eleştirisini aşan, burjuva ya da sosyalist fark etmez, mevcut ideolojiler hakkında kapsamlı bir değerlendirme için temeller sağlar. Bu, yeni örgütlenme biçimleri (örneğin, ilişki grupları), yeni mücadele biçimleri (yalnızca nükleer enerji tesislerinin işgali değil, özyönetim pratiği olarak kavranan doğrudan eylem), yeni yurttaşlık biçimleri (kendini gerçekleştirme biçimi olarak görülen özaylemlilik) üzerine tartışmanın yolunu açacaktır. Ekolojik proje, böyle anlaşıldığında, kamusal alanı insan toplumsallığının tüm biçimleri için bürokratik bir ikame düzeyine düşürmekle tehdit eden güçsüzlük duygusunu engellemek için toplumsal okul işlevi görecektir.

Özellikle *toplumsal* ekoloji olarak kavranan ekoloji çok radikal ve kültürel anlamlar içerir. Bunlar ekosistemlerin hiyerarşik olmayan doğası ve biyotik istikrarın bir işlevi olarak çeşitliliğin önemi etrafında odaklanır. Topluma aktarıldıklarında, insanlar arasında ve doğayla gerçekten ahenkli bir denge yaratmak için hiyerarşik olmayan toplumsal ilişkiler ve hiyerarşik olmayan bir duyarlılığa ihtiyaç duyulduğunu akla getirirler.

Marksist külliyattan ayrı olarak Marx'ın "yöntemi" üzerine yürütülen bir tartışmada belirleyici olan, Marx'ın toplumun altyapı-üstyapı yorumu olarak bilinen asıl teorisidir. Bu altyapı-üstyapı teorisi olmadan, Marx'ın "yöntemi", yani "sınıfsal çözümlemesi" anlamsız kalır. Kısaca, "yöntem" ancak "toplumsal bilincin" altında yatan maddi çıkarları ortaya sererse, yani, toplumsal bilinç ancak genel ve dolayımli olarak da olsa üretim ilişkilerinin türevi olarak görülürse, anlamlıdır. Kültür, toplumsal kurumlar, aile ilişkileri, ideolojiler ve benzerleri ancak nihai ekonomik temelleri ve daha özgün olarak, hizmet ettikleri maddi ve sınıfsal çıkarlar açığı çıkarıldığı takdirde açık bir biçimde çözümlenebilir.

Eylül 1980